

Víctima: Andreu Blanch Bauzá, Serol
Autoria: Joana Aina Blanch Preto

Al meu padrí,

Andreu Blanch Bauzá, Serol, de 33 anys, de Porreres. Vares ser un bon fill, un bon marit i un bon pare, una persona treballadora i emprenedora, una bona persona que no mereixia una mort tan cruel com la que contes.

El disgust de la teva desaparició va ser tan dolorós per a la teva família que va durar més de vuitanta anys. El teu fill Toni ens contava que per al dinar de Nadal sempre faltava el mateix, i la tristesa i els plors envaïen aquell dia. Aquest sentiment es va transmetre als teus nets.

Et varen detenir a Palma, al barri del Viver on vivíeu, davant el teu fill Toni, de sis anys, que deixaren amb un veïnat. Vares viure un dia més, i després aquell nin va quedar marcat per la injustícia i la ràbia per sempre. A l'escola li ensenyaven els deu manaments i el «no mataràs» el feia enrabiar més, tots els companys ho sabien i ho comentaven, mentre ell, amb les mans al cap damunt el pupitre, s'enfadava i plorava.

Pel carrer, si es topava amb feixistes li feien alçar el braç dret per fer la salutació feixista. Ho feia tímidament fins que li cridaven: «¡Más alto, más alto!». Només tenia onze anys.

La teva cunyada Rosa anava a cercar-te de la mà d'en Toniet, de set anys, i cercava entre la roba dels afusellats al cementeri de Palma, roba tacada de sang, mentre el nin deia: «Anem, tia, anem», i estirava na Rosa per sortir d'aquell indret.

Els teus fills Toni i Margalida ens han contat molts fets que varen ocórrer en aquell barri de Palma i a Porreres, que fan mal al cor encara que no coneguis aquelles persones. La dolència d'aquell règim no pot ser assumida per les persones de bona fe.

Estimat padrí, sempre has estat a la memòria de tots nosaltres, i mai t'oblidarem. Els teus fills, Toni i Margalida, i els teus nets, Antònia, Andreu, Rosa, Joana Aina i Jaume

Víctima: Andreu Paris Martorell
Autoria: Antònia Paris Llompart

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

A la memòria del meu pare

La família

Vaig néixer a Inca, un poble de l'illa de Mallorca, en una família humil: el meu pare era sabater, no ens sobraven els diners, però tampoc ens mancava res. La meva mare s'ocupava de la casa i dels fills; els dos s'estimaven moltíssim i els records que tenc de la meva infantesa abans del 1936 són molt bons. Érem cinc germans, amb pocs anys de diferència; era una casa alegre i viva.

1936

Som la segona dels germans, la major de les al·lotes. Pel juliol de 1936 jo tenia 11 anys i érem encara quatre germans: la meva mare estava embarassada.

El meu pare era un home molt idealista, amb principis d'igualtat i justícia, i tenia molta personalitat. Era molt bon home, conegut en el poble. Era republicà, molt valent, amb idees socialistes. Cridava l'atenció per la seva personalitat. Llegia molt i sempre li agrairé que m'inculqués l'hàbit de lectura. Jo l'estimava moltíssim. A casa, quan ell treballava, m'asseia al seu costat i l'escoltava parlar de les seves idees: deia que era injust que la gent humil hagués de treballar tant perquè els seus fills poguessin estudiar mentre altres ho tenien tot sense necessitat de fer cap esforç..., que el món estava mal repartit..., em parlava de les diferències socials i de com creia ell que podien millorar les coses...; record que em demanava que li llegís el diari mentre treballava, em deia que era important que ho fes cada dia per poder estar assabentada del que passava en el món, i després comentàvem les notícies. Alguns horabaixes solia anar a un cafè que crec que es deia Cafè Republicà, es reunia amb amics i companys, feien tertúlies... jo hi anava amb ell alguna vegada.

Juliol de 1936

A Inca es remorejava que hi havia persones amb poder i influència que es reunien a un cafè. Eren contraris a la República i se sospitava que tramaven alguna cosa. Vaig sentir dir que un d'ells era el que després, en temps de Franco, va ser el notari de Joan March... o sigui, que era gent amb diners, i a més, eren afiliats a la Falange.

Pocs dies després d'aquelles reunions varen sortir de l'església de Santa Maria la Major

els falangistes armats (havien guardat les armes a l'església) i varen prendre ràpidament el poder: es varen treure del mig qualsevol persona que pogués oposar-los resistència... Tot va ser molt ràpid. Deien que havia començat la guerra a Espanya... tot era molt confús... En aquells temps no hi havia els mitjans de comunicació que existeixen avui dia i les coses se sabien perquè es comunicaven de boca en boca i pel que es podia veure... No tothom tenia ràdio, i la premsa arribava tard.

Hi va haver moltes detencions: se sentia dir que se n'havien endut aquest o aquell, i que no se sabia res d'ell.

La idea que tenia jo, una nina d'onze anys, sobre una guerra, era de dos bàndols contraris que lluitaven, amb barricades i armes, amb trets continus... però aquí no va ser així. Almenys a Inca, pel que jo vaig veure, només hi havia un bàndol armat reprimint un poble: el dels falangistes; l'altre bàndol era per a mi tots els que no ho eren, i nosaltres no ho érem, de falangistes, així que intuïa clarament el perill a pesar de ser tan petita.

Al carrer es podia palpar la por. Record alguns bombardeigs i com començava a córrer agafant el meu germà petit per la mà i anàvem a refugiar-nos. Però aquesta por se'ns passava: érem nins, i quan parava el renou dels avions i de les bombes sortíem i seguíem jugant. L'altra por la duia de dins. A pesar que el meu pare intentàs tranquil·litzar-nos jo sabia que alguna cosa dolenta ens passaria. El 4 d'agost de 1936 va néixer la meva germana Catalina i unes setmanes després es presentà a casa la guàrdia civil per fer un registre: només trobaren unes revistes que crec que eren socialistes i que es deien alguna cosa així com *La Igualdad*.

Detenció

La família del meu pare eren tres germans i una germana. La meva padrina (mare del meu pare) tenia una finca al camp a Son Ravenet, estava a les afores del poble i varen decidir anar a passar aquells dies de confusió tots a la casa. Érem molts de nins i nines, i record que dormíem en matalassos per en terra. Per als al·lots allò era com una festa, encara que de vegades vèiem les cares de preocupació del pares i això ens inquietava.

Uns dies més tard varen cridar el meu pare i ell es va presentar. Ara pens que tal vegada va ser perquè estava condicionat per tenir tants fills, un d'ells nadó i la dona encara convalescent del part. No va fugir intentant passar a l'altre bàndol com varen fer alguns. Record un veïnat que estava amagat a la part de darrera de ca seva durant el dia i a la nit sortia a estirar les cames; la seva dona li donava menjar i a l'alba tornava a amagar-se... i així ho va fer durant molt temps.

La meva mare el va intentar convèncer perquè no es presentàs; però ell deia que no havia fet res dolent i que no tenia perquè amagar-se, que no tinguéssim por, que tornaria (li va dir que es presentava voluntàriament perquè sabia que si l'anaven a cercar a casa podia ser un desastre, no volia que prenguessin represàlies contra la família). Amb el meu pare també es varen presentar els dos germans: l'oncle Antoni i l'oncle Miquel, i el cunyat: l'oncle Bernat. Els dos primers varen estar tancats un temps i després els varen amollar però el meu oncle Bernat i el meu pare no; la padrina ens deia que estiguéssim

tranquils, que tornarien.

Presó de Sant Domingo d'Inca

Però no varen tornar. Els varen tancar a la presó d'Inca. A casa ens vàrem organitzar com vàrem poder: a cadascú se'ns adjudicaren unes feines i ajudàvem com podíem. El major de casa era el meu germà Andreu. Algú havia de dur el menjar al meu pare i, com que ma mare temia que si ho feia ell, se'l podien quedar perquè era un al·lot de tretze anys — i sabíem que n'havien agafat d'altres—, vaig ser jo l'encarregada. Això no era una càrrega per a mi, era un premi: em sentia orgullosa del meu pare i anava, encara que amb por, amb el cap molt alt.

A Sant Domingo hi ha uns jardins a l'entrada i una espècie de pati. A l'entrada de la presó hi havia falangistes. Quan arribaves t'aturaven, i et deien «¡Arriba España!», et feien aixecar la mà i contestar amb la seva salutació. En veure'm morta de por em demanaven: «Que vols?». Jo els deia «Porto es menjar as *papa*, Andreu París». I ells: «I tu, pocavergonya, parles de tu al teu pare? Ets una mal educada» «*Hija de rojo tenías que ser...*» Em posava a plorar, se'n reien de mi, ens tractaven malament, no ens volien i jo ho notava.

Hi havia altra gent com jo allà i vaig veure escenes que tenc gravades a la memòria, escenes terribles, molt desagradables... Record una vegada un home que jo coneixia, vivia a prop de la casa de la meva padrina; sabia que era republicà i amic del meu pare perquè algunes vegades els havia vist parlar... aquest home, jo no sé si per provocar o tal vegada no, no ho sé... duia a cada mà una espècie de barrals molt pesats, i estava travessant el pati. Li varen donar l'alto! i li exigiren la salutació falangista. L'home va dir «¡Arriba España!» però no va aixecar el braç. Jo era allà mateix, devora quatre o cinc falangistes. Un li va pegar un cop amb el fusell i li començà a sortir sang del front... L'home deia «no puc, no puc... vaig carregat...». Un d'ells s'hi va acostar i li va dir: «És clar que pots! Però, a més a més, ho faràs sense amollar els bidons, *firmes y con el brazo estirado a la altura de la cabeza!* Com amollis la carga o no ho facis com toca et mat aquí mateix ...!» Ho va intentar però no podia, i deia «No puc... no puc...». Li varen començar a pegar tots amb els fusells i l'home va caure a terra, ple de sang... Jo estava aterrida, vaig anar corrent a contar-ho, plorant, a la meva mare. Ella m'abraçava i em deia: «No ploris, no ploris...», però ella també plorava...

Resistir

Per a mi, dur el menjar al meu pare era una manera de resistir i, encara que tenia por, sempre ho volia fer. Només era una nina i m'intentaven humiliar, però jo sabia que aconseguien justament l'efecte contrari: em sentia orgullosa de ser filla del meu pare, anava amb el dinar a la cistella conscient que segurament el maltractaven, però jo sabia com era el meu pare i sabia que resistiria, així que jo també havia de resistir.

Can Mir. Palma

Pocs mesos després se'l varen endur a Palma, a una espècie de presó provisional que era

un magatzem de fusta, o alguna cosa semblant... Es deia Can Mir i actualment és el cine Augusta de Palma. Com que allò no era una presó (no tenia ventilació) i hi havia molts detinguts, varen fer un mur a la vorera del carrer, a l'altura del cap perquè els homes poguessin sortir a estirar les cames i respirar, una espècie de pati... Des de fora jo podia veure un poc els caps dels presos, n'hi havia molts. Fora sempre hi havia familiars o amics que els volien veure o saber-ne alguna cosa.

Una de les vegades que la meva mare va poder comunicar-se amb ell, li va demanar si volia que anàs a veure algun conegut del bàndol contrari per demanar-li ajut, però el meu pare no va voler, li va dir que no volia que demanàs a ningú d'aquesta gent cap favor. Li digué que ens contés a nosaltres, els seus fills, que ell no havia fet mal a ningú, i que de la mateixa manera que l'havien tancat l'haurien d'alliberar. Però s'equivocà.

L'última vegada que el vaig veure

Me'n vaig anar amb la meva padrina materna a viure a Palma per estar prop del meu pare i poder seguir duent-li el menjar. La presó de Can Mir estava custodiada, com la d'Inca, per falangistes i la Guàrdia Civil, i eren igual de desagradables amb nosaltres que els altres. La gent, fora de la presó, parlava i deia que els que hi havia allà eren detinguts sense causa i que, o bé els n'havien d'atribuir una i jutjar-los, o bé els haurien d'amollar. Però ni se'ls jutjava ni se'ls amollava. Els que sortien no tornaven a ca seva, i jo sentia dir que se'ls interrogava i torturava... Record bé que algú va dir que els donaven oli de ricí. Jo esperava fora i sempre mirava cap al mur. El millor record que tenc d'aquells temps és d'un dia en què, des de fora, quan intentava veure el meu pare entre tants caps, abans de veure'l el vaig sentir, vaig reconèixer la seva veu..., em cridava..., el cor m'anava de pressa, de pressa..., jo no el veia..., mirava i mirava i a la fi, vaig veure una mà saludant i el vaig reconèixer; vaig veure la seva cara, em parlava i somreia..., estava molt content..., reia..., jo també..., vaig aixecar la mà i record que li deia «papà, papà...». És l'última vegada que el vaig veure.

«Lo han soltado»

Era un dia d'hivern. Quan vaig arribar a la presó i em vaig presentar, el de la porta ja em coneixia i em va dir. «*Ya no hace falta que vengas más. Hoy han soltado a tu padre*». Tenia tantes ganes que l'amollessin que en aquell moment vaig creure el que em deia aquell home, me'n vaig anar corrent molt contenta a casa d'uns coneguts per contar-los-ho i per telefonar a la meva mare, que en aquell temps s'havia hagut de posar a fer feina en una fàbrica d'Inca.

Ma mare quan em va sentir segurament ja va veure què havia passat i es va posar a plorar... Jo no ho entenia i li deia «Què et passa? No em sents? L'han amollat, l'han amollat...! Per què plores...?». Em va dir que no em mogués, que venia de seguida, que agafava el tren, que l'esperàs...

No sé quin temps vaig esperar, allà, quieta, sense moure'm, tal com ella m'havia dit... Vaig començar a pensar que era estrany que el meu pare no m'hagués esperat per agafar el tren junts i tornar a casa, però em seguia repetint a mi mateixa «l'han

amollat...», fins que la meva mare va arribar amb la meva germana petita en braços, vaig veure els seus ulls que miraven els meus i sense dir res vaig començar a plorar...

La meva mare i jo demanant pel meu pare

Aquest dia vàrem anar a molts llocs oficials que jo no podria identificar perquè no coneixia quasi gens Palma, i anàvem preguntant... Ens miraven com si fóssim boges... Ens repetien que l'havien amollat... Hi havia falangistes i gent uniformada, supòs que militars. Ens deien que se n'havia anat, que potser ens havia abandonat, que no sabien res... La meva mare repetia: «On l'heu amollat? Quan? Què heu fet amb ell? Per què a ell?» I ningú no ens contestava... Encara avui ningú no ens ha contestat.

Sense el meu pare

Vaig resistir com vaig poder. Cada vegada que veia una desfilada de militars o d'italians pels carrers d'Inca, o quan havia de cantar el *Cara al sol*, m'agafava de la mà del meu germà gran i recordava el meu pare.

Uns dies després d'assassinar-lo va ser també assassinat l'oncle Bernat Mateu.

No sé com la meva mare va poder aguantar tot allò. Era una dona molt valenta, no va voler firmar un document que deia que havia vist el seu marit mort i que eximia el seu fill major de fer el servei militar. Per això, segons ells, nosaltres no érem orfes, ni la meva mare viuda, així que el meu germà va haver de fer el servei militar i ma mare va haver de prescindir d'ell, encara que segurament el necessitava molt. Ens va apuntar a un menjador que crec que era de la secció femenina i així podíem menjar. Moltes de les meves amigues s'havien fet falangistes, portaven uniforme de bona qualitat i seguien anat a l'escola; jo ho vaig haver de deixar, i em sabia molt de greu, a vegades sentia enveja d'aquestes amigues i, al mateix temps, ràbia i vergonya per aquests sentiments.

Me vaig posar a cosir a casa d'una modista amiga de ma mare. A aquesta dona li havien matat tres fills juntament amb el pare, els germans Sancho, un de ells només tenia vint anys. També m'ocupava de la casa i els germanets petits. La meva germana Esperança m'ajudava, però només tenia deu anys i feia el que podia. A vegades em veia molt estreta amb tres germans més petits que jo, record que havia de dur a alletar cada tres hores la meva germana petita al treball de la mare i algunes vegades no hi pensava, o havia de bullir patates i no me'n recordava de fer-ho... i em posava a jugar amb els meus germans...; ella mai no em va renyir per això. El meu germà gran treballava al mateix temps que estudiava. La mare feia feina a una fabrica de teixits durant tot el dia, i a la nit després de sopar, quant nosaltres ja dormien es posava a cosir sabates. Record que anava al rebost, agafava un grapat de pomes, i ens donava dues o tres a nosaltres i ella es quedava les que tenien qualche corc, i així i tot encara somreia quan es meu germà Joan, que tenia tres anys i era molt graciós, en feia alguna de les seves.

Érem *hijos de rojo, traidor y ateo*. Els sentiments que provocaven en mi aquests comentaris eren de ràbia i al mateix temps d'orgull, perquè sabia que el meu pare era un bon home, que estimava moltíssim la seva família, un home amb grans principis que no

G
O
I
B
/

s'havia doblegat i que havia resistit, per la qual cosa el varen assassinar. Per això, cada vegada que intentaven fer-me creure aquestes mentides, jo m'afermava més en la veritat, cada vegada que intentaven fer-me oblidar, jo me'n recordava més de les coses... varen aconseguir l'efecte contrari al que pretenien durant la guerra, durant la dictadura i durant la democràcia, i així serà durant tots els anys de la meva vida.

Oblidar i perdonar?

Oblidar, varen intentar que ho fes amb el silenci forçat; però mai, mai ho oblidaré. Perdonar? ningú no ens ha demanat mai perdó, ni tan sols ara, en plena democràcia. Un dia d'hivern de 1937 la meva mare demanava i demanava, i mai ningú no ha contestat les seves preguntes; feien com si el meu pare no hagués existit mai. Però sí que va existir, i per això vull agrair la oportunitat de poder expressar-me i fer públic el record i el nom del meu pare: Andreu París Martorell, que serà sempre viu en mi i en la memòria de la meva família.

En nom de tots nosaltres, us agraeix l'atenció que ens heu fet.

Antònia París Llompart

Víctima: Andreu Sastre Ferragut
Autoria: Josep Baño Sastre

Estimada Maria Sastre Vicens (23/09/1916-29/05/1998),

Segona mare i tieta meva... No sé com t'ho has fet, però des del 19 de novembre de 2020 se n'ha parlat molt, de ton pare, el meu padrí, Andreu Sastre Ferragut (el padrí que no vaig conèixer), que fou assassinat pels feixistes requetés el 13 d'agost de 1936. Varen fer excavacions en una fossa del cementeri de Valldemossa, per cercar les seves restes.

Des que vaig tenir ús de coneixement, sé que, des del 16 d'agost de 1936, en què vares saber que els feixistes volien fer desaparèixer la memòria del seu nom, vares començar una lluita perquè no es perdés: del 1936 al 1939, del 1946 al 1949, del 1956 al 1959, del 1966 al 1969, del 1976 al 1979, del 1986 al 1989 i del 1996 al 29 de maig de 1998... sempre amb mentides dels militars i la poca col·laboració del consistori de Selva, on va néixer el meu padrí.

Si l'any 1986 aconseguies que un jutge reconegués que la mort del meu padrí no havia estat un accident de carretera sinó un assassinat feixista, ara has aconseguit que, a Selva, l'associació per la memòria Arrelam Biniamar Binibona Caimari Moscarí Selva li hi hagi fet un acte de memòria devers el mes de maig i que també estigui escrit el seu nom en els memorials del cementeri de Palma.

Has guanyat... després de tants sofriments i tantes batalles!

Josep Baño

Víctima: Ángel Fernández Lafont
Autoria: Josep Lluís Fernández Albertí

Era fill del tinent coronel manescal Francisco Fernández Galán i de la cubana Ángela Domitila Lafont Torres, els quals tingueren tretze fills i un d'ells era el meu padrí, Ángel. Al meu repadrí el varen destinar a Espanya i li va tocar la zona de Catalunya. Com que era de cavalleria, li corresponia Mallorca i contínuament viatjava cap aquí, fins al punt de tenir una casa al carrer de Rodríguez Méndez, devora el carrer de la Indústria.

En un dels viatges que feia, el meu repadrí va venir amb el seu fill Ángel i la seva filla Lola. El meu padrí Ángel, passejant per la zona, va conèixer la meva padrina, Catalina Matas Oliver, s'enamoraren i es casaren aquí, a Palma. El meu padrí se sentia molt valencià, però ell va néixer a Vicálvaro (Madrid). De nuvis partiren cap a València, ja que el meu padrí hi tenia feina de sastre. I allà varen tenir dos fills: el meu oncle Paco i el meu pare, Rafel, i hi varen viure sis anys.

El meu padrí era molt futbolista i, com que vivien al Cabanyal, va fundar el Levante FC, del qual en va ser president, i fins i tot varen fer un camp nou. Mostra d'això és que, en una novel·la que emetien a Antena 3 TV (*El secreto de Puente Viejo*), un dels personatges que feia de fotògraf deia: «me voy a Valencia a hablar con el presidente del Levante, el señor Ángel Fernández, que tengo que hacer unas fotos al campo de fútbol nuevo que han construido». Passats sis anys d'estar a València, hi va haver una pandèmia de la qual la gent es moria, i la meva padrina, per por i enyorança, va voler venir cap a Palma. I aquí comença el bròquil.

Vingueren cap a Palma i el meu padrí va muntar la sastreria al Born. Era una sastreria on anava la gent adinerada, però era gent que també deixava molts deutes. Mostra d'això és el llibre del que va quedar sense cobrar d'aquests bons senyors. El meu padrí Ángel es va fer maçó i tenia un grau molt important dins la maçoneria. Perquè no els reconeguessin, empraven pseudònims. El seu era Blasco Ibáñez i va muntar, juntament amb Martínez Barrio, la Unión Republicana. Tenia grans amistats, entre els quals es trobaven Joan Crespí i Emili Darder.

Un bon dia, ja esclatat el moviment i quan la cosa anava magra, va anar al futbol, va veure una sèrie de senyors deutors i els va demanar doblers. Després d'uns dies va desaparèixer. El cercaren pertot i no el trobaren. Uns deien que era a Can Mir, però no era vera.

Les coses es complicaren a la família, perquè els fills estudiaven i la meva padrina no feia feina, i varen tancar la sastreria. Quan el meu pare, Rafel, era a escola, tenia devers 16 o 17 anys, l'agafaren i el ficaren dins un vaixell. Ell, per la borda, va veure un senyor que coneixia i li va dir que avisàs sa mare. Al cap d'uns minuts, arribaren al vaixell i li llançaren una maleta de fusta que jo he pogut veure. Va estar deu anys a tornar, va estar a terra, mar i aire, i no va jurar mai bandera. Quan va tornar, es va posar a estudiar i a preparar

G
O
I
B
/

oposicions. Es va examinar, es va treure les del Banco Hispano Americano i les de l'Institut Nacional de Previsió, i va triar entrar a l'Institut. Al cap d'uns dies el varen treure defora per ser fill d'Ángel; però el bisbe d'Eivissa, molt amic del meu padrí Ángel, es va enfrontar amb els falangistes; era un home amb molt de dallons. El varen tornar a agafar, però el tingueren set anys d'interí.

A ca meva no es xerrava mai d'aquest tema, mostra d'això va ser que jo vaig saber tot això del meu padrí quan tenia vint anys. Sempre va ser un tema tabú i amb molta de por. Sempre ens deien que no ens ficàssim mai en res.

Víctima: Antoni Alomar Mas
Autoria: Francisca Alomar Jaume

'Ja m'heu ficat dues espines, una en cada taló,
mirau quina estimació, que demanen pel sabó,
per decantar la brutor, de la roba de les nines.
Manacor, *manacoret*, una pedra *preciada*,
i aquí tens a mon pare i a la meva mare estimada'

*Aquesta glossa ens la cantava la nostra estimada padrina.

El meu benvolgut pare nomia Antonio Alomar Mas, era rellotger i teníem una rellotgeria a Manacor. Jo som la seva filla Francisca i, juntament amb la meva mare, Margarita Jaume, i la meva germana, Antònia, formàvem una família molt feliç. No ens faltava res i el més important era l'afecte que teníem dels nostres pares. El meu pare treballava molt, però sempre tenia temps per jugar amb nosaltres. La meva germana, que era de poc menjar, sempre volia que el meu pare li fes el menjar perquè li feia el que a ella li agradava: ens tenia una mica consentides.

Però tot això va canviar un mal dia quan jo tenia vuit anys i la meva germana onze. Es va presentar a casa la Guàrdia Civil, venien a cercar el meu pare i se'l varen endur. Al cap d'uns dies varen venir a cercar la meva mare, que estava embarassada de set mesos. No sabíem res d'ells, va venir el meu padrí de Llubí a Manacor i va anar a demanar per ells a qui llavors manava, a qui deien el capità Jaume. Li va demanar pel seu fill i per la seva nora, per si ell podia fer alguna cosa per ells, i llavors el capità Jaume li va contestar que el seu fill i la seva nora no necessitaven res perquè eren morts. El pobre home, de la impressió, es va desmaiar en saber que els havien assassinat.

Això va canviar per a mal les nostres vides, com a molts altres que els va passar el mateix. Després de molts anys i de no perdre mai l'esperança de trobar-los, gràcies a l'ajuda de l'associació Memòria de Mallorca i de la Direcció General de Memòria Democràtica, als meus noranta-tres anys i després de vuitanta-cinc anys d'espera, per fi em varen cridar un dia per dir-me que havien trobat els ossos del meu pare. Per fi havien llevat l'arena que el cobria on l'havien llençat els seus assassins. Quina alegria més immensa per a tota la família després de tants anys d'espera. No es pot explicar aquest moment. El teu cor s'atura un segon, per

després tornar a bategar. Ara el que desitjam és que aviat trobin la meva mare per poder descansar algun dia tots junts.

La teva filla Francisca i els teus nets no deixarem de lluitar per això.

Francisca Alomar Jaume.

Víctima: Antoni Company Oliver
Autoria: Antoni Pallicer

En silenci, sense una paraula més alta que l'altra, et continuam cercant. No oblidam fàcilment una injustícia com la que es cometé amb tu ni la gent que, com tu, feia una mica millor el món amb ideals legítims per a un obrer del gremi de la sabata.

Nosaltres no volíem ser herois ni víctimes per mor de la teva desgraciada mort i de qualque manera hi esdevinguérem. Cap alt? Sempre! Quin mal feres? No pot ser d'una altra manera.

No caiguérem ni caurem en la trampa de l'odi. Anam cap a la concòrdia com borinos a la llum i creim que tu aprovaries aquesta actitud. Maldament que amb la desfeta de la guerra perdéssim coses molt més importants que les materials, les materials també les perdérem, i ben guanyades que les teníem.

Que podria contar-vos de coses bones d'aquest home que creia amb fets i paraules en la bondat entre els homes de tota condició... Es faria llarg.

En fi, mai més cap guerra, que és un desbarat que supera tot el que puguem imaginar d'entrada. Entenguem-nos i respectem-nos, que val sempre la pena. Que mai més no surti ni torni a entrar a cap casa ningú armat.

Antoni Pallicer

Renet d'Antoni Company Oliver

Víctima: Antoni Frau Sans
Autoria: Rosalia Magdalena Frau

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

Hola padrí.

Tot i que «parlo» molt sovint amb tu mentalment, m'ha costat molt escriure aquesta carta per la gran quantitat de coses que m'agradaria dir-te, sense saber per on començar.

No vaig poder conèixer-te. Ho van impedir els gossos de presa falangistes que, assedegats d'odi i sang, la tarda del 25 de novembre de 1936, et van arrencar dels braços de la teva família per assassinar-te cosit a trets al voltant del cementeri de Palma. Ens van privar, al meu cosí i a mi, del gran honor d'haver-te pogut conèixer. Sé, per tot el que em van explicar de tu, que vas ser un avançat al teu temps, com tants altres, homes i dones republicans com tu, que somiaven amb un món millor, més lliure, més culte, amb més justícia social.

Eres socialista des del més profund del teu cor, secretari de l'Agrupació Socialista de Palma i president de la Cooperativa Socialista de Santa Catalina. Predicaves amb el teu exemple de vida. També sé que vas ser un gran artista, dinamitzador cultural, director de dues companyies de teatre i de sarsuela, autor de diverses peces de teatre; pretenies que la música i el teatre arribessin a les classes menys afavorides, que deixessin de ser un privilegi de la classe alta i l'aristocràcia. Teatre i sarsuela del poble i per al poble... i per aquesta implicació política, artística i social et va assassinar vilment un escamot de maleïts feixistes, envejosos de la teva trajectòria i popularitat. Et van matar, però no van acabar amb el teu llegat, perquè la teva llavor va germinar en nosaltres, els teus fills i néts, que vam néixer amb el «gen roig» corrent per les nostres venes i amb la música i el teatre a la sang.

El teu fill gran, el meu pare, va seguir els teus passos, tant en l'àmbit laboral (va arribar a ser un gran tipògraf, igual que tu) com en l'àmbit artístic i cultural. T'enorgulliria saber que el teu besnet segueix els teus passos com un gran actor de teatre i televisió. Jo cant i he fet els meus primers passos en teatre, a part d'intentar reivindicar la teva memòria amb les meves companyes i «germanes» de Memòria de Mallorca. «Buscadores d'ossos»

ens han cridat «els de sempre» a manera d'insult, no saben aquests desgraciats que és un gran honor buscar uns ossos que per a nosaltres són sagrats.

Al principi de la meva carta et deia que «parlava» amb tu. I és que, tot i no estar amb nosaltres, a casa sempre et vam mantenir viu, la teva presència arribava a cada racó de la nostra llar, ja que jo vaig néixer a la casa familiar, d'on vas ser arrencat, per aparèixer l'endemà cosit a trets a la tàpia del cementiri; una història de mort i horror, massa freqüent en aquells foscos anys i que es va perllongar durant massa temps, deixant famílies destrossades i totalment desemparades.

Tant de bo t'hagués conegut! que tu m'haguessis pogut comptar totes les anècdotes i històries que relataves als teus deixebles i seguidors i que, amb el transcórrer del temps, van arribar a mi.

Com vas viure els teus últims dies? Com van ser les últimes hores, apartat de la teva família en mans dels gossos assassins? No puc imaginar-me un terror semblant. Que aquest horror no es repeteixi mai! Massa fills i nets ens hem quedat amb aquesta «trista herència». Maleïts assassins! Que no trobeu la pau, ni en aquesta vida ni en l'altra.

T'estimo padrí!

Rosalia Magdalena Frau

Víctima: Antoni Pascual Galmés
Autoria: Francesca Pasqual Perelló

Estimat padrí Toni:

Allò que ara duc dins meu és el pes d'un deute pendent, perquè això és el que sent cada vegada que pens amb tu, padrí.

I en com va ser possible que en tota la meva infantesa i en la meva joventut no em plantejàs mai què li havia passat al meu padrí Toni.

—Es padrí va morir a la guerra.

Me'n faig creus de, en tants d'anys, no haver-me plantejat més coses, no haver demanat més detalls, no haver imaginat com va ser la teva mort. "Era soldat?", "Va ser una bomba?", "On està enterrat?". Un afusellament no entrava per res dins el meu imaginari.

Des que tenc més criteri no puc entendre aquella acceptació tan passiva que vaig tenir respecte de la teva mort. No et vares morir, et van matar, fredament, o en calent, no ho sé, però et van arrabassar la vida.

Sa Padrina Francesca no en parlava mai. De fet, ella, va dur el dol tan profundament que va morir molt jove, quan jo només tenia nou anys. Massa d'hora pel despertar de la meva ensopida consciència.

Sa Padrina va quedar sola, amb tres infants petits, amb el disgust, i res més. Els feixistes s'endugueren la seva alegria, però també tot el parament de la casa. Ni roba, ni vaixela..., ni res: ni roba de dol li deixaren portar. En pocs dies va perdre el color dels cabells, que varen restar blanquíssims per a sempre; a partir d'aquell desastre, mai més va menstruar. Havia envellit de sobte. Va haver de fer molta de feina, i mal pagada, i va patir el rebuig de moltes famílies que no volien per ca seva la dona d'un roig, ni tan sols per fregar l'escala.

Això és el que vaig començar a interpretar a poc a poc, Padrí. La teva dona, la meva Padrina, malgrat el dolor, va aconseguir pujar els fills sense empestar la família amb el rancor i la ràbia que tant de mal ja havien fet. Era afable, dolça i pacient. Ens transmetia pau llegint-nos rondalles als quatre nets, que seiem al seu voltant arran del pi que ens donava ombra mentre esperàvem que baixàs el sol de l'estiu.

He parlat de la Padrina, perquè no només et mataren a tu, també varen estendre el sofriment a la teva família. El teu fill, mon pare, era progressista en tot, però mai ens va

parlar d'un fet tan dolorós. Tal volta per evitar que, en una altre guerra, ens poguéssim passar a nosaltres una cosa terrible, com el que t'havien fet a tu..

De tu, Padrí, he sabut que eres un home fort, feiner i generós, que vares deixar de conrear un foravila per dur un cafè a Sa Bassa de Manacor, amb la intenció que, així, els teus tres fills poguessin anar a escola i tinguessin més oportunitats dins la vida.

No eres perillós per als feixistes. Mai no t'havien detingut, vares viure tranquil fins dia 5 de setembre del trenta-sis, l'endemà d'acabar la batalla del Port. Vaig saber que t'havien executat vilment pel "Diccionari Vermell" den Llorenç Capellà. Els homes den Bayo havien reembarcat i amb les presses varen deixar a terra desenes de soldats o milicians, que es varen rendir als feixistes. Aquests, abans de matar-los, els varen exhibir a Sa Bassa, hores i hores sota el sol de setembre. Un milicià es va acubar i tu, Padrí, generós i humà, li vares dur un tassó d'aigua per alleujar-lo. Els feixistes t'ho varen recriminar i tu vares proclamar que el milicià també era una persona. Un grup de gent que mirava et va fer costat i els feixistes varen callar. Però l'endemà et van venir a cercar, armats de fusells, i mai no et varen tornar a veure.

Què va passar? Per què tanta ràbia? Ara, des de fa anys, pens molt en tu. Com eres i què t'agradava. Què esperaves de la vida i de la teva família. Si vares patir molt... i em sent molt propera a tu, i no puc consentir que eliminassin, també, les teves deixalles, per no deixar rastre. Estic molt agraïda a la gent que treballa per recuperar la memòria. I esper que, amb les tasques d'excavació que fan a Son Coletes, un dia puguin trobar les teves restes i et puguem recuperar, perquè encara t'esperam.

La teva neta,

Francesca Pasqual Perelló

Víctima: Antoni Sitges Febrer
Autoria: La seva família

A la memòria d'Antoni Sitges Febrer. La seva família vol aportar aquesta entrevista, feta per Jaume Adrover del diari Ara Balears, perquè la seva memòria no sigui mai oblidada.

«No volem jugar amb tu perquè ets roig, igual que ton pare, que per això el mataren»

Jaume Adrover entrevista Jaume Sitges Antich, *Morret* (Son Macià, 1927), que aporta un testimoni personal sobre la desaparició i assassinat de son pare durant la guerra civil. L'amo en Jaume i la seva família patiren la repressió del règim, visqueren la por, afrontaren l'escassetat i la incertesa, i ho feren just després de perdre son pare.

Jaume Adrover

Qui era Toni Sitges Febrer *des clot* quan va esclatar la guerra civil?

Era mon pare i el batle de Son Macià, fins que se l'endugueren a la presó de Manacor. Era bon amic del batle *Garanya* i, a banda d'això, un nebot de mon pare es va casar amb una filla seva. És per això que a nosaltres ens feren més causa¹ que a qualsevol altra família de Son Macià.

El vostre pare era pagès, religiós... Però sabeu quines idees tenia?

No ho sé, jo era un al·lot. I llavors que, un temps, un batle feia feines senzilles. Havia demanat que arreglassin els carrers i quan tenia temps ell mateix semblava pins a la plaça, perquè fessin ombra qualche dia. Me'n record perquè jo tenia 6 o 7 anys i els hi aguantava drets mentre ell els acostava terra. Ja no en queda cap, de pi, per cert.

Quan hi va haver el desembarcament republicà, què feia el vostre pare?

Tothom anava erugat. Ell i 6 o 7 homes, l'amo en Toni *Morret*, en Macià i en Miquel *Pelut*, l'amo en Tomeu Garriguer i un parell més, romanien dins la cova des Diners tots els dies del desembarcament, per por que no els venguessin a cercar a la nit a les cases. I llavors que, d'allà dalt, veien el Port de Manacor. Si esclatava una bomba veien la claror, sentien els trons i n'estaven pendents així com podien.

¹ Més causa. Més escarni, més mal.

Quan els «nacionals» s'imposaren, vengueren a cercar-lo, no és cert?

Sí, no sé quin temps va passar, però el primer pic que vengueren arribaren amb una furgoneta grossa a ca nostra. Davallaren dos guàrdies civils i dos feixistes (falangistes). Mon pare era a fer llenya en un tros que teníem i nosaltres havíem posat la bastimenta al carro, havíem enganxat el mul i estàvem a punt de partir de cap allà on mon pare feia llenya, per tragar-la. Ma mare seia damunt la barra del carro i el meu germà Tomeu (13 anys), jo (9 anys) i la meva germana Bel (18 mesos) érem a dins es carro, molt esglaiats.

No només cercaven el vostre pare, tenc entès.

No, volien entrar a dins les cases a veure si trobarien mon pare i el batle Garanya, perquè, com que eren amics, es pensaven que podia estar amagat a ca nostra. Ma mare els va dir que tenia entès que, sense haver-hi l'amo, no es podia entrar en una casa a reconèixer. «Deteniu aqueixa dona!», va dir un dels civils. Li posaren l'escopeta arran dels pits i ella es va acubar. Nosaltres ens posàrem a plorar, i un feixista em va apuntar amb la carrabina i em va dir: «Calla que també n'hi haurà per a tu!». Aquestes paraules em quedaren gravades per a tota la vida.

Varen trobar res, dins la casa?

Hi estigueren 2 hores, botxinant pertot. «Cercam un home i no el trobam, per avui partim». Però al cap de 8 o 10 dies varen tornar a cercar mon pare. El segon pic també vengueren amb la furgoneta grossa. Mon pare i jo havíem anat a espolsar un ametler que hi ha més amunt de ca nostra, un ametler que encara ara hi és. En Miquel *Pelut* va cridar mon pare: «Toni, vine que hi ha uns senyors que volen parlar amb tu». Mon pare i en Miquel eren amics, però va haver d'acompanyar-los forçat, què havia de fer ell? Mon pare es va posar el saquet d'ametles al coll i davallàrem de cap a ca nostra. L'entraren tot d'una dins la furgoneta i d'aquest dia no l'he vist pus mai.

S'endugueren més gent de Son Macià?

També se'n dugueren l'amo en Lluís des Molí i un home que nomia Tomeu, un fadrí que feia de pastor a la possessió de Son Macià. L'endemà ens digueren que, si els volíem veure, havíem d'anar a la presó de Manacor i que els havíem de dur el dinar. Ma mare, la madona de Son Macià i sa mare d'en Lluís cada dia hi anaven a peu. Hi anaren sis dies seguits. Varen amollar en Lluís (Tomeu Adrover Oliver va ser assassinat dia 24 d'agost de 1936 a Son Coletes) al cap d'uns dies, però a mon pare no. El darrer dia hi va anar el meu germà, amb una bicicleta que tenia de l'Ajuntament. Mon pare li va dir mem si li duria qualche dobler per comprar tabac. L'endemà, quan el meu germà hi tornà amb sis reials, ja no el va trobar.

Com és que varen amollar l'amo en Lluís i no el vostre pare?

A les famílies dels macianers tancats, ens feren saber que si set persones del poble firmaven un paper com mentre eren gent de bé, els amollarien. Sa mare d'en Lluís va trobar set persones que varen firmar per ell. Ma mare en va trobar sis, entre elles la del capellà. Un horabaixa que ma mare xerrava amb el capellà al carrer, va passar a peu l'amo en Martí Vives. El capellà li va dir: «L'amo en Martí, que no firmaríeu per veure si amollen en Toni *des Clot* ?» L'amo en Martí s'atura, s'ho pensa, i veu que allà mateix, arrambat a una paret, hi havia el nou batle, que era el cap de la Falange, que se'l mirava. En veure que l'amo en Martí s'ho pensava, el cap de la Falange va dir: «Ja n'hi bastaran 6, no importa firmeu!». No va firmar, i no trobarem ningú més que ho volgués fer. L'endemà mataren mon pare.

Vos digueren que l'havien mort, que l'havien duit a Son Coletes?

No, ma mare anava cada dia a demanar per ell i li digueren que l'havien duit a Can Mir (Palma). Ningú ens volia dir res, i així passàrem els mesos sense saber ben cert si era mort o viu. Fins que jo vaig fer 16 anys, 7 anys després, no va arribar la fe de mort, el primer paper que certificava que a mon pare l'havien mort.

No me'n faig a la idea...

Idò això, no voler donar-nos la fe de mort, va tenir conseqüències, perquè varen obligar a fer el servei militar al meu germà, que per ser fill de viuda no l'hauria d'haver fet. A mi em faltava poc per anar al servei quan va arribar el paper i en vaig poder escapar.

Dins aquests 7 anys, mai ningú us va donar cap prova que fos mort?

Un dia el capellà va dir a la meva padrina «t'he de donar un paquetet». Es varen veure i li diu «jas, això és per a na Teresa, la teva filla». Eren els 6 reials que havíem enviat a mon pare per comprar tabac a la presó, i qualche cosa més, ara no en tenc record. El capellà, que el va confessar abans de morir, ho va estotjar. Varen passar anys perquè això arribàs a ca nostra. Nosaltres sabíem que era mort perquè el vespre que el duien a Son Coletes anava fermat amb en Jaume Gallet, de s'Espinagar. En Jaume es va poder desfermar, va botar del camió i va caure dins un fondal. El donaren per mort i va estar amagat mesos per dins el Fangar, molt malferit . A en Jaume finalment l'indultaren. Devers 30 anys més tard, nosaltres dúiem es casino de Son Macià i ell venia a jugar a cartes. De vegades em deia: «Ai! Jaume, Jaume...». Ja sabíem, sense dir-nos res més, què ens volíem dir.

Com va ser la vida després, per a un al·lot com vós?

Jo no podia anar enlloc. El batle volia que jo i el meu germà anàssim a l'escola amb el vestit dels falangistes. Ens varen enviar a ca na Teresa *des Cebeiar*, que feia de cosidora, a prendre mides per fer-nos el vestit de la

falange. Al cap d'uns dies, cridaren el meu germà perquè se l'anàs a assajar. Ma mare, pots pensar! No ho volia de cap manera. També estàvem avisats de no sortir els vespres.

Tots els nins duien vestit de la falange?

No, no tots. Amb nosaltres s'hi posaren més per haver estat mon pare el batle. El vestit del meu germà, ell ja tenia 16 anys, el varen dur a ca nostra i l'obligaren a anar a fer guàrdies a Cala Morlanda, a peu. A l'escola, el batle volia que en temps de pati féssim instrucció i que jo em vestís de falangista. Com que no ho vaig voler, em varen treure de l'escola i no hi vaig poder tornar, no m'hi volia, ell.

I no anàreu més a escola, idò?

Vaig estar un any i mig sense anar-hi, però quan estava per fer onze anys hi vaig tornar 2 mitjos dies. Els altres al·lots, emperò, no em volien a jugar amb ells ni a conilló acotat, «perquè ets roig, igual que ton pare, que per això el mataren». M'ho digueren molts de pics.

Devia ser el que sentien a ca seva.

Els falangistes fins i tot ens varen privar de dur cap senya de dol. Ma mare mai va poder vestir de negre, ni nosaltres tampoc. En venir l'estiu de ple, ma mare ens va comprar dos capellets de palmes a mi i la germana, i els va posar dues cintetes negres, com a senya de dol. Un dia que vaig anar a cercar la germana a l'escola, la filla des batle ens va veure i ens va fer aturar. «Llevau-vos aquests capells tot d'una!», va dir. Ens els va tirar en terra i els va pegar potades fins que els va capolar.

Una dona tota sola i 3 al·lots, de què visquéreu?

No teníem ni per menjar, i baldament haguéssim tengut un doblar... no podíem ni anar a comprar, la gent ens apuntava amb el dit. A mi em digueren per anar a aplegar ametles a Son Llodrà Vell, a 6 reials per jornal i mantengut, i vaig dir que sí. Hi vaig anar el 1939 i el 1940. Llavors em llogaren tot l'any per fer feina a Son Cladera, i els vespres anava a fer escola a ca l'amo de Miquel Maia. Érem 7 al·lots: en Xisco de Son Cladera, en Miquel Guineu, en Guillem Cotà, en Mateu Pereta, en Jaume Llandero, en Xisco Patró i jo. I com que l'amo en Miquel tenia al·lots, deia que tant li era fer escola per a 3 que per a 8... Era molt bona persona, va fer escola a ca seva fins al 1947.

I el vostre germà, que va passar amb ell?

Se l'endugueren a fer el servei a Palma, llavors a Cadis, a Barcelona... Va estar arrestat molts de pics. Fins als 20 anys no va tornar. I tot per no donar-

nos la fe de mort de mon pare. El meu germà ens va fer molta falta, perquè a ca nostra no entrava un dobler.

Ningú del poble us va ajudar? Ni d'amagat?

No, ben al contrari. I jo no podia dir ni una paraula, sabia que ningú m'escoltaria. Un dia que l'església era a caramull (jo encara tenia 9 anys, seia a un cantonet d'un banc) el batle nou va entrar i em va dir: «Lleva't, ves a seure a un escaló». I em va prendre el lloc. Saps que ho va ser, de dolent. Si hagués sabut que algú ens ajudava, haurien rebut. Això és la por. Llavors ell captava sobrassada de casa en casa i deia que era per dur als soldats. Ningú gosava dir-li que no. La seva casa de dins el poble està feta amb tota aquella sobrassada que captava. Això hi ha gent des poble que ho sabia, però no en parlava.

On està enterrat el vostre pare? Surt el seu nom enlloc?

Surt el seu nom a qualche llibre i sabem que és a Son Coletes, dins una gaveta, però no sabem ni el lloc. Això és lo fotut. Per Tots Sants no sabríem on dur-li un ram de flors... M'entens?

Ha vingut mai ningú del Govern a demanar perdó, a retre homenatge o oferir ajuda econòmica?

Mai ens ha dit una paraula ningú. Un advocat ens va fer anar un parell de vegades a Manacor a firmar papers, i al cap de tres o quatre anys ens digueren que anàssim a Palma, amb la fe de mort de mon pare i amb dos testimonis. Vengueren amb mi l'amo en Toni Morret, que era amic seu, i l'amo en Toni Soler, que era el carter.

Esperàveu qualche cosa d'aquella anada a Palma?

No, jo ja hi vaig anar més espantat que un cuc, comprens?, però vaja. Presentàrem els papers a un militar que hi havia allà, se'ls va mirar i va dir: «Descúbranse!». Ens traguérem tots la gorra. Aquell home va compondre els papers amb dos copets damunt la taula, me'ls va esqueixar davant i els va tirar en terra. «¡Pueden irse!». Això ja era en temps de la democràcia, però de llavors mai més hem tornat a fer cap passa.

Com és que no heu pogut, o volgut, xerrar abans de tot això?

Vaig haver de callar molt, acotar el cap i mirar d'estar bé amb tothom. I també perquè passava pena, ja més endavant, que no fessin mal els meus al·lots, comprens? No em queda molt de temps, a posta en volia xerrar ara, perquè mai em vaig poder esbravar.

Víctima: Antonio González Rodríguez
Autoria: María Jesús Balaguer Rodríguez

Carta a les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme

Benvolgut oncle Antonio,

Pens moltes vegades en tu i m'agradaria demanar-te si en algun moment de la teva vida vares ser feliç, amb la vida que vares tenir. Vares allistar-te a l'exèrcit amb setze anys acabats de complir i hi vares estar fins als 26. Vares combatre a la guerra del Rif. He vist algunes fotos terribles d'aquesta guerra. Maldic totes les guerres.

Sempre vares estar en el nostre record familiar i pensament. Ningú no et va oblidar mai. Sobretot per aquest gran retrat familiar que presidia el despatx de la meva àvia, la teva germana. Quan érem infants, si algú ens demanava qui era el senyor del retrat, nosaltres responíem «És el germà de la meva àvia, el varen matar a la guerra», i aquí quedava la cosa.

Et diré que la meva recerca va començar quan vaig llegir en un diari de Palma que s'havia creat una associació memorialista: Memòria de Mallorca, que cercava la veritat, la justícia i la reparació per a totes les víctimes de la Guerra Civil. Els vaig escriure i vaig rebre resposta. Puc dir-te que en aquesta associació he trobat vertaders companys de viatge en la teva recerca i en la d'altres, agermanats amb l'objectiu de trobar-vos, treure-us d'on us varen llençar i dur-vos amb nosaltres per tornar amb les vostres famílies. També lluitam contra l'oblit i les lleis injustes del nostre país.

Amb ells m'he sentit compresa, ja que en molts de casos és la família la que et posa objeccions i obstacles, i t'ho demostren obertament. En aquest llarg camí vas perdent algunes persones que creies amics i alhora vas veient l'interior de cadascun d'ells, la qual cosa et genera dolor. També he tingut la fortuna de conèixer de primera mà les seves històries familiars, sentir empatia envers el teu cas i saber que no estic sola en aquest camí, la qual cosa em reconforta. Tots duen el dolor en el seu cor per una vida truncada, perquè els varen arrabassar el que més estimaven.

Aquestes desaparicions i assassinats varen crear una xarxa de dolor i absència que marca per sempre. Varen ser assenyalats i discriminats per una societat que els mirava amb vilesa i menyspreu, els varen robar les seves possessions, les seves terres, i varen passar molta gana i calamitats. Els he conegut molt grans, però amb la dignitat intacta i exemplificant, amb els seus valors humans i la seva resistència contra l'oblit. És dolorós veure com se'n van d'aquest món sense obtenir resposta als seus desitjos de trobar-los i poder-los donar una sepultura digna. L'única cosa que els pot consolar una mica és saber que els que quedam continuarem en la línia de recerca i reparació de tots ells. Són

l'exemple viu de perseverança en la vida i un exemple per a tots nosaltres. Mai no he sentit l'expressió «venjança». Això sí, cal no oblidar mai el que va passar perquè no torni a succeir. La veritat no té més que un camí i cal reescriure la història perquè així sigui justa i les generacions futures tinguin accés als fets reals.

No vull que estiguis en una fossa on et varen llençar els teus assassins, vull trobar-te i poder-te dir: «Anem-nos-en, oncle Antonio, per fi t'he trobat. Han estat molts anys, però ja ets amb la teva família».

T'estima, Susi

Antonio González Rodríguez, de 29 anys. Va néixer el 19 de maig de 1908. Natural de Càceres, fotògraf. Va estar en l'exèrcit espanyol deu anys. El 1934 vivia a Palma, al carrer de Montenegro, 17. Era del sindicat CNT-FAI, i va ser delegat de transport marítim a Palma. Sé que escrivia en un diari. A *Mundo Obrero* hi ha una ressenya de recollida de llibres per a la Biblioteca Circulant. Segons el llibre de detencions trobat a l'Arxiu de Mallorca, el varen detenir el 19 de juliol de 1936. En el llibre de governació trobat, hi figura el registre de dates de les *sacas*, de la seva «posada en llibertat». El varen assassinar la nit del 4 o 5 de gener de 1937, a l'oratori de sa Creu, a Porreres. Tenia mare, germana, nebodes, esposa i dos fills, de quatre i cinc anys. Varen deixar una família trencada; jo esper el seu retorn.

Víctima: Antonio Ramon Prats
Autoria: Joan Ramon Prats

Carta de Joan Ramon Prats, net d'Antonio Ramon Prats, assassinat el 21 de gener de 1937

Era un matí de gener de 1937 quan va pujar a aquell vell autobús Ford que faria la ruta de Sant Antoni a la ciutat d'Eivissa. Toni Ramon Prats, el meu *güelo*, moments abans, s'acomiadà del seu únic fill, Antonio Ramon Costa, i de la seua esposa. El meu pare sempre va tenir el record d'aquell moment en què el va agafar en braços i l'entregà a la seua mare, la meua *güela* Catalina, i es va acomiadar en pujar a aquell autobús. Fou la darrera volta que va veure la preciosa badia de Sant Antoni de Portmany, potser va mirar cap al Moll Vell, on es trobava amarrat el *Bohemio*, el vell llaüt en el qual treballava de pescador amb el seus companys de tripulació: en Pep de s'Estanyer, en Corona i en Papitu Minu, tots republicans com ell, tots represaliats després. Fou també la darrera volta que va veure la seua dona i la darrera que va mirar el seu fill: ja no el varen veure més, ja no tornaria mai al seu costat. El meu pare tenia cinc anys; el meu *güelo*, trenta-cinc.

El dia anterior, ell, com sempre, es trobava pescant. I en tornar al port l'avisaren que havien vingut a detenir-lo, ja que l'havia denunciat la mateixa família propietària de la casa on els meus *güelos* vivien de lloguer. En aquella denúncia el feien responsable de la mort d'un fill seu, que era capellà, i que varen assassinar en la matança que va succeir al castell d'Eivissa per milicians de l'expedició republicana del capità Bayo, en represàlia pel bombardeig de la ciutat per part d'avions italians del bàndol franquista i que causà molts morts. Aquella família creia que el meu *güelo* hi tenia alguna cosa a veure quan trobaren on era amagat, i l'empresonament posterior, juntament amb altres persones sospitoses de donar suport al cop d'estat a la República.

Fou el meu *güelo* qui abans d'això va ajudar a buscar un lloc per amagar aquell capellà, després d'insistir-li molt la seua mare. Al principi el meu *güelo* no volia ficar-se en problemes, però al final va accedir i el va amagar en una casa al camp, on al cap d'uns dies el trobaren, en prendre el control de l'illa les forces revoltades, i el denunciaren per alguna raó que desconec, sense cap prova, un manera de procedir poc «cristiana» per a la família d'un capellà.

Mirau si era culpable que va voler presentar-se. Varen ser molts els que li digueren que s'amagàs a la muntanya o que fugís lluny; però, desgraciadament, es presentà davant aquelles autoritats per defensar-se d'aquella acusació: ell era innocent i ho volia demostrar, i va anar a fer-ho.

Una vintena de persones del poble varen intercedir per ell; fins i tot el comissari encarregat, que no hi veia causa. Però, amics, estava implicada la mort d'un sacerdot, i sobretot la família no volia retirar la denúncia.

El meu *güelo* estava perdut; això va ser pura revenja, però era una revenja amb una persona innocent. Com es diu això?

Podeu imaginar aquell nen sense el seu pare, aquella mare sense el seu home, en aquells durs anys.

Molts anys després coneguèrem els detalls del seu assassinat; no va ser a les parets del cementeri de Ses Figueretes, com molts d'altres. El meu *güelo* era una persona corpulenta (feia 1,94 m), i mentre anava dins el vehicle va saber que l'esperava una mort segura; es rebel·là i va tractar d'escapar infructuosament, però no va tenir escapatòria i va morir cosit a trets dins aquell cotxe a mans d'aquells pistolers feixistes, que a penes eren uns nens, uns sanguinaris joves que eren els que s'encarregaven de fer la feina bruta de les execucions. Tots a Eivissa saben qui eren i el que varen fer, tots varen morir de vells i a més foren recompensats per la seua feina.

Avui escric això i encara m'emocion, i si tens fills encara més. El meu estimat pare té 89 anys, ja ha perdut molt i li costa recordar moltes coses, però va passar la seua vida pensant que varen assassinar el seu pare i que el varen tirar a un forat com un animal, i tant els inductors com els assassins es passejaven per l'illa. Com és lògic, és una cosa que no s'oblida, però ho recordava amb més ràbia que dolor. El dolor va quedar per a la seua mare. Jo la record vestida amb el vestit de dol de pagesa.

Tot i això, tenim l'esperança que es puguin trobar les seues restes, gràcies a les excavacions que per fi s'iniciaren per trobar les restes dels represaliats al cementeri vell d'Eivissa ja fa uns anys. Prengueren mostres d'ADN al meu pare. Potser tendran èxit i li podrem donar la sepultura que es mereix al costat de la família.

Moltes gràcies a les persones i entitats que fan possible la iniciativa de posar llum a aquests fets, malgrat els anys.

T'estim pare, t'estim güelo.

Víctima: Antonio Rubio Aragón i
Ramón Rodríguez Quiroga
Autoria: Antoni Armengol Coll

Carta a les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme

A Antonio Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga, la vostra vida a Inca comença deixant la vostra terra. Qui ha de partir, deixant els seus, cercant una vida millor, mereix que se'l tengui en compte. A més, vosaltres teníeu uns ideals de llibertat i justícia que mancaven a l'Estat.

En arribar trobàreu feina, Antonio de mecànic i Ramón de sabater, i l'amor. Per les vostres idees de justícia, igualtat, solidaritat i per responsabilitat social vàreu participar en la fundació del Partit Socialista, el 10 de juny de 1936, a Inca juntament amb altres companys. Per les vostres qualitats fóreu elegits secretari i vicesecretari de l'agrupació.

Malauradament vengué un temps d'amargura, por i assassinats amb el cop d'Estat de Franco contra el govern legítim de la República, a partir del 18 de juliol i amb el començament de la Guerra Civil. A Inca, el 19 de juliol els militars sortiren de la caserna de General Luque, i prengueren el control de la ciutat. Començà la repressió.

Fóreu empresonats amb altres companys a Inca (a Sant Domingo) i a Palma (a Can Mir), i assassinats a Porreres el juliol de 1936 per un escamot de falangistes amb la cara tapada. Vàreu ser donats per desapareguts i suposam que restau a la fossa comuna d'aquest cementeri.

En aquest temps, des del 1936 fins al 2020, poc s'ha fet per restituir-vos la dignitat amb la que lluitàreu per fer una societat més justa. No hi ha hagut una reparació envers vosaltres i els vostres descendents.

Aquest any 2020, amb el virus de la COVID-19, ha tornat a quedar ben palès que a l'Estat espanyol no s'ha aconseguit el que vosaltres desitjàveu. Tornam a tenir més gent pobra que mai i el feixisme agafa força arreu del món.

Queda molt per fer i és de justícia agrair el que féreu a Inca per millorar la vida social i política.

GOIB
/

Sou un exemple a seguir a una societat molt individualista, on la majoria dels joves no es comprometen, els que ho fan són pocs i mal vistos, i on cada cop es fa més gran la diferencia entre rics i pobres.

Benvolguts companys, seguirem lluitant perquè sigui reconeguda la vostra tasca i perquè la vostra mort no fos en va.

23 de juliol de 2020

Antoni Armengol Coll

Víctima: Bernat Mateu Ferrer
Autoria: Maria Antònia Oliver París

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

[carta escrita el juliol de 2020]

Estimat *tio* Bernat,

Som la filla de la teva neboda Antònia París, no ens hem pogut conèixer perquè quan jo vaig néixer ja t'havien assassinat, a tu, el padrí Andreu i també el teu germà Toni. Però sé de tu perquè a la família sempre hem mantingut la vostra memòria viva.

Sé que eres d'ideologia d'esquerres i republicà, que estimaves molt el teu fill i la teva dona, na Tonina París, la que acompanyava el seu germà Andreu als mítings i les manifestacions obreres. A ella sí la vaig conèixer, tot i que era molt petita quan ens va deixar; la record a Inca, al pati de casa pelant magranes i donant-me amb una cullereta a la boca el fruit mesclat amb sucre; era un encant de dona, dolça i treballadora.

També sé del teu empresonament, primer a la presó d'Inca, a Sant Domingo, i després a Palma, a Can Mir. Ma mare, que tenia onze anys, es passejava amb el teu fill en braços per davant les finestres i la porta de Sant Domingo perquè el poguessis veure i son pare la pogués veure a ella. També sé, per una carta del padrí des de Can Mir, que un dia en Joan París, germà petit de ma mare i nebot teu, va poder entrar dins la presó; ignor com vàreu aconseguir passar un nin petit, tu el tingueres en braços i li contares a son pare.

En ocasions em deman què degueres sentir quan dins Can Mir t'assabentares de l'assassinat del teu germà Toni, un mes abans del teu, o quan tragueren de la maleïda presó el teu cunyat Andreu, uns dies abans que tu; cap dels dos tornàreu mai a casa.

Vull dir-te, però, que a ca nostra no us hem deixat mai de cercar. La teva dona, junt amb la teva germana Bàrbara, un dia després de treure el padrí de Can Mir, varen anar a demanar clemència per a tu a Canuto Boloqui. Diu la família que era qui tenia les claus per alliberar de veritat els detinguts inquers o per fer-los la creu, una creu que significava l'assassinat. Na Bàrbara ja havia perdut un germà, en Toni, i la teva esposa el seu germà

Andreu, i pensaren que se n'apiadaria; però aquests feixistes, *tio* Bernat, no coneixien què era la pietat. Un o dos dies després a tu també et tragueren de Can Mir, desaparegueres com el padrí. Si ell et va dir alguna cosa quan s'acomiadà de tu perquè ens ho transmetessis, sabent ja que no tornaria mai més a casa, no ens ho pogueres contar.

No us hem trobat encara, però no us deixarem de cercar. La padrina Catalina demanava a les autoritats on us havien portat. La meva estimada padrina Catalina, que tampoc vaig poder conèixer, va morir jove, diu ma mare que de pena, tot i que va lluitar i mai va deixar de demanar, treballant de sol a sol per poder criar els seu fills. Ma mare sempre ens diu que aquestes dones que quedaren vives però ferides de mort es mereixen un monument. I és ben cert: s'ho mereixen, són les que ens ensenyaren a no desistir, a guardar i mantenir sempre la flama de la memòria viva, elles començaren i continuaren les seves filles i ara també ho seguim fent les netes.

És cert que el camí no és gens fàcil, un camí ple de pedres i algunes molt grosses, però amb bona gent que m'acompanya seguim lluitant per la justícia i la llibertat, com abans féreu vosaltres. Segur que al padrí li agradarà saber que la llavor que heu sembrat no la pogueren ni la podran mai matar els feixistes assassins, ha florit en forma de constància i amor infinit cap a vosaltres.

Fa uns anys, en una de les visites que el teu fill fa habitualment a la família (ell viu a Madrid, allà es va casar amb una bona dona i allà ha tingut dos fills i ha fet de metge fins que s'ha jubilat), vaig decidir acompanyar-lo a Porreres, a l'indret on sospitam que fóreu assassinats tu i el padrí. Anava jo conduint i pel camí em va contar que ell no nomia Bernat, que quan va néixer li posares de nom Marat, pel líder de la Revolució Francesa Jean-Paul Marat, un fet que desconeixia però que diu molt de tu, estimat *tio* Bernat. Durant el trajecte, m'explicava que a tu t'agradava la història (vaig pensar que segurament també les revolucions, la francesa almanco), i que poc després de la teva desaparició obligaren la seva mare a batejar-lo i canviar en el registre civil el nom de Marat per Bernat; de fet, em va explicar que en el seu certificat de naixement es veu perfectament el nom que tu i la tia li posàreu tatxat i a continuació el nom de Bernat.

Arribàrem a Porreres i li vaig mostrar l'indret on una amiga porrerenca, filla d'un company assassinat a Manacor, em va explicar el que ella de nina havia viscut, el que tot el poble sabia sobre els assassinats dels detinguts que venien de les presons de Palma, on morien i on els enterraven.

Allà, on suposam que seguïu soterrats, guardàrem uns minuts de silenci; no calia dir res,

el silenci a vegades ho diu tot. Estiguérem una estona i partírem cap a Palma. Ja de nou dins el cotxe em va envair una mescla de sentiments, per una part d'orgull i satisfacció per recuperar els meus referents, i també de ràbia per tot el mal que ens feren. En Bernat no deia res i jo respectava el seu silenci, però en arribar a Palma, ja amb el cotxe aturat, el teu fill mirant-me als ulls i amb un mig somriure a la cara em va dir:

- Saps, Maria Antònia? A mi m'esborraren el nom que mon pare m'havia posat, però ara jo tenc un net que de nom es diu Marat.

Així que, *tio* Bernat, el teu desig ha perdurat en el temps i ara tens un renet que nom Marat, prova evident que no han aconseguit ni aconseguiran mai matar la memòria.

Finalment, et vull confessar que a mi també m'agrada allò de «Liberté, Égalité, Fraternité», que m'hagués agradat molt conèixer-te i parlar de tot amb tu, que és un privilegi treballar per descobrir-te, que et tenim present a casa nostra, que us estimam i esperam sumar altres companys i companyes, i juntes rescatar de l'oblit totes les víctimes del feixisme.

Maria Antònia Oliver París

Palma, juliol de 2020

Víctima: Francisco Cabello Jurado
Autoria: família Cabello-Arteaga

Palma, agost de 2021

Moltes vegades, en les reunions de cosins i cosines que fèiem per parlar i recuperar la memòria del nostre padrí Francisco, ens demanàvem com podríem expressar aquells primers anys en els quals vàrem començar a detectar en les nostres famílies una conducta diferent en tot allò relacionat amb la guerra i el nostre padrí Francisco.

La paraula que millor la descriu és *silenci*.

Aquest silenci, que es transformà en col·legis religiosos, en cànctics de *Cara al Sol* a primera hora del matí, disciplina i bones notes en l'assignatura de Formación del Espíritu Nacional.

Jo, i supòs que molts de nosaltres, no enteníem res; tampoc demanàvem, ja que el nostre interès era el futbol, anar al cinema amb els amics i companys de classe, etc.

Passaven els anys i la nostra padrina Salud, viuda del nostre padrí Francisco, era allà, ajudant les nostres mares amb els nets, sempre en silenci; no record haver-li demanat mai pel seu marit, el meu padrí. S'alegrava a les festes, quan prenia una copeta de *fino* o mançanilla, i record molt bé que per Nadal sempre comprava una botella de Tío Pepe per celebrar les festes, o també, per recordar com era d'aficionat el meu padrí a prendre mançanilla.

Amb els anys, a més de la paraula *silenci*, crec que podem afegir-hi la de *por*. No vull oblidar-me de la tia Dolores, germana del meu padrí Francisco, que també va patir la mort del seu marit, José, que per a mi reflectia en el seu rostre tot el dolor d'aquells terribles anys.

Una vegada passats els anys 60, hi va haver un lleuger canvi: els germans, els nostres pares, parlaven una mica més del nostre padrí, i més encara passats els anys 70; semblava lògic, després de la mort del dictador i dels canvis polítics que s'albiraven. Les reunions de cosins han continuat, i segur que aviat continuaran amb un lema principal: homenatjar els nostres padrins i pares.

Per desgràcia, han passat 85 anys des de l'inici de la guerra, 40 de dictadura i 45 de democràcia, i continuam ancorats en el passat en tot el que fa referència a les víctimes de la dictadura.

No vàrem poder conèixer el nostre padrí Francisco, però ens va deixar aquest «gen» que els nostres pares i mares ens han transmès, i això sí que no ens ho poden llevar.

Finalment, volem fer arribar alguns paràgrafs de les cartes que enviava a la seva esposa, Salud Arteaga i als seus fills durant la seva reclusió al castell de Bellver, des del final de juliol de 1936 fins al 4 de gener de 1937, dia en què, en teoria, va ser posat en llibertat, sense que des d'aquesta data s'hagi tornat a tenir notícies sobre on para.

30 de juliol de 1936

No os preocupéis por mí pues estoy bien y, como yo no he hecho nada punible, nada malo me pueden hacer.

20 de desembre de 1936

Siento que este año no podamos compartir la alegría de los años anteriores pero qué hemos de hacerle, la vida se compone de bien y mal, de alegrías y pesares, y quién puede saber si los dolores de hoy han de dar paso a una nueva vida más alegre y sobre todo más justa y equitativa que la anterior.

Un record molt especial a la nostra cosina Dolores, *Marilín*, pionera en els treballs de recerca i relació amb historiadors i la memòria històrica, que va morir fa uns anys.

Família Cabello-Arteaga

Víctima: Gabriel Gelabert Riera
Autoria: Francisca Gelabert Umbert

Manacor, 25 de maig de 2021

Estimats padrins,

A mi m'agradaria recordar no just el meu padrí com una víctima de la guerra. Crec que la padrina Francisca ho va ser tant com ell, a pesar que no la varen afusellar a ella aquell dia.

El padrí va morir tan jove —just tenia 28 anys— que ni tan sols el seu fill té cap record d'ell i sap com era just per un retrat que tenim.

Jo sempre vaig veure aquell retrat a ca meva: era un home jove, anava ben vestit i duia un capell. Era el meu padrí Biel, que va morir el temps de la guerra, em digueren.

A la padrina Francisca, sí que la vaig conèixer bé. Va viure 83 anys, només va tenir un fill, que va ser el meu pare, i va viure amb nosaltres fins que va morir.

De la padrina, record que era una dona molt treballadora, només volia estar treballant al camp i venia a la casa del poble en comptades ocasions.

D'ella, vaig aprendre'n moltes coses.

Una cosa va ser que, quan m'encarregava fer una feina i jo li posava l'excusa que no la sabia fer, ella em deia que era molt jove i que em lleuria aprendre'n i la me feia fer. Em deia que just em sortiria malament la primera vegada i que després ja en sabia, i com sempre tenia raó.

Sembla una beneitura, però encara ara, davant una feina de la qual no estic gaire segura com fer-la, pens en ella.

Em costava comprendre la padrina de vegades, era molt desconfiada, tenia reaccions una mica estranyes... No acabava d'entendre per què era així, fins que va morir i vaig descobrir moltes coses que no sabia.

Ella va morir sense fer testament i vàrem haver d'arreglar tot el tema de l'herència.

La tramitació de la paperassa és una cosa que els meus pares em varen encomanar que fes i, com que no sabia ni per on començar ni com tenien les coses, vaig anar a la casa de fora vila on vivia ella a agafar tots els documents que tenia.

Hi havia infinitat d'escriptures, rebuts de compres, rebuts de contribucions, cartes... Em vaig posar a classificar i vaig poder reconstruir en certa manera la vida dels padrins.

Vaig tenir la sort que encara vivia una germana de la padrina, na Tonina, que s'havia fet càrrec del meu pare quan va passar allò del padrí i em va contar com va passar tot.

Els padrins es casaren l'any 1931 i al cap de dos anys va néixer el meu pare. Vivien a la finca de sa Gruta, del terme de Manacor.

L'any 1936, hi va haver el desembarcament de forces lleials a la República a la costa llevantina, a Cala Anguila, Porto Cristo, Cala Petita i Punta de n'Amer.

Els soldats republicans tenien ordres de desembarcar, allotjar-se per les cases del voltant que trobassin i esperar ordres dels superiors de com actuar, i sobretot tenien ordres de no disparar ni fer cap mal a la població civil.

Un grup d'aquells soldats va arribar a la casa de sa Gruta, on vivien els padrins amb mon pare, i allà quedaren.

Lògicament, no els demanaren si ho podien fer, de quedar-se uns dies, simplement s'hi allotjaren. Es portaren bé amb ells, mentre hi estigueren, però això no deixa de fer que passaren uns dies molt angoixosos per la situació, no sabien què podria passar.

A l'hora en què els avisaren per tornar a embarcar, el que feren els soldats va ser agafar tot el menjar que podien endur-se'n dins el carro que els padrins tenien i se n'anaren.

El carro i la bístia era una cosa molt important per a un pagès i el padrí va pensar que carregarien el menjar al vaixell però deixarien el carro i la bístia al molí, i va dir a la padrina que anava a veure si podia recuperar-los.

Mentre el padrí era a fer això, arribaren a sa Gruta un grup de soldats nacionals a cercar-lo perquè havia donat allotjament als rojos. Esperaren que arribàs i sense que pogués ni acomiadar-se de la seva dona, ni del seu fill, se l'endugueren.

La padrina va anar corrents a avisar un veïnat del que havia passat i aquell home va partir per veure si podia fer alguna cosa i va arribar a Son Carrió.

Allà, davant l'església, va veure un camió aturat que duia molts d'homes lligats de mans i entre ells hi havia el meu padrí. Aquell veïnat va suplicar als soldats nacionals que l'amollassin i els soldats li contestaren que si no volia que el pujassin a ell també al camió que se n'anàs per on havia vingut.

No el varen tornar a veure pus, el padrí, i el dia 7 de setembre de 1936 el varen afusellar a Son Coletes.

El trauma que va tenir la padrina es fàcil de comprendre. Tenia 25 anys quan va passar tot això, es va trobar tota sola amb un infant de tres anys i sense poder entendre per què els havia passat allò, ni què és el que havien fet malament ells, no trobava resposta a res.

Va estar molt malalta i, gràcies a la seva germana Tonina, que es va fer càrrec del nin i en certa manera també d'ella, va sortir endavant, però no va superar mai això que va viure.

En aquell temps no hi havia psicòlegs ni res i pensaven que la manera de superar aquestes coses era oblidar-les i per aconseguir-ho el que havien de fer era no xerrar-ne, i això feren durant molts anys. Però hi ha coses que no es poden oblidar, i la padrina va quedar marcada de per vida per tot el que va passar.

Quan vaig saber tot això, ella ja no vivia i em va quedar un mal cos que encara ara tenc quan hi pens perquè, si hagués sabut abans el que va passar, crec que l'hauria pogut ajudar a viure un poc millor. Ajuda molt poder xerrar amb qualcú i ella no ho va poder fer mai.

L'únic que crec que puc fer ara és donar a conèixer aquesta història i recordar-los sempre com el que varen ser, unes molt bones persones que no es mereixien haver patit tant.

La vida va ser molt injusta amb ells. Del padrí Biel, just en tenim una foto, i les persones que el conegueren els pocs anys que va viure deien que era molt bon home, i crec que devia ser així, perquè els poquets anys que va viure amb la padrina, cinc anys, varen bastar perquè ella l'estimàs i el recordàs tota la seva vida.

Don les gràcies a tots els que participau en les tasques de reconeixement de les víctimes de la Guerra Civil i per l'esforç que feis per recuperar els cossos. És una tasca que pareix quasi impossible, però estau fent molt bona feina.

De part de tota la família, moltes gràcies.

Víctima: Gabriel i Jaume Vives Bibiloni
Autoria: Margalida Bosch Gomila

Mai és tard

Porto Cristo, agost de 2021

Carta als germans Gabriel i Jaume Vives Bibiloni

Benvolguts germans de la meva padrina,

La vida dona voltes, però el temps és una línia recta que ens ha fet convergir aquí i ara. Qui ens hauria de dir que traçant una línia des de l'any 1936 fins al 2021 ens retrobaríem i tindríem l'oportunitat de conversar una mica!

Des de la bonança que m'ha tocat viure no em puc ni imaginar el patiment que teníeu en aquella mala època que us va tocar a vosaltres. I és que el moment de néixer és una loteria.

En aquesta, la vostra, zona rural hi havia mancances de tot tipus: alimentàries, científiques, tecnològiques, culturals, etc. El que abundava més era la humanitat amb la capacitat que té de suplir totes les altres. Però això també es va rompre, la Guerra Civil ho va destruir tot.

Poca cosa sé, germans de la meva padrina, dels vostres patiments, *tío* Jaume: vós, home fadrí i ficat dins la política, vàreu ser detingut i portat dins un camió fins a Manacor, acaramullat amb molts altres com vós. Allà acabàreu dins una fossa comuna i tapada de calç de l'antic cementeri de Manacor, conta la història de la família.

Vós, *tío* Biel, amb una família pròpia, vàreu tenir una desafortunada feta amb una cabra que va botar des de la vostra finca a una finca veïna. Aquest va ser el detonant de la vostra detenció i afusellament a Son Coletes.

Us vull dir que sé que vàreu acabar la vida massa joves però seguïu aquí, estau en els llibres d'història, també dins la memòria de la família: si veiéssiu com us cerquen! M'agradaria tant que poguéssiu veure com us cerquen!

Ara ja sabem com us varen enterrar a Son Coletes i després hi edificaren ben damunt un cementeri modern! Finalment la veritat surt a la llum. Us vull dir que la ciència ha avançat tant aquests anys que amb un poc de saliva de qualque descendent poden descobrir a qui pertanyen els ossos. I ho estan fent! Estan excavant fosses, recuperant cossos i descobrint qui eren i a qui pertanyen ara. Qualque dia serà el vostre, el vostre dia de ser descoberts i enterrats com a éssers humans, amb nom i llinatges. Us ho promet.

Us vull dir que, com us devíeu imaginar abans de morir, va guanyar el bàndol militar i va mantenir el poder durant quaranta anys. Així que a la vostra mare i altres familiars els va tocar callar. Abaixar el cap i callar. Renegar d'allò que creien just. Éreu a la memòria d'ells, però amb un silenci que feia que l'amargor fos més profunda encara. Pares, fills i germans varen haver de renegar dels familiars empresonats i morts per poder sobreviure.

Finalment molts es passaren a l'altre bàndol... és més bo de fer viure amb els que viuen bé. La vostra mare va morir pocs anys després, i com que havia deixat el catolicisme pel protestantisme la varen enterrar amb vosaltres, dins una fossa comuna. La meva padrina i germana vostra va provar d'aclarir què havia passat, on havien posat la seva mare... no ho va aconseguir! Però continuam pensant que està amb vosaltres. Una neboda vostra, n'Antònia, que era molt nina quan va passar tot això, i que va veure patir la seva padrina que era la vostra mare, ara m'acompanya i m'explica el que recorda d'aquell temps, ho fa per vosaltres, oncles seus. Però també per la seva padrina. La vostra germana i padrina meva també va patir molt i amb molt de silenci. Jo, que l'estimava molt, sempre m'he intentat posar al seu lloc i no arribaré mai ni a imaginar l'amargor que devia dur dedins. Ho faig per vosaltres, germans de la meva padrina, però també per ella.

Vull dedicar aquestes lletres a vosaltres, *tíos* Jaume i Biel, però pensant tot el temps en aquelles dones, tantes i tan valentes, que varen haver d'abaixar el cap i menjar-se les llàgrimes tantes i tantes vegades. I no ho feien per covardia, ho feien perquè els seus i elles mateixes tenguessin l'oportunitat de viure; perquè aquí hi va haver persones que eren propietàries de la vida dels altres.

La mar fa forat i tapa!, deia ma mare. Finalment ho he entès.

Descansau en pau.

Margalida Bosch

Víctima: Guillem Febrer Mas
Autoria: Bernat Febrer Pereira

En record de Guillem Febrer Mas, el meu oncle, al qual se'm va privar de conèixer-lo

Era molt jove i amb molta energia. Amb quinze anys ja va demostrar el seu valor en arriscar la seva vida per salvar una dona de morir per un desastre natural.

Quan tenia gairebé vint anys es va sentir motivat a criticar les injustícies de la repressió. Mai no va actuar amb violència contra els altres. Sentia la seva ràbia contra el fanatisme i contra les despietades i covardes delacions per part de veïns de tota la vida.

La seva indignació afegida era que el seu pare estava empresonat a Can Mir. Lloc immund, amuntegat de presos acusats per qualsevol pretext. Molts que eren «posats en llibertat» eren duits a afusellar i eren assassinats. Ell no sabia si podria tornar a veure el seu pare.

Qui no va arribar a veure Guillem va ser el seu pare, quan va ser posat en llibertat i es va assabentar que el seu fill fou assassinat a Son Coletes.

La seva vida innocent, molt jove, i que va arriscar la seva vida pels altres, va acabar de la més injusta i cruel forma aleshores, assassinat pels seus ideals i amb el menyspreu de veïns a la seva família per molt de temps.

Bernat Febrer, un nebot de Guillem, a qui mai no va conèixer en persona, i que serà sempre recordat

Víctima: Guillem Pasqual Llodrà
Autoria: Benet Galmés Pasqual

Va néixer el 17 de juliol de 1903, a Sant Llorenç, i feia de pagès per compte d'altri. El 1935 treballava cremant formiguers en una finca de l'advocat manacorí Antoni Lliteres, probablement Son Sureda o Son Cardaix. Estava afiliat a Esquerra Republicana Balear i també a la Societat Obrera. Fou acusat de col·laborar amb l'intent de promoure una vaga de treballadors del camp, i també que el dia 18 d'agost, quan va pujar amb altra gent a veure els vaixells que havien desembarcat a sa Coma, havia fet el comentari que els avions republicans que sobrevolaven el llevant «anaven a cagar damunt Palma».

Després del 18 de juliol va fugir del poble durant dues o tres setmanes i se'n va anar a la banda des Revellar, on un oncle seu tenia una casa. No hi passava la nit, però hi dinava, vagarejant pels voltants la resta del dia. El 24 d'agost els falangistes Pere Ferrer Bauçà, Josep Ballester Riera, Bartomeu Pasqual Gelabert i Mateu Ballester Riera anaren a casa seva a detenir-lo, però amb l'excusa d'acomiar-se de la seva filla va aconseguir escapar i esquivar les bales que li dispararen. A les darreries de setembre fou detingut i portat a la presó de Manacor.

El 30 d'abril de 1937 es va celebrar el consell de guerra, en el qual també es jutjava Miquel Riera Parera, *Cucajada*, i Llorenç Riera Cabrer, *Puput*. El president era el tinent coronel Sebastià Sard Montaner; el jutge instructor, el capità Gabriel Sastre; el fiscal, Ricard Mulet, i l'advocat defensor, el capità Josep Martí Cuevas. Declararen com a testimonis Martí Rosselló Sancho, Guillem Jaume Jaume, Miquel Pont Vives, Guillem Pasqual Femenias (oncle seu), Josep Galmés Riera, Esteve Ballester Gomila, Josep Ballester Riera, Nofre Jaume Bauzà, Bartomeu Pasqual Gelabert, Mateu Ballester Riera, Miquel Cortès Picó, Bartomeu Sureda Alcover, Pere Ferran Bauzà, Antònia Morey Sancho i Antoni Lliteres Ferrer.

Fou condemnat a mort per adhesió a la rebel·lió i afusellat al cementeri de Manacor l'11 de maig de 1937, a les 6.30 hores del matí. Està enterrat en una fossa comuna, a Manacor.

Víctima: Jaume Bauçà Far
Autoria: Francesc Huertas

En el Dia Internacional de les Víctimes de les Desaparicions Forçades, volem recuperar el nom d'en Jaume Bauçà Far. Va tenir el càrrec de regidor de l'Ajuntament de Palma a les eleccions de 1931. Estava afiliat al Partit Socialista Obrer de Palma. Va ser empresonat al Castell de Bellver, posat en llibertat i a continuació va ser portat al cementeri de Porreres per ser assassinat per tropes franquistes. Aquest fet va produir un gran desassossec dins la seva família.

Els seus nets no han pogut tenir la possibilitat de tenir un contacte humà i familiar amb ell. Va ser un home dedicat a lluitar pels drets dels treballadors i el benestar social del poble de les Illes Balears. Malauradament, un sector de partits, sobretot de dretes, consideren que la Transició va ser modèlica. Modèlica per a qui!

Varen aconseguir sortir amb total impunitat de tots els assassinats que varen cometre durant la guerra i després en la repressió.

Evidentment, la nostra família considera en Franco i els falangistes uns genocides d'una part del poble espanyol. Ells no ho volen reconèixer, perquè volen remodelar la història segons els seus interessos.

Ara que tenim una democràcia, continua havent-hi franquistes, disfressats de demòcrates.

Víctima: Jaume Nadal Cañellas
Autoria: Catalina Sabater Nadal

Ens van arribar al nostre sentir els records d'una cançó de Luis Eduardo Aute, que ens emociona i que ara voldríem dedicar a en Jaume i compartir, perquè ens el fa present i ens recorda tot el que va passar i encara a hores d'ara continua passant.

Unes paraules per a Jaume Nadal Cañellas

Enemigo de la guerra
y su reverso, la medalla.
No propuse otra batalla
que librar al corazón
de ponerse cuerpo a tierra
bajo el paso de una historia
que iba a alzar hasta la gloria
el poder de la razón.

Y ahora que ya no hay trincheras,
el combate es la escalera,
y el que trepe a lo más alto
pondrá a salvo su cabeza,
aunque se hunda en el asfalto,
la belleza...

Míralos, como reptiles
al acecho de la presa,
negociando en cada mesa
maquillajes de ocasión;
siguen todos los raíles
que conduzcan a la cumbre,
locos porque nos deslumbre
su parásita ambición.

Antes iban de profetas
y ahora el éxito es su meta;

mercaderes, traficantes,
más que náusea dan tristeza,
no rozaron ni un instante,
la belleza...

Y me hablaron de futuros
fraternales, solidarios,
donde todo lo falsario
acabaría en el pilón;
y ahora que se cae el muro
ya no somos tan iguales,
tanto vendes tanto vales
¡viva la revolución!

Reivindico el espejismo
de intentar ser uno mismo,
ese viaje hacia la nada
que consiste en la certeza
de encontrar en tu mirada,
la belleza...

Autor: Luis Eduardo Aute Gutiérrez

I ara, en aquests moments, quan ja el pare i la mare d'en Jaume són morts, com així també els seus germans i molts dels seus amics i coneguts, ens agradaria demanar una vegada més, encara que en silenci, però fort i clar, que voldríem enterrar el nostre familiar allà on ell hauria volgut descansar, juntament amb els seus.

Ja és hora de tornar a casa!

Aquest és el desig de la família.

Víctima: Jaume Rebassa Garcies
Autoria: Jaume Rebassa Moll

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

Després de vuitanta anys fora de casa, a la fi ja ets aquí. Era el 16 de desembre de 2018.

Tots t'esperàvem nerviosos i emocionats, tornaves a casa i allà érem per rebre't. Molt llarga ha estat, aquesta foscor. Però ja ets aquí, a la casa familiar, on en certa forma s'han vists restablerts, amb el teu nom i llinatges, el teu honor i la teva dignitat, vertaders patrimonis de l'ésser humà. No t'hem recuperat a tu, però sí la teva identitat, la teva memòria, i la teva vida, que podem compartir amb orgull.

El passat 8 de maig es va celebrar el 75è aniversari del final de la Segona Guerra Mundial.

Aleshores es va commemorar també l'alliberament dels camps de concentració nazis. Estam segurs que t'agradarà aquesta petita contribució nostra a rememorar i homenatjar totes les persones que varen viure l'espant dels camps, moltes de les quals hi varen perdre la vida d'una manera terrible. Ara fa 77 anys, tu, padrí, vares ser una d'elles.

Quan aquell dia d'agost del 39 vares haver de partir mai no s'imaginava ningú de ca teva —na Catalina, la padrina; n'Antònia, en Jaume i en Felip, els teus fills— que no tornaries.

Sabies que no te'n quedava d'altra que anar-te'n, el teu compromís polític no et permetia tenir un lloc per viure a l'Espanya terrible i fosca que va esdevenir després de la Guerra Civil. La teva militància en el PSOE i la UGT, de la qual vares ser durant un temps secretari general; els teus càrrecs de membre de la comissió gestora de l'Ajuntament de Palma i de cap de la guàrdia urbana; la teva activitat com a redactor i director de les publicacions *El Obrero Balear* i *Antorxa*; tot plegat et convertia a ulls dels colpistes que finalment guanyaren la guerra en una persona a perseguir, i a eliminar... La República i els republicans s'havien d'esborrar de la història i així va ser.

La teva marxa de Mallorca va ser una autèntica odissea: vares partir amb un grup de companys en llaüt des de Camp de Mar, una nit d'estiu, amb l'esperança d'arribar a Alger

i des d'allà intentar la travessia fins a Amèrica. Però no va poder ser: el naufragi de la barca us va dur a Itàlia, amb un vaixell que us va recollir. Allà, del 1940 al 1943, patires presó, confinament a l'illa de Ventotene i finalment, deportació als camps de concentració nazis de Flösseburg, de Buchenwald i de Mittelbau-Dora, on vares morir el 24 de desembre de 1943, exhaust per les condicions de vida i els treballs forçats, sol i lluny de casa.

Nosaltres no vàrem conèixer el teu destí fins a l'any 2009, en què la historiadora Elena Rodríguez, que treballava per a Memòria de Mallorca, ens va ajudar a esbrinar aquesta darrera etapa que et convertia també en víctima del nazisme. Vàrem viatjar a Buchenwald, visitàrem el camp, ens retrobàrem amb tu, en un encontre molt intens, profundament colpidor i alhora reparador sens dubte.

I ara, fa un any i mig et va reconèixer l'Ajuntament de Palma —després de més de quaranta anys de democràcia...— amb la placa que col·locaren a la porta de casa teva, que encara pertany a la família. Aquesta és la tornada metafòrica que et volíem contar, padrí. El teu nom figura a la casa on vares viure amb la teva dona i els teus fills. Allà érem tots, tots els vius, perquè ja no hi són na Catalina, n'Antònia i en Jaume. En Felip sí que hi era, molt emocionat, i tots els néts i renéts, i fins i tot els fills dels renéts. La teva descendència, ben orgullosos tots del teu exemple de vida, un orgull que es mescla amb la pena i la ràbia de la injustícia comesa amb un home com tu, que senzillament va ser fidel a unes idees.

Gràcies, padrí, per haver-nos acompanyat tota la vida tot i no ser-hi; gràcies per les teves inquietuds; gràcies pel teu caràcter emprenedor; gràcies per la teva formació autodidacta que ens fa creure en el progrés de les persones més enllà de la classe social; gràcies per les teves cartes, que mostren una sensibilitat sorprenent en un treballador d'aleshores, com vares ser tu; gràcies pel teu exemple.

Amb aquesta carta et recordam a tu, Jaume Rebassa Garcies, estimat padrí, i en la teva memòria i en la de totes les víctimes del franquisme, del nazisme i de totes les guerres, nosaltres, la teva família, ens alçam per la llibertat, la democràcia, la tolerància i el respecte.

Jaume Rebassa Moll

Víctima: Jaume Serra Cardell

Autoria: Antònia Mercadal Serra

85è aniversari de l'assassinat del mestre pobler Jaume Serra Cardell

Tal dia com avui, l'11 de març de 1937, fa 85 anys, i en compliment d'una sentència illegal vergonyosament vigent avui en dia i dictada per un tribunal illegal (ja que el 1937 la legalitat era la de la República, no la colpista), et varen assassinar de matinada al Fortí d'Illetes, de Calvià.

Aquest dia, els feixistes varen arrancar de cop la teva vida, els teus projectes, els teus ideals, els teus somnis, el teu somriure, i varen deixar tota la nostra família en la més absoluta desolació, sense que els teus pares ni les teves germanes trobassin consol; sense deixar que ningú s'acostàs a la família per donar-los el condol i, fins i tot, prohibint a la família plorar i vestir de negre en senyal de dol.

Hi havia dos falangistes a les portes de ca nostra, Jaume, per vigilar que la crueltat infringida a la família es complís de manera rigorosa i exemplaritzant.

La teva família, Jaume, no ho oblidarà mai, per això seguirem lluitant perquè tu i totes les víctimes del franquisme i les seves famílies assoleixin el reconeixement INTEGRAL DE VÍCTIMA, tal com succeeix amb altres col·lectius.

De totes maneres és molt d'agrair la gran tasca de les famílies organitzades en plataformes memorialistes (aquí a Mallorca és l'Associació Memòria de Mallorca), que han lluitat i lluiten incansablement i que s'ha de reconèixer que han trobat el suport de les nostres institucions autonòmiques, que són molt sensibles al tema de les nostres víctimes i que fan molta feina en la recuperació de les víctimes assassinades i per retornar-les a les seves famílies, en compliment de la Llei de fosses autonòmica. Projectes importants, com la col·locació de llambordes *Remembrance Stones / Stolperstein*; incloure l'estudi de la II República i el cop d'estat al currículum escolar, i molts actes de reconeixent, un dels darrers, que com a mestre d'escola t'agradarà, ha estat fa poc, un emotiu acte de col·locació d'una placa, allà a on era «Sa Normal», amb el nom dels docents depurats a Palma (tot i que segons la meua opinió tots els mestres o la majoria vàreu ser depurats a Palma, ja que tots o la majoria vàreu passar per Can Mir, Sa Provincial o el Castell de Bellver, o no?).

També iniciatives parlamentàries importants, com la darrera presentada aquests dies, una PNL per l'equip de Govern Autonòmic de reconèixer i condemnar la participació del franquisme en l'holocaust nazi. Crec que estat una fita històrica.

G
O
I
B
/

Però, reconeixent tot això, Jaume, la veritat és que quan ens deixen els seus fills, filles, familiars o les víctimes mateix..., com darrerament ens ha deixat Biel Riera, als 103 anys. Sí, Jaume, aquell al·lotet que, amb tan sols 17 anys, tancaren primer a Can Mir, que se negava a menjar i a qui tu, que eres només un poc més gran, li deies que si no menjava es moriria i et dedicaves a pelar-li els moniatos, fins que son pare et va prendre el relleu. Ell se'n recordava molt de tu. «Es mestre Serra», em deia, i ens emocionàvem tots dos!

Idò, com et deia, Jaume, quan elles i ells se'n van, no puc negar el neguit que em produeix comprovar que el franquisme segueix a hores d'ara, amb la més absoluta IMPUNITAT. La justícia, Jaume, us és negada a les víctimes del franquisme, aquesta és la trista realitat.

No em vull oblidar (a tu no t'agradaria gens que en aquest escrit me n'oblidàs) d'anomenar les víctimes que aquesta matinada de l'11 de març de 1937 seguiren el teu mateix destí:

Antoni Zanoguera Garcias, una víctima també molt jove, de Lluçmajor.

Els carrabiners lleials a la República destacats a sa Pobla: Crisant Valcárcel Moll, Antonio Palazón López i Juan Orozco Trulla.

A mi, des de ben petita, Jaume, em varen parlar de tu. El meu pare, aquell mestre d'escola inquer gros i cap pelat (com el descriuries a la teva germana Martina quan aquesta et portava la roba amb les notícies del diari dins els punys de les camises) que també estava pres a Can Mir.

El *tio* Joan Pizà Massanet, el jove estudiant de dret i company de projecte socialista, també molt durament represaliat; les teves germanes, ambdues represaliades, Margalida i Martina (a Margalida, la tengueren una temporada tancada a la Presó Provincial acusada d'espionatge i a na Martina, ma mare, li feren beure oli de ricí); la meva estimada Salvadora, que era una nina quan t'assassinaren, però que se'n recordava molt bé. Quines dones més fermes!

I ta mare, Jaume, sa padrina Martina, que amb el seu dolorós silenci ho explicava tot. Jo també els ho he contat als meus fills.

La teva família no t'oblidarà mai Jaume, sempre seràs al nostre cor i a la nostra memòria i no ens cansarem mai de demanar justícia per a tu i per als qui, com tu, foren assassinats i represaliats per voler assolir una societat sense privilegis, més justa i més igualitària.

Veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició!

Víctima: Joan Alemany i Villalonga
Autoria: Ayda Akbiçak

Joan Alemany, Ayda Akbiçak. Del teu nom al meu han passat 92 anys i tres generacions.

Et van arrencar d'aquesta vida als 44 anys, assassinat el 27 de setembre de 1936, a Santa Maria del Camí.

Et van torturar fins a la mort per ser un home lliure que caminava mirant cap a un món digne, un món de justícia i humanitat.

El dolor i el coneixement passen d'una generació a una altra; i jo t'he conegut a través del dolor de la teva filla Margalida, la meva padrina.

Un mal al pit que l'acompanyava sempre portava el teu nom. Ella tenia nou anys quan et van assassinar.

Just després, van venir gairebé quaranta anys de silenci i boira, en què el teu nom és podria davall terra. Després de la fosca, va arribar la llum; i el teu nom es va tornar a pronunciar, la teva mort va ser denunciada i el dolor escoltat.

Avui et cercam a la terra. Trobam ossos i trobam veritats. Trobam noms propis de persones que, com tu, van ser silenciades i assassinades pel seu pensament.

La teva filla Margalida ja és morta, la teva néta Lina enguany es jubila, i jo, la teva besneta, tenc 38 anys i dues filles. Els anys passen.

Aquesta és una carta d'agraïment per a tu i tots els companys i companyes desapareguts que lluitàreu per nosaltres i els que vindran. Potser no trobarem els ossos que coincideixin amb el nostre ADN, però de cada un dels vostres noms en germina llibertat i veritat amb força. Us van enterrar, oblidant la resistència de les llavors, encara amb condicions extremes. Els anys passen, Joan, *però la terra mai no oblidarà cap nom vostre.*

Víctima: Joan Canyelles Campllonch
Autoria: Rafael Bosch Canyelles

Estimat,

Perquè la nostra padrina i les nostres mares feren que t'estimàssim i mai no t'oblidàssim.

Anhelat,

Perquè et coneixíem però no et poguérem gaudir.

Padrí Joan,

Avui, propers els dies de la teva festa, et vull escriure unes línies per contar-te com ha estat i com és la nostra vida. Una vida que a tu et robaren, injustament, una nit de gener de 1937, juntament amb altres companys; pensaven que assassinant les persones podrien matar les idees, però avui, vuitanta-quatre anys després, vosaltres teniu el reconeixement i ells l'oblit i el repudi.

Vull començar per contar-te que na Francisca, la teva esposa, la vàrem perdre ja fa anys, el novembre de 1985. Ens deixà en la pau i la serenor que la caracteritzava. Com segur que saps, la seva vida no fou fàcil després que tu desaparegueres, però ella, amb la seva fortalesa, que segurament bé coneixies, se'n sortí amb les vostres filles de cinc i tres anys, i mantingué una família unida i forta. Dones com ella, també represaliades, n'hi hagué moltes en aquell temps i per a totes hauria d'haver-hi un recordatori. Encara la recordam mirant aquell joier de fusta lacat de color negre amb roses pintades que tu li regalares i on conservava alguna carta i les poesies que li feies arribar, i que encara conserv...

Les teves filles, Magdalena i Catalina, també ens deixaren fa un temps i ens quedà a tots un buit en el cor, sobretot perquè fou després que aconseguissin trobar el teu cos i elles, en els seus darrers anys i sense plena consciència, no pogueren assabentar-se del fet que de ben segur els hauria alleugerit l'angoixa de tota una vida de no haver tornat a saber res de tu, a més de sense poder tenir la teva protecció, l'estimació i les paraules... del pare que tant enyoraren.

Vull dir-te que varen trobar el teu cos a Porreres, el gener de 2018, vora el teu amic Tomàs Seguí, i junts us retornaren al poble que tant us estimàreu, i on ara reposau. Avui tu i na Francisca, la teva esposa, per fi estau junts. Al final tinguéreu l'homenatge i el reconeixement que us mereixíeu, perquè us llevaren la vida per defensar i desitjar un món millor als treballadors i treballadores d'aquest poble.

Però continuaré contant coses de la família, i començaré per les teves filles.

Na Magdalena, casada amb en Francisco Bosch, va tenir dos fills: el teus nets, en Rafael i en Joan, i ella constantment els recordava el que sempre els repeties: «Estudiau, que és com es millora a la vida!».

En Rafael, casat amb na Xisca, té un fill, en Francesc Ll. I en Joan, casat amb na Teresa, en té dos: en Xisco i en Vicenç.

Na Catalina es casà amb en Rafael Mir i té tres fills: en Guillem, en Joan Francisco i en Rafael, altres nets més.

En Guillem es casà amb na Xisca i té una filla, na Marina; en Joan Francisco, casat amb na Victòria, també té una filla, na Victòria, i en Rafael, el més jove dels teus nets, és casat amb na Joana i té dues filles, n'Aina i na Paula.

Com pots veure, la família va créixer i encara segueix...

De ben segur que et demanaràs coses del teu poble, Esporles, de les moltes que féreu i d'altres que començàreu.

D'aquelles escoles que amb les vostres mans aixecàreu, que restaren allà, immòbils i soles, però al cap d'anys foren emprades per al que vosaltres pensàreu: oferir educació i estudis als fills dels obrers, i on alguns dels teus nets hi començaren allà els estudis. Ara són la seu de l'IMEDEA, un centre d'investigació avançada reconegut arreu del món. Ja ho veus, segurament l'obra que us costà la vida ara és un lloc de prestigi mundial.

I la Casa del Poble, d'on els feixistes fins i tot en robaren el piano, tancada també durant molts anys, fou restaurada fa un temps i ara s'ha convertit en un espai emprat per moltes entitats i té un petit teatre, l'únic del poble. A l'entrada hi ha una escultura on, entre d'altres, hi ha el teu nom, com a homenatge a les persones que ho féreu possible.

Sempre has estat present en nosaltres, en la teva esposa i les nostres mares, que recordaven molt bé el dia que els digueres adeu, després de la sortida de l'escola, amb aquella darrera besada que els deixares i que portaren al cor fins als seus darrers dies. Sempre ens recordaven els teus somnis d'acabar unes escoles al poble perquè els fills i les filles dels treballadors tinguessin l'oportunitat d'una educació i millorar les seves vides, i tu i els teus companys i companyes hi posàreu la llavor que amb els anys ha donat els seus fruits, i mira, entre els teus besnets hi tenim tres enginyers, dues graduades en direcció d'empreses, una graduada en treball social i la més jove fent camí... Pensam que de ben segur en trauries pit i continuaries engrescant els teus companys i companyes sindicals.

Avui, tornant la mirada enrere, moltes persones ens demanam encara quin perill teníeu perquè us assassinassin. El que no sabien és que les idees de les persones bones perduren en el temps i ara podem dir que han guanyat, mentre els seus assassins feixistes són rebutjats.

Joan, Francisca, Magdalena i Catalina; avui, no sabem on, però segur que estau tots plegats intentant recobrar el temps que us robaren. Nosaltres sempre us tindrem al nostre cor.

Sit tibi terra levis

Víctima: Joan Gelabert Vallori
Autoria: Libertario

El meu colorin

A la memòria de Joan Gelabert Vallori

L'any 1938 la nostra família només desitjava viure amb dignitat i respecte, no ambicionàvem altre cosa; dignitat i respecte era tot el que demanàvem.

En una de les moltes vegades que el meu pare va sortir de la presó, jo tenia un *colorin* engabiat que era un gran cantador i jo li tenia molta estima. El meu pare em va dir:

— Libertario, per què no l'amolles? No saps l'alegria que tindrà quan se senti lliure, jo sí que ho sé.

El mateix horabaixa li vaig obrir la porta i l'ocellet no va destorbar-se amb sortir i allunyar-se. Vaig deixar la porta oberta per si volia tornar. El meu pare m'havia contat que alguns presos, sobretot de la península, ploraven quan els comunicaven la llibertat: la majoria no tenien ni treball ni recursos per poder subsistir i haurien de robar per sobreviure, i molt probablement tornarien a ser tancats.

El meu colorin, solet, va tornar a entrar a la gàbia. Ell tampoc coneixia el camí de la llibertat, no sabia on trobar menjar i dins la gàbia ho tenia segur. L'hi vaig contar al pare.

— Deixa-li la porta oberta, ell sabrà quan ha de marxar —em va dir.

Amb la porta oberta i menjar i aigua, un bon dia, el meu colorin ja no va tornar. Segur que va aprendre a gaudir de la llibertat i que la força d'aquesta seria superior a l'abundància del menjar. Així que em vaig quedar sense colorin, però per si un cas tornava i durant molt de temps li vaig deixar la gàbia oberta amb menjar i aigua.

El meu pare també tenia la porta oberta, però li tancaven només entrar, una vegada i una altra. Entrar era fàcil, però sortir era mal de fer. Ell no podia allunyar-se com el meu colorin, la seva llibertat depenia de la llibertat dels altres; quantes vegades li vaig sentir dir que ell no seria mai lliure mentre hi hagués un sol oprimit.

Li solia dir a la mare:

— Carme, quan surti cercaré una barqueta i tots els diumenges amb els nins anirem a pescar.

Un metre ens separava del nostre pare, un metre de distància separat per uns barrots a cada finestra i una espessa reixa. Quan el nostre pare ens parlava de la barqueta, la mare amb el rostre somrient i els ulls fixos a la cara del pare li deia:

— Joan, tu creus amb el que dius?

— Sí, Carme, ja ho veuràs.

Mon pare no va poder, com havia fet el colorin, allunyar-se de la gàbia i li va ser impossible complir la promesa. La meva mare no pujaria mai en aquella barqueta. Cada diumenge amb els nins aniríem a pescar... sols recordo tres o quatre vegades que amb el pare anàrem a passejar pel camp, una a la Font Santa i una altra un poc més lluny.

Cada dia li seguiríem portant la senalleta amb el menjar, el més calent possible, sempre procuràvem que el primer fos per al nostre pare. Nosaltres estàvem orgullosos d'ell i mai vàrem tenir vergonya amb dir que era a la presó, coneixíem la causa i presumíem d'ell.

De nin em passava hores i hores amb la mare, ella se sentia sola, els meus germans eren majors i tenien coses que fer, jo amb sis o set anys em sentia a gust amb la seva companyia. Tenia una senalla plena de retalls petits de roba de tots els colors i si havia de fer algun cosit, em deia:

— Tario, cerca un tros de roba que vagi bé amb aquesta.

Així ella aconseguia dues coses: rompre la seva soledat i, el més important, apartar-me del carrer. Els dos a l'habitació amb un tros de manta gastada ens tapàvem les cames per llevar-nos el fred. Totes les converses que teníem eren sobre el pare, a mi m'encantava parlar d'ell i sempre li demanava el mateix:

— Es papa, per què esta a la presó?

Al carrer em deien que per ser roig, i jo no ho entenia.

— El teu pare està a la presó sols per demanar pa i treball —em contestava la mare.

Pa i treball, pensava jo, i em sentia orgullós d'ell. La mare em contava anècdotes del pare, sabia que m'agradava molt. Aquesta és una d'elles:

Una vegada, el pare feia de picapedrer a un convent de monges que hi havia a l'avinguda Argentina, estava arreglant el terrat. Va pujar la superiora i li va dir:

— Mestre Joan, per què tapeu els forats de la paret? els vespres hi venen ocells, entren pels forats i els agafem per menjar.

— Germana, li pareix que està bé agafar els ocellets que cerquen refugi a la casa de Déu i que acabin a la paella?, li va contestar el pare.

Ma mare reia, i parlava i parlava. Jo li tocava els genolls perquè baixés dels niguls, em mirava i amb les seves manetes acariciava la meva cara, estrenyent-la contra els seus pits, al temps que em besava el front. Volia impedir que li veiés els ulls plens de llàgrimes, sempre va intentar que els més petits de la casa, en Galileo i jo, no la veiéssim plorar. Vaig arribar a conèixer molt bé el meu pare sense quasi haver-lo vist.

La vertadera revolucionària va ser ella. Ma mare, pobreta, mai no va aconseguir cobrar pensió de viduitat perquè el pare no havia cotitzat el temps que va estar a la presó. La

pobre va ser catòlica tota la vida i, sempre que va poder, practicant. Tenia fe amb el seu déu, però aquest es va oblidar d'ella, estava molt entretingut per aquella època dirigint el seu exèrcit.

El 1950 jo tenia disset anys. El meu pare es trobava al llit, feia vint-i-nou dies que havia tingut una embòlia cerebral i a les sis del matí la meua mare ens va cridar:

— Nins, el vostre pare ha caigut del llit.

Després va pegar uns cops a la paret, ja que el meu germà Toni, que ja era casat, vivia a la casa del costat. En uns segons va ser a casa. Els tres amb molta cura posàrem el pare al llit, ell sols va poder dir:

— FAI...

Després ens mirà un per un i... Els tres ens posàrem a plorar. Munpare... munpare... La mare no plorava, seguia arreglant-li els cabells cap enrere i besant-li una vegada i un altre al front, al temps que li deia:

— Ja has trobat la teua llibertat, ara a la fi et deixaran descansar...

I seguia besant-li el front. Els meus germans i jo ploràvem sense consol cada un a un racó, no teníem ganes de parlar, no teníem res que dir-nos, sols miràvem la nostra mare, la seva fortalesa i temple, era com si ens volgués transmetre la seva força. A cada moment tenia un de nosaltres al seu costat, que abraçava i besava, mumare. Mumare...

Jo pensava que el meu pare no se'n havia anat, sols havia deixat la gàbia buida. Estic segur que, com el meu colorin, havia trobat el camí de la seva llibertat i tal vegada el món que tant va cercar i pel qual tant va lluitar i patir, no sols per ell, sinó per ser repartit entre tots.

En **Joan Gelabert**, el meu pare, no demanava massa: sols **dignitat** i **respecte**. Jo estava segur i convençut que, com tantes vegades, el tornàriem a veure i ja no darrere aquells freds barrots.

Segur que ens esperarà al final del camí en aquella barqueta que tantes vegades va prometre a la nostra mare. Cercaré una barqueta i amb els nins cada diumenge anirem a pescar; això és el que ens deia, amb què poca cosa es conformava aquell **roig**. El meu pare era diferent i nosaltres també ho som. Si al final hi ha un déu esper que tengui en el seu regne el meu estimat colorin; és igual si la gàbia es vella, sols deman que sempre tengui la porta oberta.

El color de la pell del meu pare era gairebé morat quan va morir. Sí, morat per les tortures rebudes. El seu cor i el seu pensament tenien el color de la llibertat, això mai li pogueren llevar. Mon pare, ma mare i el meu colorin tenien i tenen un color preciós i radiant que ja voldrien tenir per a ells molts «camaleons», ja ho crec que sí.

Libertario

Palma, juliol de 2008

Víctima: Joan Llabrés Martí i Miquel Llabrés Martí
Autoria: Carles López de Padilla Llabrés

En memòria, agraïment i record de totes les víctimes de les desaparicions forçades i al meu avi, Joan Llabrés Martí, i al seu germà, Miquel Llabrés Martí

Barcelona, 28 d'agost de 2020

El dia 30 d'agost, Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçades, vull retre el meu personal homenatge a les víctimes del cop d'estat feixista que es va produir el juliol de l'any 1936 per part dels feixistes espanyols, amb la connivència i col·laboració de feixistes alemanys i italians contra el Govern de la Segona República sorgit de les eleccions de febrer del mateix any.

Arran d'aquest cop d'estat, els feixistes varen actuar amb una crueltat i maldat indescriptibles a les Illes Balears, on vivien els meus avantpassats. Només cal veure en qualsevol llibre d'història imparcial les actuacions de l'autoanomenat comte Rossi i els seus Dragons de la Mort contra la població civil de Mallorca. Només cal llegir la farsa de judici que es va fer, per exemple, contra el batle de Palma, el senyor Emili Darder i Cànaves, amb el posterior afusellament i l'expropiació de tots els seus béns.

Tots sabem que les desaparicions forçades, tal com exposa l'ONU, s'usen sovint com a estratègia per difondre terror entre els ciutadans.

Durant aquests fets, molts ciutadans de les Illes Balears varen desaparèixer, com és el cas del meu avi Joan i el seu germà Miquel.

L'any 2020, sembla increïble, en un estat com és Espanya (que pertany a l'ONU), que encara no pugui saber què li va succeir al meu avi Joan i al seu germà Miquel. Què varen fer de dolent? Per quin motiu varen desaparèixer? Varen morir sols i sense poder parlar amb la seva família? Evidentment, com a net i com a ésser humà, crec que no és just i que cal que les autoritats de l'Estat espanyol, les comunitats autònomes, els municipis i altres administracions reparin aquests fets tan desagradables que varen succeir no fa tant de temps i desitjo de tot cor que mai més es tornin a produir enlloc.

Darrerament a Europa i altres llocs del món, el feixisme, utilitzant mentides ara anomenades *fake news* com les que utilitzava el nazi Goebbels als anys trenta del segle passat, manipula la societat fomentant l'odi per ideologia, condició sexual, religió, raça, etc., i això és molt trist i no es pot permetre.

Tota la meva estimació, avi Joan i besoncle Miquel, allà on estigueu. Recordeu que us porto a la meva sang i que, si jo no us puc trobar —desitjo que sí—, no dubteu que les entitats

que vetllen per les persones que vàreu sofrir aquest patiment i els meus us continuaran buscant perquè pugueu descansar amb la vostra família.

Una abraçada a tothom que va desaparèixer i un petó molt gran, avi i besoncle. M'hauria agradat xerrar amb vosaltres, ja que per la nostra diferència d'edat podia haver estat perfectament possible si no us haguessin fet desaparèixer d'aquesta manera tan trista i covarda per part d'aquests sinistres personatges.

Carles López de Padilla Llabrés

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

[carta escrita el 25 de juny del 2020]

Estimat padrí Joan,

Just ahir era el dia del teu sant.

Just aquesta va ser una festa que l'àvia, la teva esposa Teresa, com l'anomenaves a les cartes des de la presó de Can Mir de Palma, mai va tornar a celebrar després de la teva desaparició al gener de 1937, quan de nit i amb traïdoria els assassins feixistes et varen treure de presó i amb tota la ironia i brutalitat, et varen «donar la llibertat» portant-te a Porreres amb altres companys i companyes, per assassinar-vos i fer-vos desaparèixer. La desaparició forçosa està considerada com un dels més greus crims de lesa humanitat.

Avui vull recordar-la a ella, la meva padrina, l'àvia Teresa, patidora en silenci de la barbàrie feixista que va assolir el nostre país quan al juliol de 1936 es va perpetrar un cop d'estat contra el Govern legalment constituït de la Segona República. Recordant-les a elles honorem la vostra memòria. Recordar totes aquelles mares, germanes, padrines que varen haver de patir la vostra absència i a les que mai va arribar cap carta ni notícia que les informés on podien trobar-se les restes dels seus éssers estimats. Que varen viure sense saber del cert com i quan us havien assassinat.

Avui també vull recordar a tots i totes les filles que, com la meva mare, mai varen poder gaudir dels seus pares o mares assassinats violentament pels feixistes.

Vull recordar a les moltes associacions memorialistes formades per homes i dones que ens vàrem negar a perdre la memòria dels nostres éssers estimats. Gràcies a la força de totes i tots estem aconseguint trencar el silenci que varen imposar els feixistes amb la por i la repressió.

Gràcies a la força i a la lluita de la meva Associació de Memòria de Mallorca, jo vaig poder rescatar-te del silenci de la fossa de Porreres al novembre de 2016. Per això ara les teves restes descansen al costat de la teva esposa, l'àvia Teresa.

I vull recordar i cridar ben fort que sense passat no hi ha futur i que el present esdevé una mentida.

Vull dir-li a totes i a tots aquells que llegiu aquesta carta que mai ens donarem per vençuts i que no aturarem de treballar i de lluitar perquè s'imposi la VERITAT i la JUSTÍCIA. Perquè sense aquestes, la REPARACIÓ mai no serà possible.

Avui vull recordar tots aquells futurs que no varen poder ser perquè els assassins feixistes així ho van voler.

Però tingueu per segur que els temps del silenci han acabat!!

Ara sí, padrí Joan, ara sí puc dir *que la terra et sigui lleu*.

Maite Blázquez Losa

Neta

Palma, 25 de juny de 2020

Víctima: Joan Mercant Rebassa
Autoria: Maria Mas Mercant (neboda)

Jo, Maria Mas Mercant, com a neboda del desaparegut Joan Mercant Rebassa, faig relació dels detalls de la seva persona i identitat en aquestes paraules, perquè la seva memòria no sigui mai oblidada.

Joan Mercant Rebassa va néixer el 28 de febrer de 1915 a Palma, era fadrí i feia de corder.

El 27 de juliol de 1936 va ser pres per la Guàrdia Civil a les platges del Molinar, juntament amb un grup de companys del partit. Els acusaren de passar informació al bàndol contrari i voler passar-se als republicans. Va ser empresonat sense cap judici previ i va ser traslladat al Castell de Bellver.

Una de les cartes escrites als seus pares i germans és del 13 de setembre de 1936. La família recorda que les darreres notícies que en tingueren són del 31 de desembre de 1936, de la seva darrera carta, que fou com un comiat, segons les seves paraules.

La matinada del 5 al 6 de gener de 1937, amb quasi 22 anys d'edat, va ser traslladat i afusellat, juntament amb diversos presos més. Es creu que en aquelles dates els enterraren al cementeri de Porreres.

Víctima: Joan Monserrat Parets
Autoria: Miquel Monserrat Ferrer

Joan Monserrat Parets va néixer a Lluçmajor l'any 1889. Al llarg de la seva vida és dedicà a la política: fou fundador de la Joventut Socialista de Lluçmajor (1909), president de l'Agrupació Socialista de Lluçmajor i regidor de l'Ajuntament des de 1915.

Barber i sabater de professió, de jove va assolir una important formació cultural. Fou mestre de l'escola socialista de Lluçmajor (1911-1915) i mantingué una dura polèmica sobre els continguts d'aquest centre i la seva vinculació amb l'Escola Moderna, amb Francesc Mulet, a *El Obrero Balear* i al *Correo de Mallorca*. Fou candidat a diputat per la coalició republicana i socialista a les eleccions legislatives de 1919. El 1920 fundà a Lluçmajor la cooperativa Helios, de consum i electricitat, de la qual en fou director. Fou també un dels principals impulsors de la cooperativa La Nova Vida. Més tard treballà com a cap administratiu contable a l'empresa propietat de Joan March, *Petróleos Porto Pi*.

Durant la Segona República s'instal·là a Palma. Fou president de l'Agrupació Socialista de Palma i vocal de la comissió executiva de la Federació Socialista Balear. Políticament defensà el sector d'Indalecio Prieto. El 1933 fou candidat al Tribunal de Garanties Constitucionals. Després del cop d'estat militar contra la República gairebé el dia següent fou empresonat al Castell de Bellver, on hi va restar fins a principis de gener de 1937. Aleshores, segons les autoritats dels insurrectes, fou suposadament posat en llibertat, juntament amb el seu germà Miquel Monserrat. Ambdós desaparegueren i foren assassinats, segurament al cementiri de Porreres o al de Son Coletes.

L'Ajuntament de Lluçmajor, després de quaranta anys de democràcia, l'any 2019 el va nomenar **Fill Il·lustre de Lluçmajor**, la qual cosa representà un reconeixement molt important i sentit per a tota la nostra família. Havien passat quasi 80 anys.

Lloseta, 2 d'agost de 2021

Estimat padrí,

El dia 30 d'agost, Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçoses, pensarem en tu un dia més, un dia dels molts en què ho hem fet i en què la meva família ho farà durant totes les nostres vides. Ho feia des de nina, quan vaig començar a descobrir qui eres, i quan el meu pare, pensatiu i trist, s'enorgullia de les bones notes dels seus fills i ens deia: «us pareixeu al vostre padrí». Ell només tenia tres anys quan et tragueren de Can Mir i et mataren al cementeri de Porreres amb altres companys de captiveri.

En el context de la Mallorca dels anys 20 i 30, quan molts pocs estudiaven, la teva família et va permetre estudiar als blauets de Lluc i després continuar els teus estudis a Barcelona. No acabares amb una carrera per motiu de les revoltes estudiantils (això m'ho va contar el meu pare, el teu fill Llorenç), però et permeteren accedir al càrrec de secretari de jutjat de diferents pobles de Mallorca: Maria de la Salut, Lloseta —on conegueres una guapa llosetina, la padrina, amb qui et casares— i després Selva. T'he seguit la pista i he vist la teva polida lletra en els llibres del Registre Civil, apuntant naixements, matrimonis i defuncions. Et confés que em vaig emocionar.

La teva vida personal, no sempre dolça, ja que perderes un altre fill quasi acabat de néixer el mateix 1936, participava dels esperançadors canvis del temps polític que et va tocar viure. Et senties republicà i vull pensar que defensor del progrés, de la justícia social; lluitador contra la ignorància, i defensor del coneixement i de l'educació. Com a republicà, vaig poder comprovar que havies impulsat la constitució d'una secció del partit Republicà Federal a Lloseta. Els teus amics, represaliats pel franquisme, que varen tenir la sort de sobreviure, em contaven com per aquest motiu eres un fervent anticlerical, i que tenies llargues discussions amb un capellà de Lloseta que no entenia que li parlassis de tu a tu. Molts assenyalen aquest fet com a motiu de la teva presa i desaparició... No vull creure que una cosa tan simple provocàs el teu assassinat...

No sé com et sentires, padrí, quan et detingueren al final de desembre de 1936 i després et dugueren a Can Mir, quan tu deies que no havies fet res dolent i tothom t'aconsellava que et posassis una camisa blava, fins i tot els guàrdies civils de Selva, que no et volien mal. Ningú pensa que els homes puguin arribar a matar altres homes per interès econòmic, ideològic... Però desgraciadament passa. Tu només defensaves les teves idees en un context de república democràtica, idees en les quals creies, amb l'objectiu de millorar i fer progressar una societat on hi havia molta desigualtat social, on els rics pretenien prolongar

el seu poder amb el suport de l'Església, que, en general, estava amb els poderosos i pretenia prolongar la ignorància del poble per continuar amb el sistema existent.

Padrí, m'he fet historiadora... Sé que n'estaries orgullós. Així i tot, vaig comprovar que no podia treballar acadèmicament el període republicà ni la Guerra Civil. Tenia por de no ser objectiva... Ni tan sols, durant anys, he pogut veure una pel·lícula, de les moltes i bones que s'han fet sobre el context republicà, el cop d'estat feixista i la Guerra Civil. Sempre pensava en tu, i acabava plorant.

Ara ho duc millor, però el que no podré comprendre mai és l'equidistància que pretenen encara avui en dia en explicar aquells fets... No hi pot haver equidistància: eres un civil, no eres soldat, exercies la llibertat de pensament en un context democràtic, i et mataren pel que pensaves... Però aquí no s'acabà tot: deixaren una dona que no podia ser vídua perquè eres considerat un desaparegut, i durant anys no constaries com a mort quan tothom sabia que era així, sota una dictadura que, per descomptat, no reconeixia el que havien executat els seus impulsors; però, a més, era dona de roig, assenyalada sempre. La padrina va morir en vida, estava trista i envellida. I el teu fill, padrí, amb tres anyets, fou assenyalat sempre com a fill de roig —tots en el mateix sac; és una de les idees brillants del franquisme, sense matisos—, anant a collir oliva des dels sis anys per poder sobreviure. Era brillant i molt intel·ligent, però no va poder estudiar com tu haguessis volgut... Ho sé. Però ell se sent molt orgullós dels seus fills: en Joan, que duu el teu nom, és biòleg i un gran investigador, i jo, historiadora.

Padrí, sempre t'he sentit al meu costat... I no t'oblidarem mai, ni a tu ni a la generació d'homes i dones que defensaren les seves idees i que moriren injustament pel que pensaven, en una societat menys desigual per a la major part de la població... Puc entendre que defensin l'oblit els que avui pensen ideològicament com els que fomentaren la teva mort. No puc comprendre, emperò, ni perdonar els que diuen que pensen com tu i han fet poc, fins ara, per rescatar-vos d'aquestes fosses anònimes i desconegudes que encara us acullen. Ningú hauria de descansar fins que tots vosaltres, homes i dones que moríreu per idees de progrés, estiguéssiu amb els vostres... Així ho desitj per la meva família i especialment pel meu pare de 87 anys, que té dret a tenir el cos del seu pare a prop.

Jerònia

Víctima: José Santamaria Anchel
Autoria: Alberto Sánchez Moro

Benvolgut iaio,

Aquesta és la carta que m'haguera agradat poder escriure't, quan encara vivies, només amb la intenció de dir-te que anava a lluitar perquè no es perdera la teua memòria.

Recorde, sent molt xicotet, com ens contaves algunes pinzellades del patiment que vas suportar. Ens parlaves, amb la veu trencada, de les pallisses que havies patit, del teu pas per diversos camps, de com vas aprendre en aquelles presons fins i tot idiomes, sobretot rus, ens deies. Especialment recorde que mai vas deixar de lluitar pels teus ideals, malgrat la teua malaltia, una altra herència de la «gloriosa» però no triomfal repressió, perquè, encara que van robar i van tancar la teua joventut entre barrots, mai van aconseguir robar ni tancar la teua manera de pensar.

Ara, més gran, he intentat reconstruir els teus passos. Vas nèixer a Torrent (València) el 1914. Orfe de pare als nou anys, et vas fer obrer de vila per ajudar la família i prompte vas abraçar l'ideal. Buscaves un món més just, lliure i igualitari. Et van enviar a fer la mili a Mallorca i prompte, l'any 1937, et van jutjar sumaríssimament.

En la causa judicial, per ser anarquista i anarcosindicalista, deien que eres un extremista perillós. Per descomptat era extremadament perillós creure en la llibertat de totes les persones, en aquell nou món tan «únic, grande» i gens lliure en què els nous «salvapatrias» pretenien tancar-vos.

Et van condemnar a mort, però sent «benèvol» van preferir una condemna a mort en vida, trenta anys de presó major. Malgrat la seua benevolència, no van deixar d'intentar matar-te a pallisses a les Estacions, de fam i tuberculosi al penal de Formentera, i de desesperació a Alcoi. L'any 1945, després de vuit anys de dolor, vas ser alliberat, en el millor sentit kafkià, perquè aquella llibertat suposava tornar a un país que s'havia convertit en un gran camp de concentració on els criminals havien de custodiar els innocents.

Malgrat tots els cops, la salut trencada, la repressió contínua per ser qui eres, que la teua família va heretar «por ser hijos de...», res d'això va impedir que continuares lluitant per aquells ideals de llibertat, justícia social i igualtat universal.

En aquests mesos, buscant i recuperant la teua memòria, moltes nits em costava dormir. Pensava en com et vas sentir en arribar a aquells camps, foraster en una terra estranya, sense família a prop, en la crueltat que et vas trobar i el patiment que vas haver de suportar. Al mateix temps, sempre intentava pensar en l'ajuda que vas poder trobar en

altres persones que patien com tu i en aquelles que, fins i tot havent estat desposseïdes de tot, intentaven oferir-te el mínim que tenien, que era la seua solidaritat.

Tot això va per tu, per totes aquelles persones que van patir la desmemòria, l'oblit i el silenci imposat, perquè el seu record no es perda, i per aquelles altres que han aconseguit que l'oblit no siga possible.

Víctima: Josep Marí Cardona
Autoria: Josep Marí Pallicer

L'avi Pepe Marí

José Marí Cardona, el meu avi Marí, en Pepe Marí, nascut a Eivissa. D'Eivissa, en diuen que és terra de pins.

Va néixer el maig de 1918, fill de na Maria Cardona Cardona i d'en Mariano Marí Seguí, de la nissaga dels Seguinets.

Va fer vida d'infant al conegut barri de la Marina, va viure al carrer de Barcelona, va córrer i jugar entre les murades de Dalt Vila, com també a prop del port d'Eivissa.

Va ser pescador, manobre, cantador, i tocava la guitarra amb delit, era un jove enamorat de la vida i sabia lloar-la com calia.

Va ser també un aventurer, res li feia por. Just amb divuit anyets acabats de fer partia cap a Barcelona a cercar aventura i qui sap què més, i després cap a Maó.

Va ser soldat republicà, en un no-res el van convertir en soldat ras, en un milicià adepte a la República. La República era l'ideal màxim que s'havia de defensar.

I de Maó cap a Ferreries, i d'allí cap a Cala Galdana... uf! qui no s'imagina la bellesa d'un paratge com aquest l'any 1936, el meu avi Marí devia quedar encisat de la bellesa d'una Cala Galdana ben al natural. El meu avi hi va arrelar profundament... entre Cala Galdana i Ferreries hi quedà com a empresonat.

Més encisat quedà de na Juanita de s'Hort de Binissaid, una encantadora jove de Ferreries de la seva mateixa edat, tant que el 1937 s'hi va casar i el 1938 varen tenir un fill, el seu únic fill: el meu pare estimat...

En una guerra, en qualsevol guerra, tothom fa el que pot i el que sigui per defensar la seva pròpia vida i sobreviure a tot i a tothom. Tothom és dolent i és bo a la vegada, perquè en una guerra tot s'hi val, malauradament... pocs són els de fiar, tots exposats constantment i sempre a la traïció dels de més a prop i també dels de més enfora... Avui em deman: els qui van perdre la guerra eren dolents i bons els qui la van guanyar? No, els qui van guanyar alguna cosa van tenir de dolent i els qui van perdre alguna cosa van tenir de bo...

L'avi Marí morí jove, molt jove, amb vint anys, afusellat a la Mola el dia 1 d'abril de 1939, envoltat de negres dubtes del perquè de tot... segur que també penedit del possible mal ocasionat durant la seva vida i durant la nefasta Guerra Civil. El més trist de tot, però, és que

hi morí tot sol, trist, apenat, adolorit, abandonat, incompès, rebutjat, oblidat, violentat pels de més a prop i pels de més enfora...

Víctima: Josep Miralles Garau
Autoria: Apol·lònia Miralles Xamena

Carta al meu padrí, Josep Miralles Garau, assassinat pels feixistes l'1 de setembre del 1936

Quan jo tenia dotze anys, el 1974, vaig trobar la meva padrina Apol·lònia plorant, plorant molt, amb desesperació, i em va contar que plorava perquè t'havien assassinat els feixistes, el 1936, a sang freda, al mig d'un camí anant a Sencelles. Feia quasi quaranta anys ja, i ella plorava com si allò hagués passat just abans, completament desolada, fora de si, amb un plor punyent.

Només record que deia, cridant i plorant al mateix temps: «el van venir a cercar quatre feixistes, i jo li deia "no hi vagis", i ell, "però si jo no he fet res, no em faran res, no passis pena"», i no va tornar. Aquell mateix vespre el van matar. El van matar perquè llegia la premsa a la gent del poble que no sabia llegir, el van matar perquè era un home bo i just, que volia igualtat i llibertat per a tothom, per res més, i van matar aquell dia una part de jo. Jo també vaig morir aquell dia d'alguna manera i ja no seria la mateixa pus mai més. Ens van destrossar la vida, però així i tot mai no van poder acabar amb les nostres idees, ni amb el nostre amor. Jo encara l'estim com el primer dia, i sempre, sempre el duré dins jo; forma part de jo, segueix viu dins meu, i dins tots vosaltres, sempre, el puc veure a molts de moments».

Aquelles paraules colpidores, contant aquells fets tan terribles, em van deixar glaçada. A casa, el meu pare mai m'havia comentat res, i de fet, quan l'hi vaig demanar es va enfadar perquè ella m'ho havia contat. El meu pare, el d'enmig de tres germans, el teu fill Miquel, era dels que pensava que era millor girar pàgina del tot, no tornar a parlar-ne, perquè tot allò no els havia duit més que molt de patiment i haver de viure marcats d'alguna manera.

En canvi, la meva padrina volia que ho sàpigues; volia que sàpigues el que va passar, i el que tanta gent havia hagut de passar a Mallorca durant aquells quaranta anys.

Ella va haver de seguir vivint en aquest poble, veient els seus assassins; algun se li acostava i tot, i ella havia d'acotar el cap per no dir res, perquè tenia tres fills.

Quan et van assassinar, la padrina va haver d'anar a viure amb els tres fills a ca la seva mare i germana, que tenien la centraleta telefònica, i per tant estava vigilada i controlada per feixistes i requetès. Com és natural, ben aviat les hi van llevar la centraleta i la feina.

Com et pots imaginar, el meu pare va haver d'anar al seminari, i en Pep, el petit, a Lluç. L'únic que es va poder quedar amb la padrina va ser el major, en Pere, que precisament aquell 1 de setembre del 1936 feia set anys.

Els tres van poder estudiar, però no es podien examinar per ser fills de republicà. Tampoc podien accedir a moltes feines, però es van saber cercar la vida d'alguna manera. Els tres han estat bons músics i cantants, com tu. En Pere va ser director de la banda de música de Montuïri, més de quaranta anys, que per cert, va ser la primera banda de Mallorca a tocar La Internacional, el 1977.

Va ser molt emotiu. Hauries estat orgullós d'ells, i de la padrina, que va tirar endavant amb molta feina, fent de pagesa de dia, de modista de nit i repartint cafè per les cases els capvespres. A les sobretauls, els tres es posaven a cantar sempre, i jo veia a la padrina com li espurnejaven els ulls, i de qualque manera, les dues ens miràvem i amb ells et vèiem a tu. I ara també et veig, i m'espurnegen els ulls quan escolto tocar els meus cosins i cosines, i les teves renêtes, que toquen a les bandes, i algunes fins i tot el saxo, el mateix instrument que tu.

Seguim.

Víctima: Llorenç Coll Sastre
Autoria: Els seus nets

Estimat padrí Llorenç,

Encara que no ens arribàrem a conèixer, sempre heu estat molt present, molt proper, a la nostra vida, perquè les circumstàncies en què us vàrem perdre feren que la ferida no es pogués tancar. Passaven els dies, els mesos, els anys, i a la vostra família no minvaven els sentiments d'impotència, de ràbia i de desesperació per la vostra pèrdua, per la vostra desaparició. Tenien indicis del que havia passat, però no ho podien confirmar amb rotunditat i això augmentava l'angoixa dels vostres.

Vós éreu un home pagès que conreàveu les vostres finques, però també fèieu d'amic al senyor de Son Albertí i li dúieu una finca grosseta que tenia a Selva.

Hi havíeu fet molta de feina i molta d'inversió durant anys. Per això, quan ell, el propietari, us va dir de recuperar-la, vos li demanàreu una indemnització per sortir-ne i compensar de qualque manera el vostre treball.

Mai haguéssiu pogut pensar que això us costaria la mort!

És veritat que éreu d'esquerreres i que havíeu votat la República; però no hi estàveu afiliat i no hi enteníeu gaire, en política.

Més motiu encara per veure que la vostra detenció no fou provocada per les vostres idees polítiques, sinó per les desavinences amb el propietari de la finca que d'aquesta forma us llevà del mig. Una més de les moltes venjances personals que es produïren arran del cop d'estat de 1936 contra la República proclamada legalment el 1931.

El dia de la vostra detenció per part de dos falangistes del vostre poble éreu a la vostra finca d'Auxella. Els guàrdies civils anaren a ca vostra per dir que us amagàssiu perquè hi havia ordre de detenció. Allà només hi trobaren el vostre fill Llorenç, malalt dins el llit. No us pogueren fer arribar cap avís a la finca.

Allà es presentaren, com recordareu, els dos joves falangistes del poble, que devien tenir més o menys disset o divuit anys. Eren T. S. O. i F. Ll. C. El més impactant fou que el segon falangista era nebot vostre, fill de la vostra germana Aina.

D'aquesta manera us pagava, aquest Judes, tota l'ajuda econòmica rebuda per la seva família. La vostra dona, la padrina Francisca, bé en va fer de caminades per dur-los menjar perquè passaven molta necessitat.

No sabem l'hora exacta en què arribaren a la finca, però devia ser hora de dinar perquè trobaren l'olla amb el menjar dedins a la foganya.

Vàreu estar pres a Can Mir, on ara hi ha la Sala Augusta, i us varen poder visitar un parell de vegades. La vostra filla major, Maria, us va dur una vegada la seva filla Maria, la vostra única neta que coneguéreu i que tenia quatre anys. Abans de morir, ella encara es recordava d'aquest moment.

Record que mon pare, el vostre fill petit Toni, em contà que tenien una mica d'esperança de poder alliberar-vos. Intentaren reunir doblers i demanaren ajuda a gent amb influència.

Els enviàreu onze cartes que encara guardam com un tresor. Estaven escrites per altres presos en castellà. La primera era del 8 de setembre i la darrera del 30 de desembre de 1936.

Ja pel gener de 1937 varen saber que us havien duit a Porreres i que allà us havien afusellat i després enterrat en una fossa comuna amb altres presos.

La paradoxa fou que més endavant el vostre fill Toni, el meu pare, va haver d'anar a la guerra i lluitar en el bàndol nacional, una guerra que havien provocat els militars rebels contra la República legal existent, els causants de la vostra mort.

La vostra família ho passà molt malament, perquè, a la vostra desaparició, s'hi afegí el fet de veure al poder els vostres botxins i encara no es podia dir res; havien d'acotar el cap i fer veure que no havia passat res.

Com que no hi havia proves de la vostra mort, no es podia fer cap tràmit per al vostre testament i això fou un procés molt llarg i costós per a la vostra família.

Per sort, l'any 2016 la nostra esperança de trobar les vostres restes es va complir.

Amb l'ajuda de l'ADN dels vostres nets, i el fet que éreu la persona de més edat trobada, us pogueren identificar. Us vàrem traslladar a Selva, el vostre poble, després de vuitanta anys. Ara ja estau amb els vostres familiars, estau on toca.

Per desgràcia no ho pogueren veure els vostres tres fills, na Maria, en Llorenç i en Toni. Però per a nosaltres, els vostres nets, sí que va ser un moment molt especial, molt emotiu. Finalment, aquesta ferida s'ha pogut tancar.

Gràcies a Memòria Democràtica i al Govern actual de les Illes Balears es va poder obrir la fossa de Porreres i confirmar el que sospitàvem els familiars dels assassinats per la dictadura.

Us estimam!

Els vostres nets

Víctima: Llorenç Martorell Suarez
Autoria: Coloma Martorell

Palma, 14 d'agost de 2021

Estimat pare,

Encara que era molt petita quan et separaren de mi, tenc molts records teus.

Record que sempre em deies «Colometa», i m'abraçaves.

Record que eres una persona molt afectuosa, no només amb mi, també amb els teus pares i les teves germanes.

Record que cada vegada que anaves a Barcelona per feina em portaves algun regal. Una vegada em dugueres un canet: Lulú, blanc, preciós, que em va encantar, però poc temps després ens el robaren.

A part d'aquests records en tenc d'altres molt dolorosos.

Record que poc temps després que se t'emportaren de casa dos homes amb uniforme, un d'ells vengué a casa i pistola en mà li digué al padrí: «los contratos». El padrí em donava la mà i jo tremolava de por. Aquell home se'n va dur els contractes dels mobles que t'havia comprat a terminis i 100 duros que hi havia dins la mateixa capseta de fusta.

Vaig anar dues vegades a veure't a Can Mir. Record una vegada que un soldat m'amagà davall la seva capa i recorreguérem la presó fins a arribar on tu eres.

Pensava que em cobria amb la capa perquè ningú em ves, però tal vegada era perquè jo no ves tots aquells homes tancats allà dedins. Aquell soldat devia pensar que per a una nina tan petita no era una visió gens agradable.

Quan el soldat obrí la capa havíem arribat a la cuina de Can Mir, on tu i altres homes pelàveu patates. Vaig anar corrent cap a tu i record que m'alçares i molt content em digueres: «Colometa, Colometa».

També record quan telefonaren a casa i digueren que t'havien alliberat; però mai tornares a casa, i a partir d'aquell moment la teva família va caure en una profunda tristesa.

A mi em cuidaren molt bé, m'estimaren molt i mai em faltà res, però és molt trist créixer sense l'amor dels teu pares.

G
O
I
B
/

Sempre us he enyorat molt als dos, sobretot en els moments més importants de la meva vida: el dia de la meva boda i quan naixeren les meves dues filles.

A elles sempre els he contat moltes coses de vosaltres, coses que recordava i altres que la meva padrina em contava per mantenir viu el vostre record.

Les meves filles han sabut sempre la veritat del que et va passar, mai els he ocultat res.

Tenc l'esperança que algun dia em donin la bona notícia que t'han trobat i així, d'alguna manera, tancar aquesta ferida tan gran que sempre he portat al cor.

La teva filla,

Coloma Martorell

Víctima: Llorenç Martorell Suárez
Autoria: Maria Mulet Martorell

Palma, 14 d'agost de 2021

Estimat padrí,

Quan el dia 9 de febrer de 1937 sonà el telèfon de casa i el capellà de la presó de Can Mir ens digué que havien deixat en llibertat Llorenç Martorell i que «fessin passes», la teva filla Coloma, de quatre anys (la nostra mare), sortí de seguida al balcó esperant la teva arribada. Ella recorda perfectament que des del balcó va veure la teva germana Catalina que arribava a casa i li cridà: «Tia, tia, han amollat es papà».

La situació a casa teva no podia ser més desoladora: la teva filla de quatre anys, que feia dos anys havia perdut la seva mare, esperant que arribàs el seu pare estimat; els teus pares al llit, malalts de cos i d'ànima; la teva germana Catalina «fent passes» per treure't de la presó; la teva germana Coloma també «fent passes» per tu i pel seu marit, Jaume Mateu, també empresonat a Can Mir.

Però aquell dia no tornares a casa, **no tornares mai**.

La teva família tenia l'esperança que fossis viu i t'haguessis refugiat en un altre país, fugint de la repressió franquista. Però quan passaren els anys la mare va comprendre que si fossis viu t'hauries posat en contacte amb la teva única filla.

Molt de temps després, sabérem el tràgic final de la teva vida i la del teu cunyat Jaume, assassinats ambdós al cementeri de Porreres l'hivern de 1937.

Ara, després de 84 anys, la teva filla Coloma continua «esperant al balcó» la teva arribada.

Desitjam de tot cor que visqui el temps suficient per rebre't i portar-te al lloc on reposa la teva família que tant t'estimava.

Les teves netes,

Alberta i Maria Mulet Martorell

Víctimes: Llorenç Vaquer Garcia,
Bartomeu Vaquer Julià i Pere Camps
Gomila
Autoria: Maria Antònia Moreno Vaquer i
Maria Moreno Portell

Verdegen encara aquells camps
i duren aquelles arbredes
i damunt del mateix atzur
es retallen les meves muntanyes.
Allí les pedres invoquen sempre
la pluja difícil, la pluja blava
que ve de tu, cadena clara,
serra, plaer, claror meva!
Soc avar de la llum que em resta dins els ulls
i que em fa tremolar quan et recordo!
Ara els jardins hi són com músiques
i em torben, em fatiguen com en un tedi lent.
El cor de la tardor ja s'hi marceix,
concertat amb fumeres delicades.
I les herbes es cremen a turons
de cacera, entre somnis de setembre
i boires entintades de capvespre.
Tota la meva vida es lliga a tu,
com en la nit les flames a la fosca.

«A Mallorca, durant la Guerra Civil». Bartomeu Rosselló-Pòrcel (1913–1938)

I així podria dir, estimat padrí Llorenç, que és. La meva vida es lliga a tu, al record d'un home de bé a qui un 18 de juliol de 1936 li varen trencar somnis i esperances d'aconseguir un món millor, en el qual les persones poguessin arribar a viure amb dignitat.

No va ser possible. De sobte, una ombra negra i maligna es va interposar entre els teus somnis i el camí que tu i moltes altres persones, milers i milers d'elles, havíeu emprès per tal d'aconseguir-ho a l'empara de la República guanyada dignament a les urnes. La mateixa República que va prendre com a maledicció un militar sense escrúpols amb la col·laboració d'altres militars, Falange, Església catòlica i d'altres escamots, que no dubtaren a rompre la democràcia en mil bocinets amb un cop d'estat, i varen portar el país a la foscor d'una cruel i despietada dictadura. El colpista Franco i els seus escamots semblaren aquells camps de

somnis de patiment, misèria, mort i por, molta por, que va romandre al llarg de quaranta anys fins a la mort del colpista i dictador.

Estimat padrinet Llorenç, quant de dolor va suportar el teu cos sota els cops de porra que et varen donar en el Tribunal Militar, on et varen jutjar, fins a Can Mir. Quedaren de per vida gravats al teu cos, en espera que et portassin a Formentera, camp de trànsit, on vares romandre un grapat de mesos fins que d'allà et portaren a Madrid per complir la condemna de desterrament a 100 km de Ciutat; a Mallorca no hi ha cap poble a aquesta distància des de Cort.

A Madrid no t'esperava millor vida i tractament: molts d'anys d'enyorances de la teva família, llàgrimes de ràbia i desolació sortien dels teus ulls blaus rodolant cap a l'infinit.

És difícil d'entendre que el teu gran pecat, pel qual els feixistes et condemnaren, era estar afiliat al Partit Socialista Obrer Espanyol i a la Unió General de Treballadors; això no ho posa la sentència, hi posa altres paraules grolleres i inventades per tot aquell eixam de males ànimes que et jutjaren i et condemnaren per haver incitat a la revolta i els aldarulls. Així, amb aquesta etiqueta, vares viure fins a la teva mort; un roig que havia estat tancat a la presó, i t'assenyalaven a tu i a tota la teva família. Tornares del desterrament uns pocs anys abans que la teva filla, la meva mare, es casàs.

Record, sent ben petita, una vegada que va venir una parella de guàrdies civils per emportar-te a Governació. La causa no era una altra que havia de venir Franco a fer una inauguració. Vaig veure rere els vidres com anaves enmig d'aquells dos homes, jo plorava i demanava per què havien vingut a cercar-te. La padrina també plorava molt i deia: «Ja no tornarà, ja no tornarà, serà com abans». Els meus plors varen fer que la mare, la teva filla, m'agombolàs d'una manera que només una mare que ha patit l'absència del pare al llarg de la pròpia infància sap fer. Em va dir que aquells homes se'n portaven el padrí perquè era un home important i l'havien d'acompanyar. Va saber posar color a un fet desolador.

La meva família, com moltes altres famílies de rojos, va haver d'aprendre a viure de genolls i capbaix, sabent fer servir la discreció. No debades, qui havia denunciat el meu padrí era un veïnat del mateix carrer i aquell fet li va servir per ser el batle pedani de Son Roca d'ençà que va acabar la Guerra Civil fins ben entrada la democràcia, una vegada mort el dictador (1975).

El meu padrí, Llorenç Vaquer Garcia, va ser represaliat i no va ser l'única víctima del feixisme a la família: dos concos padrins varen ser assassinats l'any 1936.

Pedro Camps, marit de Francisca Barceló, germana de la padrina, va ser tret del llit una matinada per ser afusellat al cementeri de Ciutat; no va ser rematat, va ser trobat al gorg de la Riera a l'altura del Secar de la Real per la tia Francisca i el meu repadrí. El seu cos reposa al cementeri de sa Vileta, a la tomba familiar. Va ser tret de casa seva per dos *matons* de sa Vileta. La tia Francisca, la seva dona, l'any 1940 va anar a viure a Tànger i va tornar a Mallorca a les darreries dels anys 50.

Bartomeu Vaquer Julià, germanastre del padrí, fou detingut a Porreres i assassinat el 15 d'agost de 1936, suposadament a Manacor. Avui és un desaparegut involuntari. Esperem que en una de les obertures de fosses apareguin les seves restes mortuòries. Va deixar viuda i una filla petita, la tieta Jerònia, finada fa un any i que va morir sense haver pogut trobar el pare.

El dolor i la tristesa que hem tingut i amb els quals hem de viure les famílies només poden ser reparats amb l'estricta compliment de la Llei de memòria històrica, per la qual continuarem duent a terme tots els esforços que calguin per fer-la complir. La mort i el patiment d'aquelles persones que dedicaren i donaren la vida en defensa dels valors de la República només quedaran pal·liats amb la restitució de l'honor i la dignitat de totes elles.

Honor i glòria per a totes les persones que lluitaren i donaren la vida per fer del món un lloc més digne amb llibertat, justícia i germanor. El seu record és la nostra força per continuar endavant.

Veritat, justícia i reparació.

Maria Antònia Moreno Vaquer i Maria Moreno Portell,
neta i reneta de Llorenç Vaquer Garcia

Víctima: Manuel Gelabert Verdera
Autoria: Antònia Gelabert Fornés

El nom del meu padrí era Manuel Gelabert Verdera, nascut a Capdepera. Desconec l'any exacte, però crec que naixé entre 1900 i 1902. El seu pare, Gabriel, era pescador felanitxer, que casat amb una dona rica eivissenca va emigrar a França, on va tenir part dels seus fills. A França es va arruïnar i va tornar a Mallorca, a Capdepera, on varen nàixer els altres fills, el meu padrí entre ells. Tots eren d'ideologia republicana.

El meu padrí i el seu germà, Joan —en total eren sis germans—, es varen casar amb dues llorencines i varen anar a viure a Son Servera. Ambdós feien de transportistes i tenien en propietat a mitges un camió. Per temporades, el meu padrí també feia forns de calç.

Sé que els dos germans tenien un activisme polític important, sobretot el meu padrí, que era consultat per part de la població, la qual recorria a ell per demanar-li consell. No conec exactament el partit al qual pertanyia, però sí sé que era republicà, com tots els seus germans. Un vivia a Barcelona, —l'esmentat Joan, que no el van matar, i el meu padrí—, altres a Capdepera i a Son Servera; i un altre germà, en Nadal, que intentant escapar cap a Barcelona amb la seva dona fou fet presoner i mort pels feixistes. Dels altres no en sé res, excepte d'una germana soltera que va anar a viure a Son Servera.

El meu padrí, com era un home d'esquerreres important, sabia que el cercarien. El varen anar a cercar quatre falangistes serverins, a casa seva, i davant la seva dona Antònia i els seus quatre fills el varen agafar per endur-se'l. El fill més gran tenia onze anys, i el més petit, dos. Mon pare era el segon, tenia nou anys, i en veure l'escena es va aferrar fortament a les cames del seu pare perquè no se l'enduguessin. Com els costava desferrar-lo, un dels homes, el que comandava, va dir: «molt bé, doncs també ens l'endurem; *de tal palo, tal astilla*». Els altres tres s'hi oposaven i li deien que mon pare només era un nin. Al cap d'ells no els hi importava, però al final el varen convèncer.

Mon pare, com els altres germans, però sobretot ell, per haver-ho viscut més en primera persona —aquí no cont les conseqüències de l'assassinat de son pare—, va haver de viure quasi tota la seva vida veient l'assassí de son pare, que vivia impunement al poble.

Fins a l'any 1956, quan Franco decideix nomenar el govern dels tecnòcrates de l'*Opus Dei* i deixar enrere els governs del Moviment per sortir de la fam, i pel reconeixement internacional la meva família, els Gelabert —de malnom, *Pacienci*— fou vigilada i reprimida contínuament.

Cal recordar que el silenci que s'imposà al poble de Son Servera fou tremend. Tant, que ni tan sols els descendents saben la història que visqué la població i que part d'ells, d'amagat, ajudaren la meva família.

Des que se'l varen endur mai més vàrem saber res, ni on el mataren ni on es troben les seves restes.

No cal dir que li estam molt agraïts a tots: historiadors, Memòria Democràtica, gent d'esquerres, gent de bona voluntat... I més en aquests moments, que supòs que l'oblit és infinit... per a tots aquells que hem patit l'eliminació, l'esborrament de la història dels vençuts... En el cas de la història de Son Servera, d'aquest període, l'estudi de Jaume Miró és imprescindible i inestimable.

I vull fer un reconeixement a la meva padrina, que tota sola, sense cap ajut ni família —la seva no vivia al poble— va haver de viure aquesta terrible situació i treure endavant els seus quatre fills. Ella i mon pare ens varen transmetre uns valors que és un llegat inestimable... I des dels valors en positiu —sense odi, reconeixent la greu situació a què la major part del poble s'hi enfrontava, i que eren una minoria els dolents, les males persones, els assassins—, aquests valors fan que senti orgull i dignitat, l'orgull de ser qui som, gràcies a ells.

Víctima: Maria Vaquer Moll
Autoria: Magdalena Nebot Vaquer

A la meva mare, Maria Vaquer Moll

Capdepera, 6 d'agost de 2021

Estimada i inoblidable mare,

No passa un dia sense que pensi en vós, en el vostre patiment de tenir dos fills i no poder-los educar ni donar l'escalfor d'una mare. Jutjada i condemnada a pena de mort sense cap motiu, deien que eres comunista i que feies senyals amb els llençols al terrat als avions republicans; mentida, tot mentida, eres massa llesta per caure en aquests enganys!

Estigueres a les portes de la mort, hi havia una dona en capella i després us tocava a vós. Què vol dir «estar en capella»? Idò, que abans de matar-vos, el capellà té el dret d'enviar-vos al cel o directament a l'infern, a més de donar el vistiplau als assassins! Gràcies a una llei de no matar més dones a Espanya us poguéreu salvar!, però el sofriment no ens el llevà ningú i els set anys de presó tampoc us els llevà ningú.

Ai, estimada mare, els meus records d'infància encara em fan mal.

El mes d'agost de 1936, els primers dies mon pare es va amagar, dia 7 un avió feixista tirà una bomba devers Artà. M'agafares i anàrem a So na Moiana, ja hi havia els teus pares i el seu fill, el meu germà, i just arribaren dos feixistes que us forçaren a anar amb ells. Encara veig els meus padrins, els teus pares, i la careta del meu germà Joan, us seguirem amb la mirada pel camí fins que arribàreu a una camioneta, hi pujàreu i partíreu sense dir a on us duien, i allà ens quedàrem tots plorant.

Al cap d'uns dies, em va sortir un gra infectat a l'engonal esquerra (encara en tenc la marca), i el padrí Francesc, el teu pare, i la tia Antònia, germana del meu pare, em dugueren al metge que ens va dir que m'ho havia de xapar perquè estava molt inflat i ens digué: «Veniu demà, li xaparé i li trauré el pus, perquè està molt inflammat».

L'endemà m'hi tornaren a dur i mentre m'operava va venir en Bartomeu Alzina Melis, *Puig*, amb un altre feixista i s'endugueren el meu padrí Cesc.

Al cap d'uns dies, varen saber que se l'havien enduit a les voltes de l'Ajuntament. Allà el torturaren amb altres gabellins. Un d'ells va venir a dir a la padrina que l'havien torturat a l'habitació del costat i que sentiren els crits del meu padrinet de la gran pallissa que li propinava en Puig. En una casa de camp a sa Cablanca el torturaren fins a la mort. Allà *acabaren amb ell*.

Cercàrem per cementeris, *mumareta*, però no el trobàrem. En Climent Alzina Ferrer, *Blai*, divuit anys després, anava amb un tractor d'en March llaurant pel camp i sortiren ossos humans de terra; va pensar que podria ser el meu padrí, pel lloc on sortien els ossos, i va anar a ca nostra. El meu germà va demanar a les autoritats que el deixassin entrar i endur-se'n els ossos per enterrar-los, però li digueren que no, que eren d'animals. I què li havien de dir? Si eren els mateixos de l'Ajuntament de Capdepera que havien matat el padrí! Els catòlics que, junt amb el rector, Toni Morey Vadell, *Manacorí*, destrossaren la vida de les bones persones que hi havia en el nostre estimat poble, *mumareta* estimada. Els cacics que no havien estat votats mai al poble enviaren a les presons, a les voltes, a les cunetes i a l'exili la bona gent que sí que havia estat votada pel poble.

Aquells que governaven a la força l'Ajuntament donaven oli de ricí, com feren amb madó Bel Maria Germana: n'hi feren beure tres quarts de litre i cap a la presó. Se'n va sortir gràcies a les presoneres infermeres que eren molt bona gent, però tota la vida va patir, pobra dona.

Aquells botxins que ens feien dir «Bon dia tingui, i al capellà, beseu-li la mà», a aquell capellà que en els sermons insultava els socialistes que no havien fet mal a ningú, que el que volien era humanitat, cultura i escoles per a tothom, la nostra escola de l'Alzinar, que començaren a construir posant els fonaments i que els feixistes no tornaren a tocar fins que va morir el *guerrero* dictador Franco, però que ara és on van els nostres nins i les nostres nines de Capdepera, i és preciosa, a dalt de la muntanya, mirant tota la badia, Cala Rajada i la mar.

Ai, *mumareta* meva, ja tenc 88 anys, i quan pens en la nostra vida tot el cos em fa mal.

Recordau quan mon pare estava amagat? Havia sortit de la presó en llibertat provisional, condemnat a vuit anys, va sortir als quatre, però el tornaren a reclamar i no es va presentar; tres anys va estar amagat, fins que va fugir cap a l'Alger com va poder.

Quan estava amagat, un dia va venir la Guàrdia Civil de Palma, es pensaven que els guàrdies de Capdepera no eren capaços de trobar-lo. L'amo Antoni Sitjar, que era una bellíssima persona, va dir a mon pare que aquells dies perillosos anàs a casa seva per estar més segur. Tota la vida l'hi agrairé. Quan es va morir, vaig anar al seu funeral, a Palma.

Mare, estic recordant quan va morir el padrí Joan Nebot, jo tenia catorze anys i no el vàrem poder enterrar al cementeri perquè no anava mai a l'església, i l'enterràrem a la muntanya del costat. Els feixistes ja havien canviat el nom del cementeri, llavors li posaren «Cementerio Católico, Apostólico y Romano», i per això els protestants i ateus, fora, tots a la muntanya. La padrina Margalida, que va morir el 1955, també va anar a parar a la muntanya. Per això, quan jo em mori vull que em cremin i m'enterrin a la muntanya. No vull estar amb els que van de catòlics i són tan mala gent.

Estimada *mumareta*, sempre us tenc al pensament. Gràcies per haver-me ensenyat tantes coses, entre d'altres a ser companya, solidària i una bona persona.

Una besada molt forta, siguis on siguis, de la teva filla Magdalena.

G
O
I
B
/

Magdalena Nebot Vaquer

PD: Per si voleu veure part de la memòria escrita de la nostra família, que ja mai serà oblidada:

<http://donesdempenta.blogspot.com/2019/03/maria-vaquer-moll.html>

<https://www.capvermell.org/index.php/collaboracions/7359-maria-vaquer-i-ii>

<https://www.fideus.com/memoria%2035%20-%20capdepera.htm>

Víctima: Mariano Galiana Galiana
Autoria: Lluís Cànaves Galiana

En memòria del meu padrí, Mariano Galiana Galiana, i de ma mare, que mai no va deixar de pensar en el seu pare

Quan jo era nin ma mare em contava històries del meu padrí Mariano. Em contava que de jove havia anat embarcat i havia viatjat per tot el món: havia estat a Baltimore (EUA), a Kíev (Rússia), a Rio de Janeiro (Brasil), a Montevideo (Uruguai)... i em mostrava les postals que enviava a la meva padrina des dels ports on s'aturava. Escoltar totes aquelles històries em fascinava.

Del que no vaig sentir xerrar mai era de per què s'havien endut son pare i l'havien empresonat. De més gran vaig saber que tant ma mare com la seva germana i la meva padrina no xerraven mai d'aquest tema per por.

El meu padrí va néixer l'any 1892 a Torrevella (Alacant). Era funcionari i feia feina a la Compañía Arrendataria de Tabacos. L'havien destinat a Mallorca, en concret a Can Picafort. Ma mare deia que per aquell temps allà no hi havia ni una ànima i que per això el meu padrí venia sovint al Port d'Alcúdia, on tampoc es pot dir que hi hagués gaire cosa, tres famílies i poc més. Arran d'aquestes visites al Port d'Alcúdia, va conèixer la meva padrina i començaren a festejar.

Per la seva feina, estava llargues temporades embarcat, cosa que a la meva padrina no li agradava gaire, però el padrí Mariano li escrivia postals des de tots els ports on feien escala per recordar-li que l'estimava. Encara ara conserv totes aquelles cartes que li enviava de per tot el món i que la meva padrina va guardar tota la seva vida.

Quan el meu padrí i la meva padrina es varen casar, ell va decidir deixar la feina a la Compañía Arrendataria i començà a fer de pescador amb el seu cunyat, el germà de la meva padrina. Ho va fer perquè no volia deixar la seva dona tant de temps tota sola.

L'any 1922 va néixer ma mare, na Josefa, i dos anys després la meva tia Maria.

A principi del mes de setembre de 1936, transcorreguts dos mesos de l'alçament militar i la declaració de la Guerra Civil espanyola (18 de juliol de 1936), els falangistes varen anar a ca seva per endur-se'l. Uns veïnats l'avisaren i ell va aconseguir amagar-se; però, amb el convenciment de no haver fet res, va decidir no tornar-se a amagar. Dia 12 de setembre els falangistes tornaren a ca seva i el detingueren. Aquest mateix dia va ingressar a la presó vaixell *Jaume I*, i dies després el traslladaren a la presó «Estaciones» (Can Mir).

Durant uns mesos va escriure cartes a la meva padrina. En aquestes li demanava que no li enviàs res de menjar perquè estava prohibit, que tanmateix no li arribava i que únicament li enviàs tabac, una pastilla de sabó i roba. Contava que amb ell hi havia unes vint persones més d'Alcúdia i en totes les cartes li deia com l'enyorava i que fes besades de part seva a les seves filles, Josefa i Maria.

La darrera carta que va rebre la meva padrina i que encara conserv data de dia 8 de gener de 1937.

Dia 22 de gener d'aquest mateix any, al registre de la «Prisión Estaciones» (Can Mir) figura l'ordre de «posada en llibertat» de Mariano Galiana Galiana, entre d'altres presos. A la meva padrina li digueren que al seu home li havien donat la llibertat. Mai més va tornar a saber res d'ell.

Ma mare tenia catorze anys quan s'endugueren son pare i la seva germana dotze.

Bastants anys després, ma mare contava que, segons certs rumors, el dia que donaren la llibertat a son pare el dugueren en direcció cap a Alcúdia i que un pic allà l'assassinaren i l'enterraren en una finca a prop de l'oratori de Santa Anna. Però mai no ho pogueren aclarir.

A la família no li constava que el meu padrí formàs part de cap partit polític, ni que estigués afiliat a cap sindicat i ma mare creia que son pare no tenia enemics. La meva padrina mai no va entendre el motiu del seu empresonament. No obstant això, el que sí que contava la meva padrina era que el seu home tenia un cosí que era militar del bàndol republicà i que ambdós tenien el mateix nom, Mariano Galiana Galiana. Tal vegada el seu empresonament va ser un malentès, o tal vegada va ser una venjança.

L'any 2015, gràcies a les investigacions sobre la repressió feixista a Mallorca de l'historiador Tomeu Garí, ma mare va poder saber on estava enterrat son pare. Suposadament era en una fossa comuna, situada en un jardí del cementeri de Porreres. Les marques dels trets que encara ara hi ha a la paret i a la porta de l'oratori de la Santa Creu, aferrat al cementeri, li causaren una forta impressió. Allà havien estat executades moltes de les víctimes de la repressió i enterrades suposadament a la fossa comuna.

El mes de novembre de l'any 2016, arran de l'aprovació de la Llei per a la recuperació de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme, va començar l'excavació de la fossa comuna de Porreres, on tots els indicis apuntaven que estava enterrat el meu padrí. A ma mare, en aquell moment única descendent directa de Mariano Galiana Galiana, li prengueren mostres de saliva per poder efectuar les proves d'ADN.

Durant els següents mesos, ma mare anava llegint el diari cada dia per saber més notícies sobre les exhumacions i, sobretot, sobre les identificacions. Recordava el seu pare amb molta nostàlgia, ella tenia catorze anys quan se l'endugueren i el va veure per darrera vegada, però varen passar mesos sense notícies sobre les identificacions.

Dia 14 de novembre de 2017, ma mare, Josefa Galiana Martorell, a l'edat de 94 anys, mor sense haver conegut el resultat de les proves d'ADN i sense saber si el seu pare era un dels cossos que varen exhumar de la fossa comuna de Porreres.

Dia 30 de novembre d'aquell mateix any, l'associació Memòria de Mallorca es va posar en contacte amb mi per comunicar-me que havien identificat les restes del meu padrí. Que les proves fetes a la Universitat del País Basc, a petició de la Sociedad de Ciencias Aranzadi, varen proporcionar una probabilitat de paternitat del 99,99996% respecte a Josefa Galiana Martorell. Per tant, i segons l'informe d'identificació biològica, es pot dir que les restes corresponen al pare biològic de ma mare i de la meva tia Maria.

Mariano Galiana Galiana va ser catalogat com a individu 6 de la fossa 2.

Ara, després de 80 anys, les restes del meu padrí ja descansen vora les de la seva dona i les de les seves filles.

Vull donar les gràcies a l'associació Memòria de Mallorca (associació per a la recuperació de la memòria històrica de Mallorca), al Govern Balear, a l'Ajuntament d'Alcúdia, a na Carme Suàrez, a na Xesca Cerdà, a en Miquel Barceló i sobretot a l'historiador Tomeu Garí, perquè sense ell no hauríem tengut l'esperança de localitzar les restes del meu padrí, Mariano Galiana Galiana.

Lluís Mariano Cànaves Galiana

Víctima: Melchor Hernández Moll
Autoria: Margarita Serantes Hernández

Es deia Melchor, però tots el coneixien per «L'anglès», perquè era alt, corpulent, i tenia la pell, els ulls i els cabells de color clar. Era pescador, i durant el temps de la guerra ja tenia, juntament amb la seva esposa, Ana, una nina que nomia Paquita.

Amb 26 anys, Melchor arreglava com cada diumenge les seves xarxes davant ca seva quan va passar per allà el capellà de l'església propera i li va demanar per què no anava a missa els diumenges. Melchor li va contestar que tenia coses més importants per fer: arreglar les xarxes per començar de nou a pescar el dilluns, a més de dedicar un temps a la seva esposa i a la seva filla. Així va començar la discussió.

Unes hores més tard anaren a detenir Melchor i el varen dur a un edifici molt gran i vell, ple de gent. Ell no entenia res, les cel·les eren molt petites, amb una finestra reduïda i quatre barrots. La convivència amb els altres interns era bona perquè la major part d'ells havien estat empresonats per les mateixes raons o similars, així que tots intentaven ajudar-se.

Ana anava a veure'l cada setmana. Li duia roba neta i recollia la bruta, però passades unes setmanes el guàrdia li va dir que no el podia veure, així que li va deixar a aquest la roba neta que duia preparada i el guàrdia li va donar la bruta. En arribar a casa Ana va descobrir que la roba no havia estat emprada.

En aquell temps Ana treballava a casa d'uns senyors molt rics i bondadosos. Tenien un fill que nomia Martín, amb qui va treballar per trobar Melchor, però sense aconseguir-ho. Anys després varen reconèixer Ana com a viuda i va acabar casant-se amb Martín.

La meua mare, Paquita, sempre va dir que Melchor havia estat un gran home però per desgràcia no el recordava. Només tenia quatre anys quan la varen dur a la presó per veure'l i, quan va entrar i va veure les cel·les, es va espantar i no va poder deixar de plorar, així que la varen treure sense veure'l. Sí, hem tingut l'oportunitat de conèixer Martín, que fou un gran pare i padrí. Ara bé, què va passar amb Melchor?

El 2016 vaig saber que fou afusellat i després enterrat en una fossa al cementeri de Porreres. La part negativa és que no podem recuperar les seves restes, ja que l'ADN de pare a filla i a neta es perd. Només ens queda poder esbrinar si Melchor va tenir algun germà que hagués tingut descendents homes i volguessin passar la prova d'ADN.

Però el pitjor de tot és que la seva esposa i la seva filla varen morir sense saber què va passar amb ell.

Víctima: Miguel Monserrat Parets
Autoria: Andrés Monserrat Ollers

En memòria del padrí que mai no he pogut abraçar, Miguel Monserrat Parets

Benvolgut padrí,

De nin veia els meus amics amb els seus padrins, els veia que anaven a veure'ls i fer-los una besada i no entenia per què jo no tenia padrí; veia alguna cosa estranya a casa cada vegada que intentava demanar, però no comprenia els silencis del meu pare i de la meva mare.

Fins que quan ja vaig tenir devers vuit anys, em varen explicar molt breument que en temps de la guerra et varen segrestar i se suposa que et varen assassinar a Porreres. Aquest va ser un dia terrible per a mi, perquè em vaig adonar que mai no podria tenir un padrí.

Moltes vegades vaig pensar que no eres mort i que havies fugit a algun altre país abans que t'assassinassin, però passaven els dies i no tenia notícies teves.

A partir dels deu anys, vaig començar a demanar als meus familiars i al meu pare que m'explicassin què havia ocorregut i que m'explicassin coses de tu, qui eres, què feies i per què se't varen endur, i això és el que em varen explicar.

El meu pare es va quedar orfe de mare als dos anys. A partir d'aquí, ell i tu (el meu padrí) vàreu anar a viure amb els padrins paterns. Em varen explicar que eres comptable i que tenies vocació per ajudar la gent, que vares ser iniciador i gerent de les cooperatives La Nueva Vida i La Hormiga, i també que vares ser primer tinent de batle de l'Ajuntament durant gairebé tota la Segona República. I per aquests motius, un dia de l'estiu de 1936, et varen detenir juntament amb el teu germà Juan, que era un personatge destacat en política.

Pobra repadrina Tuninaina, en un mateix dia li arrabassaren els seus dos fills; i pobre del meu pare, a qui amb vuit anys uns malvats li arrabassaren el seu pare. A partir d'aquí, l'única cosa que li quedà al meu pare de tu són unes cartes molt tristes escrites des del Castell de Bellver, amb les quals tant ell com jo hem plorat tantes i tantes vegades.

La nit del dia 4 de gener de 1937, amb només 37 anys, et varen treure juntament amb el teu germà Juan i altres presos del Castell de Bellver amb destinació desconeguda (se suposa que fou Porreres) per ser assassinats.

M'agradaria poder dir-te que he perdonat, però m'és impossible. És més: ni perdon ni oblid, ni oblidaré mai el dany irreparable que aquests malparits et varen fer a tu, al meu pare i a la teva mare.

El dia que et trobin i em lliurin les teves restes i les pugui dipositar a la tomba, juntament amb el meu pare, segurament s'apaivagarà aquesta ràbia interna que tenc.

Padrí, t'estim, fins aviat.

El teu net, Andrés Monserrat Ollers

GOVERN
ILLES
BALEARS

MEMORIAL DE LA PARAULA

Víctima: Miquel Company Crespí
Autoria: Miguel J. Company
Buades i família

El meu estimat padrí, Miquel Company Crespí, pollencí, represaliat l'any 1936.

Víctima: Miquel Fiol i Martí
Autoria: Miquel Fiol Garcia

La família de Miquel Fiol i Martí el vol recordar amb aquesta carta escrita el 2009, amb motiu de la commemoració del Dia Internacional de les Víctimes de Desaparicions Forçades

11 d'agost

Estimat padrí,

Som en Miquel, el vostre net, us escric i no sé per què.

Em resulta difícil escriure aquestes paraules sabent que mai arribaran a les vostres mans, però tenc la sensació que sou al meu costat, que m'estau mirant, i que si no ho faig bé rebré una clotellada (que no sigui molt forta).

Aquests dies se celebren els setanta anys de la fi de la Guerra Civil: conferències de gent molt important, recitals de poesia i música, ofrenes de flors a monuments, manifestacions pertot arreu, homenatges i no sé quantes coses més..., però per a mi són setanta anys de no tenir-vos devora.

Acabada l'estúpida guerra, la nostra família va guardar silenci en la vostra absència, silenci de com vàreu desaparèixer, silenci sobre qui ho va fer, silenci d'on éreu i mai es parlava de vós... dic mentides: quan «xerraven» ho feien d'amagat, amb la veu baixa, perquè no els sentissin els que hi eren devora.

Tenien por, molta por: dels veïnats, dels amics, de tots aquells que poguessin tenir la llengua massa llarga i anar als militars i dir-los el seu nom i també desaparèixer. Anys de callar... d'amagar-se... de no cercar... de no demanar.

Padrí, estic fart d'aquest silenci, de vergonya, de ràbia, de no poder dir coses. Vull que la gent senti els meus crits i deixar ben clar a tots els que m'escolten:

Que vàreu ser assassinat... I ho dic ben fort: assassinat, per aquells covards amb fusell a les mans que es creien senyors del món..., pobres titelles d'un banastra amb complex d'inferioritat que no mereix ser anomenat.

Ningú em farà callar de defensar la vostra memòria i la de tots aquells que varen lluitar per les seves idees, per la justícia, per un treball més digne, per tenir una vida tranquil·la i feliç.

Que lluitaré amb la paraula, cridant fort si és necessari, fent callar les veus que diuen que els morts ben enterrats estan i que tot està oblidat.

No senyora! Els morts no sabem on són... Això no està oblidat, i mentre em quedi un alè de vida us recordaré el que va passar i el que vàreu fer.

Setanta anys del final d'una guerra.

Per a mi ara sols em queden fotografies, records, dolor, llàgrimes... i començar a fer memòria de la vostra història..., que és la meva.

Esper veure-us a l'altre costat... fins a aquest moment... descansau en pau.

El vostre net que us enyora,

Miquel Fiol Garcia

Registro Civil de Palma de Mallorca

Juzgado Municipal n.º 2

D. Miquel Fiol Martí falleció en el km 3 de la ctra. de Sóller, el día 11 de agosto de 1936 a consecuencia de «unas heridas que presentaba» según resulta del reconocimiento practicado y su cadáver habrá de recibir sepultura en el cementerio de Palma.

Uno carga todo consigo, sin elegir llevarlo. Simplemente porque forma parte de su vida; y a veces se encuentra, sin proponérselo, dialogando con sus fantasmas, ante una foto, ante recuerdos inesperados. Nostalgia, supongo. A fin de cuentas, somos lo que recordamos. Siempre hay uno que sobrevive para contarlo; y un día, callado o ante otros, recuerdas.

Arturo Pérez Reverte

Palma, abril de 2008

Què volen aquesta gent...?

Quan vaig parlar amb en Marçal de poder dir-vos unes paraules avui en aquest acte, no pensava que em resultaria tan difícil expressar els meus sentiments davant un paper i menys davant vosaltres, no sabia com fer-ho... i vet aquí... va ser el record d'una cançó que em va donar la clau del que ara sentireu.

«Què volen aquesta gent, que truquen de matinada?»

L'hora... poc importa, només tenim present aquell moment quan uns individus se'n varen dur del nostre costat les persones que més estimàvem: pares, fills, germans, amics... a mi... el padrí.

Qualcú el va veure partir, qualcú sap d'ell pel que diuen les veïnades... altres no els hem conegut. Res va ser el mateix.

Nosaltres compartim la desgràcia de no saber on són; compartim els records d'historiadors que ens diuen el que va passar, d'homenatges amb flors i cançons, d'una fotografia, un

anell, una camisa, un mocador tacat de sang... i un bocí de terra, pensant que aquí podria ser que estigués enterrat.

Hem viscut fins avui amb un buit al cor, amb la llengua fermada, la por aferrada a l'esquena i a les cases... una habitació on plorar.

Avui hi ha gent que ens demana:

Què volen aquesta gent...?

Que què vull, em deis?

Vull poder parlar amb la meua llengua dels crims que vàreu fer, dir els noms i llinatges dels assassins que encara defensau...

Vull saber on és el meu padrí i tots els desapareguts a les presons, al costat de carreteres, als forats de pous, a les parets de cementeris...

Vull dir-vos que som molts, molta gent, que ja no tenim por, que cerquem i que continuarem lluitant i cridant ben fort fins a aconseguir que la memòria de la nostra gent sigui honorada en els llibres d'història...

Vull dir-vos que podeu dormir tranquils, que no som com vosaltres, que no prendrem venjança, ja hi haurà allà dalt algú que us jutjarà...

Que us quedi clar: que perdonam... però no oblidam.

Què vols ara?... em pregunto...

Demandar disculpes a la meua família, pares i padrins, per remoure un passat callat i amagat, que us ha fet revivre un antic malson.

Demandar-vos disculpes si la veu s'ha romput per l'emoció i us hagi fet plorar.

Donar gràcies a la gent de la Memòria Històrica de Mallorca, en especial a en Marçal i na Maria Antònia, per ells estic coneixent la meua història.

Gràcies a Maria del Mar Bonet per posar so i paraules als meus... els vostres sentiments.

Adéu als que heu escoltat

La meua veu per amiga

Jo he cantat en nom vostre

La vostra veu és la mia

Alaró, 9 de desembre de 2009

Víctima: Miquel Marquet Perelló
Autoria: Nadal Serra Marquet

Recordat Miquel Marquet Perelló,

Vuitanta-cinc anys han passat d'ençà que t'arrabassaren la vida de camí a Palma. Per sort, ja et trobaren i et pogueren dur de la fossa a descansar a casa teva. Gràcies a polítiques valentes de memòria històrica i a gent que ho ha pogut dur endavant, molts com tu, llençats en fosses i cunetes, han pogut tornar a casa seva a descansar. Per sort, el dia 27 de febrer de 2021 pogueres tornar a la Pollença de la qual un dia et feren partir.

Les paraules que et pugui escriure seran poques pel que et varen fer passar a tu i a la resta de la família. La teva dona i els teus fills et cercaren, patiren amenaces i coaccions de part dels teus botxins i dels afins al cop d'estat que perpetraren. Anys de famílies silenciades, per por o algunes per vergonya del que diran, feren oblidar molts de records i dades que haurien anat bé per retrobar famílies amb els seus desapareguts.

Ara, el 2021, encara queda molta feina per retrobar familiars en fosses, cunetes i altres indrets on els feixistes feren de les seves i llençaren cossos per tal de fer desaparèixer les seves barbaritats. El temor de molta gent, en aquests temps que correm, torna a ser l'enfortiment dels descendents dels feixistes i de la poca vergonya que a aquests els fa ser-ho i reconèixer-ho. A tu et toca descansar, que alguns ja estarem per defensar el que un dia vàreu intentar vosaltres.

Atentament, de la teva família

Nadal Serra Marquet

Víctima: Miquel Martorell Fiol
Autoria: Jaume Martorell Fullana

Montuïri, juliol de 2021

En memòria de l'oncle Miquel, a qui tindrem sempre present

Els meus padrins, Jaume Martorell Fiol, *Terric*, germà de l'oncle Miquel, i Francesca Aina Arbona Gomila, *Sollerica*, ens contaren poques coses de la Guerra Civil; amb tota seguretat, portaven la por dins el cos.

Un servidor tenia 22-23 anys, feia més o manco un any que havia acabat el servei militar i fou llavors quan els padrins i el meus pares començaren a explicar-nos, als meus germans i a mi, els fets reals ocorreguts a causa de l'aixecament militar del general Franco, amb el suport de l'Església catòlica i països dictatorials i feixistes, com Alemanya i Itàlia.

El padrí Jaume també fou detingut i va passar uns dies a la presó de Montuïri, juntament amb unes trenta persones més del poble. Però, quan vingué a Montuïri el comte Rossi (que no era comte, sinó més aviat un feixista, enviat per Mussolini), per tal de fer una gràcia davant el poble, va ordenar amollar els presos republicans retinguts dins dues presons situades als baixos de l'Ajuntament de la vila. Els falangistes amollaren sols els que estaven dins una presó, però algú va dir en veu alta, davant en Rossi, «Hay más perros encerrados aquí», i el comte va ordenar que els amollassin tots. Ben segur que sabien que eren persones indefenses i que no havien fet cap mal a ningú, només foren detinguts per les seves idees o enveges.

Els padrins ens contaven que l'oncle Miquel treballava a Telègrafs, a Palma, que era una persona molt intel·ligent i que a l'empresa de Telègrafs estava molt ben considerat, pel seu seny i la seva capacitat de treball. Tanmateix, amb tota seguretat, pensam que per gelosia, algú el va denunciar perquè era republicà.

L'oncle Miquel fou detingut i empresonat a la Casa Primo de Rivera, antiga Casa del Poble, segons ens informa Llorenç Capellà, en el seu llibre vermell.

Poc temps després el traslladaren a la presó de Ciutat i més tard al Castell de Bellver. Sembla que des del Castell, la nit del 12 de febrer del 1937, juntament amb altres detinguts, varen sortir de la presó, i els conduïren amb tota seguretat al cementeri de Porreres, on foren assassinats.

El meu pare, Miquel Martorell Arbona, que al llarg de molts anys es va dedicar a fer entrevistes i escriure articles per la revista local *Bona Pau*, no deixà mai de demanar per ell a algunes persones. De fet, va poder xerrar amb molta gent del poble, i es veu que algú li va

dir que quan el camió carregat de republicans venia de Palma, amb destinació al cementeri de Porreres, va passar pel costat del poble (carretera de Manacor) i, a l'altura d'on avui hi ha el camp de futbol des Revolt, va dir: «Uep, ara passam pel meu poble» —malgrat que fos de nit, segurament va distingir perfectament la silueta del Molinar, el camp de futbol i l'hostal. A l'instant, un dels falangistes armats que els custodiaven va exclamar: «Com així no ho has dit abans!» (com si ell ho hagués de saber, on el portaven), ben segur que el seu destí hauria estat assassinar-lo en un altre indret.

L'oncle Miquel era casat amb na Magdalena Campomar, germana del sindicalista i republicà Jaume Campomar, també assassinat i sembla que torturat.

Quan estava a la presó tenia un bon amic anomenat Florentino Macian, a qui va demanar per favor que si li passava res cuidàs de la seva dona, la tia Magdalena. La casualitat va fer que en Florentino, acabada la guerra i ja en llibertat, es casàs amb la tia Magdalena i, des de llavors, per a tots nosaltres sempre foren de la família, la tia Magdalena i el *tío* Florentino, de Ciutat, amb els quals tinguérem una bona amistat i en conservam un gran record.

El meu pare va fer tot el possible per tal de localitzar i recuperar les restes. Nosaltres, en nom seu i de tota la família, volem expressar el nostre agraïment a totes les persones que treballen a Memòria de Mallorca, perquè fan una feina molt digna i a la vegada impagable.

Amb tota seguretat podria parlar més de l'oncle Miquel, perquè segur que em deix algunes coses que m'han fugit de la memòria, però, com diu la presidenta de Memòria, Maria Antònia Oliver, «Hem de rescatar de l'oblit totes les víctimes del feixisme».

Jaume Martorell Fullana

Víctima: Miquel Morey Rosselló
Autoria: Catalina Sunyer Morey

12 d'agost de 2021

Gràcies a un grup de gent dedicada, justa i amb força, ha tirat endavant la recerca dels desapareguts durant la Guerra Civil. Aquest coratge ha permès recuperar espipellades del que va succeir, a pesar que els silencis ens han aplanat.

Miquel Morey Rosselló va néixer a Manacor, possiblement el 1908. Era el més gran de sis germans, quatre nines i dos nins, de família pagesa. Tenia un oncle matern que era republicà.

Era un home culte, endreçat, de camisa ben planxada. Diuen que era recte i li agradaven les coses ben fetes.

Va tenir ocasió de poder triar feina: anar a les Perles o a la Sala. Creia que a l'Ajuntament, com deim ara, duraria més.

Escrivia bé, en castellà, amb poques faltes. Sabem que va ser col·laborador del setmanari *Nosotros*. També escrivia petites històries. La meua mare deia que els escrits que va fer en el setmanari el perjudicaren.

Va estar amagat i perseguit, amb amenaces a la família. A la seva família li varen dir que si s'entregava no li passaria res, però el tancaren uns mesos a la presó de Manacor. Allà la seva cosina li duia el dinar i roba neta cada dia. Després, a Can Mir, sabem per un company seu que li digueren que se'n podia anar a ca seva. El seu company quedà per Palma i ja mai més se'n va saber res. Ningú va notificar res de res.

Els seus pares, Antoni i Magdalena, i també els seus germans esperaren molts d'anys per si tornava, amb l'esperança que hagués pogut fugir.

La família tenia por de sortir, els assenyalaven amb el dit. No volien venir de fora vila. Hi hagué molta tristor, mai no hi va haver pus festa ni alegria. Tot es va acabar. El silenci es va imposar.

L'oncle Miquel tenia al·lota, nomia Catalina. L'enamorament, els projectes, les il·lusions... tot es va estroncar. Na Catalina després va fer-se monja i va morir molt jove. Molt de sofriment en silenci i moltes vides tudades inútilment.

Com molts de familiars, mai no hem comprès com es pot arribar a ser tan cruel i que els teus enemics siguin els mateixos conciutadans.

A respectar les idees i els ideals justos dels que pensen diferent, encara avui, se n'ha d'aprendre.

Gràcies,

Víctima: Miquel Palmer Duran
Autoria: Sebastià Bonet Palmer

Hola, Miquel!

El meu nom és Sebastià. Ja sé que no em coneixes, però si et dic que el meu segon llinatge és Palmer, tal vegada puguis pensar que qualche cosa tenc a veure amb tu.

Idò sí, qualche cosa tenim a veure: som el fill gran dels sis fills de la teva estimada germaneta Aina, que quan tu vares desaparèixer tenia només cinc anys.

El motiu d'aquesta carta és, simplement, fer-te saber que, després de tants anys que han passat des que et varen assassinar i fer-te desaparèixer els feixistes colpistes, ara hem aconseguit trobar-te a uns tres metres davall terra dins un sac en el cementeri de Son Coletes; això sí, únicament un os del teu cos, barrejat amb un bon grapat d'altres pertanyents a altres persones que com tu varen sofrir el mateix. Això ha estat possible gràcies al Govern de les Illes Balears, que, amb la Llei de memòria democràtica i el pla d'obertura de fosses, ha facilitat que experts en antropologia, arqueòlegs, historiadors, etc., poguessin arribar a tu.

El teu cunyat Miquel, marit de la teva germana Aina (mon pare), a qui evidentment no vares conèixer, es va cuidar prou sempre de no deixar-te en l'oblit i cuidar de n'Aina, avui amb noranta anys. Ell, desgraciadament, no ha pogut ser present en el descobriment, ja que va morir l'any 2019, però estic ben segur que des d'allà on sigui haurà gaudit tant com nosaltres.

Que sàpigues també que a ca ma mare hi ha penjats dos quadres teus i uns quants dibuixos a llapis que sempre ens hem sentit molt enorgullits de mostrar a qualsevol persona que ens visita.

També guardam com un tresor els números del setmanari *Nosotros*, en el qual col·laboraves, i en el qual hem pogut veure les caricatures satíriques que feies ridiculitzant els personatges de la dreta manacorina, cosa que ens fa pensar, i crec que sense por d'equivocar-me, que va ser el motiu pel qual et varen assassinar.

Amb la teva pèrdua va quedar una família totalment desestructurada i abandonada a la seva sort. A l'absència de ta mare, que havia mort tres anys abans, hi hem d'afegir la mort de la padrina, que cuidava de tots vosaltres; morí un any després de tu, quan el seu cor no va poder aguantar el cop de tanta calamitat.

Els teus quatre germans més petits que tu (Simó, Toni, Sebastiana i Aina) quedaren desemparats, ja que el pare també es va veure superat per les circumstàncies, però d'una manera o una altra sobrevisqueren a aquells anys difícils i complicats.

En Simó i en Toni sempre estigueren junts, es llogaven per tot on podien per poder menjar, i fins i tot varen estar a la Península fent el servei militar. Na Sebastiana i n'Aina varen passar aquells anys entre l'hospici de Manacor i l'asil de les Minyones de Palma. Na Sebastiana es va fer monja de la caritat i n'Aina va tornar a Manacor devers els setze anys per retrobar-se amb els seus germans.

En Simó, en Toni i n'Aina es casaren a Manacor i fruit d'aquests matrimonis naixeren deu fills (deu nebots teus), que juntament amb la teva germana Aina, única germana en vida, varen rebre a Son Coletes les teves restes en un acte molt emotiu promogut per la Direcció General de Memòria Democràtica i amb la participació de totes les parts implicades.

T'explic tot això perquè estic segur que t'agradarà saber més o manco què va passar amb la teva família després de desaparèixer, que no t'hem oblidat mai, i que sempre has estat molt present entre nosaltres.

Les teves restes, ara sí, descansen en pau, inhumades al nostre nínxol de Son Coletes, juntament amb altres familiars.

Sempre m'he demanat, i ara més que mai, com hauria estat la teva vida i la nostra si no hagués passat tot el que va succeir, tenint en compte les teves capacitats intel·lectuals i artístiques més que demostrades com a dibuixant, pintor i músic, a més de la ferma implicació en la política del teu poble, defensant la igualtat per a tots.

Pot ser que haguessis estat un bon dibuixant i pintor?

Pot ser que haguessis estat un bon músic?

Pot ser que haguessis estat un bon polític?

Pot ser que haguessis estat un bon marit i pare?

Pot ser que haguessis estat un bon amic, un bon germà, un bon oncle?

Pot ser que haguessis estat un bon...?

Preguntes que desgraciadament no tenen, ni tindran mai, respostes.

Víctima: Miquel Pascual Quetgles
Autoria: Bàrbara i Maria Vidal Pasqual

Dins del meu cor
tenc una espina
que mai m'he pogut llevar:
sa foto del meu padrí
que mai vaig poder abraçar.

Quan sa germana Bàrbara me va dir
que havia esperança de trobar-lo...
Déu meu el que vaig sentir!
No podia ni imaginar-ho.

Ai padrinet des meu cor!
Sempre de tots estimat!
Ara estaran entre nosaltres,
per fi aquest moment ha arribat.

Sent una dolça emoció
de pau, amor i alegria,
poder tenir es nostre padrí
junt amb la seva filla.

De part de tota sa família
ses gràcies vos volem donar
a totes les persones
que heu duit endavant
tot aquest gran treball
d'esforç i d'investigació i noblesa

que mai no podrem oblidar.

Agraïment a sa nostra batlessa
i tots els que han fet possible
aquest homenatge
per apropar-nos en aquest moment
tan emotiu per a nosaltres
que sempre tendrem present.

Els teus fills, Jaume i Joan, els teus nets i les teves netes no t'obliden.

Víctima: Miquel Serra Llinàs
Autoria: Cristina Robles de Pedro

Benvolgut tío Miquel,

M'adreç així a tu perquè és com sempre t'hem conegut. I, per conegut, malauradament, vull dir que és com hem sentit parlar de tu, però per uns motius completament injusts mai t'hem pogut tractar ni ens has pogut conèixer a nosaltres. Jo som na Cristina, la neta de la teva germana petita, na Catalina. Tampoc vares poder conèixer ma mare, la teva neboda, na Maria Victòria; ni el meu padrí, el teu cunyat, en Daniel. Ni tampoc vares tenir temps de formar la teva pròpia família.

Sempre has estat present a la nostra vida, en forma de foto emmarcada en blanc i negre i del relat oral de records de moments familiars que no varen poder tenir continuïtat.

La meva padrina mai va oblidar petits fets quotidians dels pocs anys que vàreu compartir; ens contava, per exemple, que t'oferires a dur-la a be a l'altra punta de Palma per treure-li les angines o que li donaves doblers guanyats amb la teva feina perquè pogués anar al cinema, que tant li agradava; i, només amb aquests relats, va fer que t'estimàssim com ho feia ella mateixa. Per referir-se a tu, passats els anys i carregada de resignació però no d'oblit, ho feia d'una manera que li sortia natural però que em sembla molt significativa: «quan mos prengueren el tío Miquel». Precisament, la primera accepció del verb *prendre* és «Agafar (alguna cosa d'altri), sovint contra la voluntat d'aquest, amb una certa violència». Crec que queda tot dit.

Et varen venir a cercar el 29 de setembre de 1936, el dia del teu sant i de l'aniversari del teu germà Rafel. Els teus pares varen anar a la costa de la Sang, on llavors hi havia la policia, però els feren tornar per allà on havien vingut amb l'amenaça que quedarien retinguts perquè hi havia toc de queda. Sabem que et varen tancar a Can Mir, com a tants altres. Allà vares passar les teves darreres festes de Nadal, disculpant-te amb la família, pares i germans, per no poder celebrar-les junts, i encara amb l'esperança de recobrar la somiada llibertat, esperant amb ànsia el dia de poder tornar a casa, que demanaves que romangués amb la porta oberta. Un dematí del mes de març de 1937, quan anava a fer feina, la teva germana Maria va topar amb un funcionari de Can Mir que li va dir que aquell dia sortiries; acabat el jornal, ben contenta, va tornar a ca vostra, però tu no hi eres. Aquell dia sortires de Can Mir, sí, com molts d'anys després ens va confirmar un company que va coincidir allà amb tu, però no en llibertat ni per tornar a casa.

Escarrufa pensar el que degueres patir, amb divuit anys que tenies, insuficients per haver fet cap mal en aquest món. Et va tocar viure un moment molt complicat, en què tenir determinades idees, ben legítimes, o, senzillament, pensar diferent va fer que se't privàs de l'oportunitat de viure i que tots els que t'envoltaven quedassin amb un buit que no varen

G
O
I
B
/

aconseguir omplir mai.

Hem gratat tot el que hem pogut per saber de tu i no dubtis que ho continuarem fent. No podem canviar el que va succeir, però sí que podem fer que no s'oblidi i que, d'alguna manera, quedi alguna petjada teva en forma de memòria.

Una aferrada ben forta,

La teva família

Víctima: Rafel Valls Segura
Autoria: Margalida Socies

Estimat padrí,

Som la vostra neta Margalida, encara que no ens hem pogut conèixer. Un dia, molt abans de néixer jo, quan ma mare era una nina, vàreu desaparèixer i ningú no va saber res més de vós. Bé, ningú, vol dir «cap persona del nostre redol».

Podeu estar segur que vàreu deixar un buit molt gros. Pel que he sentit contar, després de tot plegat, la padrina es va tornar una dona de cor dur i de caràcter aspre. De fet, ma mare sempre deia que, quan us va perdre, va acabar la seva infantesa i el seu benestar; contava que us preocupava molt la seva educació, que de petita hi anava de colònies i que vos creïeu en la cultura i l'alfabetització.

Jo sempre he tingut ganes de conèixer-vos, potser perquè ma mare vos tenia molt idealitzat. Pel que he sentit i pel poc que va poder contar, éreu bona persona, culte, miràveu pel bé de tothom, éreu un home familiar i al·loter...

Això és el que ella deia espontàniament, perquè si jo li demanava sobre el que havia passat, ella sempre desviava el tema i contestava «Calla, que les parets hi senten», o «Hi ha coses que val més no xerrar», «Parla baix»... La mare sempre va tenir por, i sense voler ens la va passar a nosaltres.

Per desgràcia, la meua mare també es va morir jove. I va ser llavors quan vaig començar a regirar papers, a mirar caps del sòtil i vaig trobar documents: carnets, amb els quals vaig saber que éreu republicà, regidor... Vaig començar a lligar caps i a fer suposicions, a interessar-me encara més per l'època de la República, i de la Guerra Civil...

Tot i així, em queden moltes incògnites, a les que crec que no trobaré resposta mai. L'any 1936 va deixar una marca fonda a la nostra família i a moltes d'altres, i un buit molt mal d'omplir.

Fa massa anys dels fets i moltes persones, com la meua mare, han mort sense haver tancat la ferida d'una època molt important de la seva vida, sense saber què va passar realment, per què varen haver de morir les persones estimades, per què no hi ha un lloc concret i individual on poder dipositar un ram de flors o encendre una espelma.

Per tot això, crec que és molt important que sapigueu que sempre us he tingut, i us tenc, molt present i que hi heu estat en essència, com a referent i com a model que m'acompanya cada dia: heu sembrat, des de la vostra absència, uns valors que ens permeten viure i continuar lluitant.

La vostra neta Margalida

A la memòria de Santiago Pons Pérez

Estimat *tio* Santi,

Et segaren la vida tan jove, tan sols amb divuit anys. Les guerres fan molt de mal i els responsables són aquells que les armen. Aquí, per la història que vull recuperar, ho foren aquells que el juliol de 1936 s'aixecaren armats contra el poble i contra el govern legal de la República.

Tot començà quan t'embarcares amb les tropes del capità Alberto Bayo, les forces lleials a la República, des de Maó, la ciutat que et va veure néixer, cap a Mallorca a combatre el feixisme.

Ma mare em contava que per a tu, el seu germà, era com una aventura, que eres un jove, quasi un nin, de caràcter dispost, alegre i simpàtic, que sempre tenies un somriure a la boca, per això et guanyares el nom d'en *Rielletes*. La teva estimada germana Rosa deia que jo em semblava molt a tu, també som de la broma i m'agrada molt riure; tenies la pell clara i pigada com jo, sempre repetia jo que li recordava molt a tu. T'estimava tant la teva germana... eres la alegria de la casa.

Va patir molt la teva absència forçada i jo sense haver-te conegut també. No tingueres ni temps per casar-te ni per tenir fills, però sí que deixares una família que t'estimava, amb els seus records i així m'ho va transmetre ella.

Un dia, després de la teva desaparició, un company teu de trinxera s'hi va posar en contacte i li va relatar el teu tràgic final.

Estàveu al front, parapetats a Porto Cristo, combatent els feixistes. Agost a Mallorca i hora punta, amb un sol de justícia, tenies set i no escoltares la veu de perill del teu company que et deia que no t'aixequessis. Tu, sense experiència i amb la inconsciència de la teva joventut, sense veure el perill no t'ho pensares dos pics, et vares aixecar per anar a beure; una bala assassina et va segar la vida en un instant i la alegria de la casa se'n va anar.

Tot va ser tan trist i injust... durant massa temps no es podia ni xerrar ni reclamar res; però jo no he oblidat el que ma mare em va contar i avui, en honor a ella, agaf de nou la seva veu i et record com ella em va ensenyar. Aquí, públicament, vull rescatar-te de l'oblit.

Descansa en pau estimat, siguis on siguis sempre restaràs a la nostra memòria.

Antoni Camps Pons

Palma, setembre de 2020

PD: malgrat no trobar cap foto teva t'adjunt una de la teva germana Rosa, segur que t'agradarà.

Víctima: Sebastià Amengual Mir
Autoria: Jaume Garcies Amengual

En memòria del meu padrí,

Desaparegut sense cap més notícia.

Sa padrina no anava a missa, no tenia res a agrair.

Gorrionet de cor poruc m'ensenyares a estimar la memòria del padrí sense haver-lo conegut.

Sa padrina no anava a missa, no tenia res a agrair.

Sebastià Amengual va néixer el 1906 a Palma. Era casat amb Encarnació Palomares Lladó. Tingueren dos fills bessons, Bartomeu i Francisca, i habitaren al barri de Santa Catalina. Va ser militant del Socors Roig Internacional i era copropietari d'una barca de bou. Fou segrestat pels falangistes l'estiu de 1936 i va desaparèixer sense cap més notícia.

Víctima: Sebastià Bonet Fullana
Autoria: Gabriela Bonet Roig

Massa...

Tot és massa.

Massa espera, massa angoixa, massa dolor, tot em sembla etern, els dies, la manca de no saber... on és?

I el transcurs dels anys, interminables, conèixer-lo per fotos envellides gastades de tant de mirar-les, una esposa sola, vuit fills sense pare, a la deriva, com un vaixell en alta mar sense timó, enmig de la tempesta... amb fam, amb fred, amb flors seques, enmig d'un no-res, no sabien on anar, llàgrimes seques de tant de plorar... de no sentir-hi, de preguntes sense resposta... de cabells blancs prematurs i passes sense renou, tants anys de goles seques i pit oprimit... democràcies sordes, cicatrius inesborrables, anys sense fi, ningú no brillarà en estel d'altri...

Serà que ha quedat en boca el sabor amarg que ve de les entranyes, d'un trist passat, d'immigrants per no poder parlar.

Quant deu la democràcia? per purificar els mals, als fills que ja varen partir i ja no poder cridar-los més, de fer-los una abraçada amb les mans a l'esquena, donant-los copets suaus, per Nadal, alguna notícia als nets... «Che, tu abuelo fue un buen tipo... no era un revolucionario que ponía bombas».

I no em diguis mai no és tard... ahir ja era tard, massa espera, senyora democràcia. Massa angoixa, massa dolor, tot em sembla etern, els dies, la manca de no saber... on és?

Mirant fotos velles cercant la meva genètica, d'assemblar-m'hi... Benvolgut padrí, ja ens trobarem i ens veurem cara a cara, i et diré: «Som la teva neta gran, i estic molt orgullosa de ser una Bonet».

Víctima: Sebastián Vicens Palmer, vidu de
María Amengual Juaneda
Autoria: Miguel Amengual Vicens

Sebastián Vicens Palmer, vidu de María Amengual Juaneda

Filles: Francisca (la nostra mare) i Magdalena Vicens Amengual
Segones noces amb Antonia Vicens Nicolau

El nostre padrí fou injustament acusat i tret a la força de la seva llar a Calvià en la foscor d'una nit, a principis de gener de 1937. La seva muller i les seves dues filles varen presenciar la seva detenció i la meva mare va ser violentament empesa a terra quan tractava d'impedir el seu arrest. A fi de saber on parava el nostre padrí, la meva mare va estar a possibles llocs de detenció sense obtenir cap resultat. El seu nuvi (el meu pare) també va recórrer la carretera i altres llocs cercant el nostre padrí, sense aconseguir cap resultat.

Poc després d'aquests fets i cercant feina, la meva mare es va establir a Palma. Allà eventualment va contraure matrimoni amb el nostre pare, Gabriel Amengual. Desafortunadament, cap dels seus nets ni de les seves netes varen arribar a conèixer-lo en vida. Només a través dels anys i gràcies a la meva insistència la meva mare va poder parlar dels fets d'aquesta nit, com va ser de difícil la seva vida i la de la seva família. Els seus relats i llàgrimes mostraven el dolor amb el qual va viure tota la seva vida.

En els meus freqüents viatges a Mallorca des d'Amèrica sempre vaig estar interessat a visitar Calvià per veure on els meus pares i padrins varen viure-hi. La meva mare mai no va poder acompanyar-me en les meves freqüents visites al seu poble natal perquè el trist record del passat encara estava molt present.

L'assassinat del meu padrí Sebastián (creiem que va tenir lloc a Porreres) no només va afectar la meva mare i la meva tia, sinó també a tota la nostra família. Certament, jo he seguit les seves passes i l'he conegut a través de les converses amb la meva mare i per mitjà de documents de família, converses amb diferents familiars i amistats que el varen conèixer en vida; també sobre el seu viatge i estada a Cuba i sobre la seva bona veu cantant havaneres en retornar a Calvià. Admir el meu padrí per la gran dedicació a la seva família, que el dugué a terres llunyanes per proveir-los de tot. Admir el meu padrí per expressar els seus ideals sense temor fins al final.

Amb el gran afecte del seu net,

Miguel Amengual Vicens
16 de maig de 2022

Víctima: Vicenç Nicolau Marí
Autoria: Joana Nicolau Servera

Estimat padrí Vicenç,

Aquesta carta em dona l'estranya oportunitat de parlar-te com si fossis aquí present; i dic estranya, perquè el que hem tingut sempre amb nosaltres ha estat **la teva absència**. Una absència que ha marcat la nostra vida, la de la meva padrina Joana, la del meu pare, la de la meva germana Lita i la meva.

Ja només qued jo, però som aquí per mantenir el teu record viu, el que vull transmetre als meus fillols.

Perquè tu no seràs oblidat mentre jo tengui alè, perquè el teu fill et va cercar fins al darrer dia de la seva vida, i perquè em va demanar que jo continuàs.

I perquè mereixes justícia. Et segaren la vida amb 36 anys, amb una nina de vuit anys i un fill d'onze mesos. Perquè la teva dona, Joana, va haver de lluitar tota sola per dur-los endavant, despatxant en una botiga, si hi havia alguna cosa per despatxar, o si hi entrava qualcú, que de vegades quedava a deure, però era incapaç de no donar un tros de pa a qui passava gana.

I, per què?

Eres un pare de família, a qui li agradava llegir, i que volia el millor per a tots. Treballaves al manicomi de Palma, fent manteniment, i volies que tots els treballadors tenguessin drets.

He hagut de llegir en els papers de la teva causa paraules com: *individuo peligroso, agitador, cabecilla...* i l'únic que trobaren a ca teva va ser un article de Largo Caballero i uns diaris «extremistes», que ni varen agafar per dur-los al jutge.

La padrina em va dir que un dels guàrdies civils que et vengueren a cercar li va dir: «Al teu home li han volgut molt de mal». Fins i tot, ell va trobar que era una injustícia... sí, les guerres són injustes, però són els homes els qui són cruels, i encara avui en tenim, d'aquests individus, que creuen que el seu pensament és l'únic que és correcte, que qui no pensa com ells, parla com ells, respira com ells, no mereix ser aquí. Sí... i ara els voten. Tal vegada convindria llegir aquestes històries, les reals, les que costa contar perquè fan mal al cor i al pensament.

Ella et va venir a cercar a Can Mir, en els papers posava que el cas estava sobresegut, que t'havien de deixar marxar. Però no hi eres. La padrina va xisclar, ella sabia el que això significava. L'acompanyava el seu nebot Toni, només tenia quinze anys i el va deixar marcat.

Com va deixar marcada la vida del teu fill, del que pots estar ben orgullós; va ser un gran fill i un gran pare, fa dos anys que ens va deixar. I jo l'enyor. I pens... què dur degué ser per a ell no tenir-te al seu costat.

Però jo som aquí, i continuaré cercant justícia per a tu, per a ell, per a ella. Com m'hauria agradat conèixer-te. Segur que m'hauries contat històries, com la padrina, que jo li feia repetir una vegada i una altra, encara que me les sabia de memòria.

Hem anat a la fossa de Porreres perquè pensam que hi podries ser. Si et trobam, et duré ben devora el teu fill.

He hagut de sentir que per què es destinen doblers a cercar gent que ja no hi és, que això és remoure el passat, que no duu enlloc... ignorants? Però em quedaré amb la frase d'una desconeguda que era al meu costat: «Jo, aquí, no hi tenc ningú, però tothom té dret a saber on estan enterrats els seus».

Estimat padrí, jo també estic orgullosa de tu, per ser una persona honesta i per pensar en els altres, per ser plural, per ser democràtic i sempre lluitaré contra aquests intolerants feixistes que trepitgen els altres.

Aquesta carta m'ha remogut per dins, per tu, pel que va significar per al meu pare, per la meva padrina, per la teva filla, per les teves netes... I pots estar ben segur que el teu llegat viu en mi.

La teva neta,

Joana Nicolau Servera

Víctima: Vicente Cervera Grau
Autoria: Isabel Cervera

Benvolgut besoncle Vicente,

Vaig saber de tu perquè el meu pare sempre va explicar amb amargor que et varen afusellar els feixistes a la Mola de Maó, on ell va fer la mili tres anys després, i quan va anar al cementeri a retre el seu particular dol davant el lloc on suposadament reposaven les teves restes el varen fer anar-se'n d'allà, com si aquella mostra de dolor resultàs per a ells perillosa. Aquesta va ser la mostra més evident que no els bastava amb la desaparició física, necessitaven posar fi a la memòria dels vençuts.

Mai no varen avisar la família del teu assassinat; el teu pare no va resistir la notícia rebuda d'un veí que va llegir el que havia ocorregut en el diari i poques setmanes després va morir.

Havies partit de casa molt jove a descobrir món, però sempre tornaves amb els teus, duies regals per als nebots (llibres i joguines), procuraves que s'aficionassin a la lectura. Per a una família d'origen tan humil, aquells recursos per a la comprensió del món eren un immens tresor i consideració, vares deixar la llavor d'un afecte incalculable.

Això que anomenaren guerra et va sorprendre a Menorca i hagueres de defensar el legítim govern, la República. Varen explicar en els consells de guerra —o millor dit, judicis farsa— tremendes barbaritats que explica molt bé un escriptor que va viure en primera persona l'experiència de resistir al feixisme en aquest lloc, Antoni Pons Melià: «quan Menorca va ser assaltada a sang i foc pels feixistes, grups d'incontrolats es mesclaven entre els milicians amb conseqüències que es podrien haver evitat, però la invasió sanguinària contra un govern legítim la varen dur a terme ells, els "vencedors", els que varen continuar assassinant mitjançant afusellaments fins a l'any 1975, els que varen poder vetlar i dordre els seus morts, durant i després de la guerra, els que varen quedar amb honor, els que mai no foren anònims».

Vaig adjuntar la denúncia del teu assassinat a la querella argentina que instrueix la jutgessa Servini, perquè aquí, en aquest país, benvolgut oncle, seixanta anys després no es jutgen els crims de lesa humanitat per una llei de punt final de l'any 1977.

He vingut a Menorca a fer el que varen impedir al meu pare: apropar-me al lloc on descansen les teves restes, juntament amb altres tres companys, per retre't i retre-us el meu particular i sentit homenatge amb un poema de Marcos Ana gravat en una placa. Aquí deix els vostres noms i la graduació, la que també us varen degradar:

Vicente Cervera Grau, capità de bateria de Costa de Sant Felip
Isidro del Río Usón, sergent d'artilleria
Antonio Benedit Moreno, sergent d'artilleria
José Rodríguez Acosta, sergent d'artilleria

Aquesta petita trinxera d'ossos l'encapçala un infant que va morir anys abans, la seva germana, Leda Pons, que us va acollir en aquest lloc amb la més profunda solidaritat; mai no ho agrairé prou.

Avui he estat en el lloc on et varen assassinar, els glacis d'Isabel II. He vist la darrera imatge que veieren els teus ulls... he sentit la injustícia final que no perdon.

Els qui et «varen jutjar» en dos consells de guerra (perquè la sentència del primer, de trenta anys de reclusió major, no els va bastar, i immediatament et varen sentenciar a pena de mort en un segon) no només no han estat jutjats, sinó que han passat a la història com a persones rellevants del món de la cultura, com va ser el cas del coronel jutge Jaime Albertí Moncada, president perpetu i honorífic de l'Agrupació Filharmònica de Menorca, en nom del qual es varen lliurar premis de música, almenys, fins a l'any 1965.

Benvolgut besoncle, el teu nom i els dels teus companys continuen en l'anonimat, però aviat es dignificarà la teva memòria i la dels teus iguals, gent solidària d'aquesta preciosa i acollidora terra han fet possible que sigui així.

El relat dels vencedors va ser la més gran ignomínia, el nostre deute pendent és la veritat, la justícia i la reparació.

Com diu el poema de Marcos Ana, que vaig posar a la teva tomba fa uns dies:

Hablaré por vosotros.
Reconstruiré la voz de vuestros labios,
su semilla final, la de aquel grito
constelado de estrellas y balazos.

Víctima: Jaume Capó Amengual
Autoria: Catalina Capó

Estimat papà,

Tot i que jo només tenia 8 anys quan et mataren, t'he tingut sempre molt present.

Record amb enyorança quan anàvem tu i jo a la fira del ram, crec que era a prop de la mar, a les avingudes... Record perfectament que vaig pujar a un tobogan i a un cavallet... Que feliç i segura em sentia amb tu!

Et veig arribar amb el tebeo que tots els dimarts em compraves i veig també com jo corria contenta a abraçar-te.

Sempre pensaves en mi. Fins i tot detingut, a les cartes que enviaves des del castell de Bellver (convertit en presó pels colpistes feixistes), et referies a mi i escrivies el meu nom així, *Catalineta*, de forma tan afectuosa.

Precisament en una de les cartes recordaves a sa mamà que m'havies enviat una postal infantil amb un dibuix d'un elefant jugant a futbol, una postal on em felicitaves pel meu vuitè aniversari.

Oh, estimat pare meu! També tenc records no tan grats: el dia que et varen venir a cercar, no l'oblidaré mai. Dinàvem a ca sa tia Bàrbara, érem asseguts a taula, quan tocaren i, encanonant-te, els feixistes et detingueren. Quan marxaves amb ells, jo em vaig posar amb les manetes a la cara devora la porta, tenia molta por i molta pena, i tu t'aturares, t'acotares i em donares una besada. Aquella besada que mai he oblidat i que encara en moltes ocasions sent, papà meu.

Vull contar-te també que un conegut de Búger, el net d'un amic teu (d'en Miquel Payeras, *Borreó*), en Joan Pons, ha escrit un llibre preciós on hi sortiu tu i els altres companys de Búger represaliats. Un llibre on es recupera la vostra memòria, tot i que jo sempre l'he guardada. Tots els amics que assassinaren de Búger eren socialistes i de la UGT, com tu mateix, i formaven part de la banda de música del poble. No entenc com és possible que fessin tant de mal a gent tan bona.

En tot cas, ara mateix, i perquè vegis com és això de la memòria, resulta que el batle actual és socialista i toca també a la banda de música del poble.

Fa uns anys que vaig conèixer gent de l'Associació Memòria de Mallorca. Jo ja coneixia la seva feina i un dia em va telefonar la seva presidenta, quedàrem a la residència on estic actualment i ens coneguèrem. Entre nosaltres dues tot d'una es produí un gran empatia, ella és neta d'una víctima inquera, també assassinada. Tornàrem a veure'ns, en aquest cas per ajudar-me a donar les mostres d'ADN (la medicina ha avançat molt, són unes mostres de saliva que es recullen amb un bastonet de cotó i es comparen amb restes que tenim als ossos, són per identificar víctimes que rescatam actualment de fosses comunes). Gràcies a aquestes mostres vàrem poder identificar-te en una de les exhumacions realitzades pel Govern de les Illes Balears.

Papaito meu, t'he trobat en una de les fosses de Porreres, allà és on et dugueren a matar, ho feren a les fosques i d'amagat, però t'he trobat i tu m'has trobat a mi.

Amb el teu cos trobarem la teva cigarrera, la que demanares a sa mama en una de les cartes, un objecte que per a mi té molt de valor, per això mateix vull que la tenguí algú que, quan jo ja no hi sigui, sé que la guardarà com ho faig jo: la presidenta de l'Associació Memòria de Mallorca, segons ella mateixa em va dir, la preservarà i estimarà com un tresor.

El dia que ens tornaren el teu cos en un acte d'entrega preciós, amb molta gent i amb la presència de les màximes autoritats de les Balears, va ser un gran dia.

Després, a Búger, on t'hem enterrat (vull agrair al net d'en *Borreó* l'ofertament de la sepultura on ara et tenim), va ser molt emotiu, amb un sentit acte amb l'Ajuntament i els veïnats i veïnades del teu poble, Búger, on entraves homenatjat i estimat.

Finalment, pare meu, record com m'estimaves de molt i com eres d'infanter. Com jo t'esperava il·lusionada perquè junts anàssim a passejar per Palma. Precisament tenc una foto on anam els dos de la maneta passejant, la sensació de protecció quan la teva mà grossa recollia la meva petita, a la imatge es veu així perfectament, que contents i orgullosos que estàvem els dos!

No saps com l'he mirada de molt, aquesta guapíssima imatge! Imatge que adjunt a aquesta carta i que esper que serveixi perquè tot això no torni a passar mai més.

Sé que eres un bon home, un home just, un home que va treballar per assolir un món millor, solidari i igualitari, un home de pau i de bons sentiments, i per això mateix sé que tu voldries que tot això dolent que hem passat mai més es torni a repetir i mai més ho torni a patir ningú.

Gràcies pel teu exemple, estimat papà.

Una abraçada molt grossa de la teva filla Catalineta.

Febrer, 2023

Carta de Maria Cunill a son pare, Joan Cunill Cañellas

Estimat papà,

Som la teva filla Maria, la petita. Vaig néixer quan a tu ja t'havien assassinat, però t'he sentit sempre i he demanat molt per tu. Record que en aquells anys grisos i foscos del franquisme, la tia em deia «ses ninetes no en xerren d'això», però jo, a pinyó fix, no he deixat mai de cercar respostes.

Tenc un quadre que un amic em va regalar, un quadre pintat des d'una fotografia teva i una altra de *sa mamà*, al quadre estau junts, feliços i guapos, el tenc penjat al saló i voldràs creure que quan pas per davant sembla que m'estau mirant els dos, que me seguiu mentre camín? Oh! Com m'agrada la vostra mirada còmplice! Sembla que m'estau dient: «molt bé Marieta, filla estimada, molt bé per tot el que fas per la memòria dels nostres».

A *mumareta* també la record molt. Quan ens digueren que t'havien mort, a la presó del penal de Santa Maria, a Cadis, ens tornaren roba i un cinturó teus i la funda del teu coixí; *sa mamà* va descobrir un missatge al revers del teu cinturó que havies escrit amb un objecte punxant o rasant amb les teves pròpies ungles. Ens deies que marxàssim cap a Mallorca, que la teva família d'aquí ens ajudaria, ja devies veure que et podien matar i volies que estiguéssim salvaguardades i tan bé com fos possible. A part de matar-te, pare meu, ens robaren ca nostra i el forn de Cadis. *Sa mamà*, en avançat estat de gestació, et va fer cas i cap a Palma marxàrem, és per això que jo vaig néixer a Palma.

Ens quedàrem sense res, així que *mumareta* va haver de fer molta feina, rentava roba de sol a sol, amb la pena, sense drets i marcada per sempre. La mires a la foto de quan hi eres tu i tot estava bé, abans que els feixistes armassin el cop d'estat contra la nostra República, i la veus guapa i sana, i la mires en una foto que es va fer sols uns anys després i no sembla la mateixa: prima, trista i sense salut. De fet, va morir cinc anys després de tu, malalta de tuberculosi va anar a morir amb la padrina a Cadis, i jo vaig quedar soleta amb la tia.

Vull que sàpigues també que amb el temps vaig conèixer un bon home i m'hi vaig casar. Tenc dos fills preciosos, un fill i una filla, els teus nets, papà, que també t'estimen perquè els he transmès la teva memòria.

També et vull contar que, tot i les moltes dificultats en la lluita per la recuperació de la memòria històrica, en el camí ens trobam amb molt bona gent, la meva estimada gent de l'Associació Memòria de Mallorca, que tant ha fet. Entre totes pitjam perquè surtin endavant projectes i drets.

Papaíto meu, a vegades pens en tot això que vaig passar de petita, quan les nines de l'escola em deien «on és es teu papà» i jo no sabia què contestar. Quina pena que tenia! Però al llarg del temps he comprès que en el fons sempre ho he sabut, estimat pare meu, jo sempre he sabut on eres: al meu cor, aquí és on et tenc i et tendré, sempre amb mi al meu cor.

Una abraçada molt forta als dos de la vostra filla Maria.

PD: Perquè el meu testimoni serveixi perquè pus mai més cap infant es quedi sol, sense pares i sense respostes a causa de cops d'estat contra democràcies, guerres i repressions, gràcies en nom meu i dels meus fills per deixar-m'ho compartir.

A la memòria del meu estimat pare: Joan Cunill Cañellas.

Maria Cunill
Febrer 2023

Víctima: «vint esporlerins
bons»

Autoria: Guillem Mir

Carta de Guillem Mir a «vint esporlerins bons»

In memoriam

Francesc Arbós Salas, Joan Bosch Mas, Gabriel Calafell Serra, Miguel Capllonch Moranta, Bartomeu Comas Ferrà, Pau Fernández Ferrà, Guillem Matas Lladó, Gaspar Moragues Comas, Andreu Nicolau Matas, Pere Riutort Julià, Salvador Moreno Acuña, Mariano Escandell Torres, Josep Arbós Salas, Joan Canyelles Capllonch, Bartomeu Matas Alemany, Jaume Nadal Canyelles, Jaume Nadal Tomàs, Tomàs Seguí Seguí, Josep Comas Ferrà i Miguel Seguí Seguí.

A tots vosaltres i als qui vàreu patir por, angoixa, coaccions, humiliacions, fam i presons, que la història i la memòria col·lectiva no us esborrin mai.

Guillem Mir Canyelles

Esporles, 15 de febrer de 2023

Carta a Tomàs Seguí Seguí, *Ramelli*, batle d'Esporles (1891-1937)

Jo era molt jovenet quan vaig començar a sentir parlar de tu, era l'any que et feren fill il·lustre d'Esporles. Tu, igual que el meu padrí i altres esporlerins, formàveu part d'una història amagada i d'un silenci molt llarg. A poc a poc, amb els anys, vaig anar coneixent més coses de tu.

En una societat dominada pels senyors, el clergat i el cacics, tu vares prendre partit pels més febles, desfavorits i necessitats. Volies una societat més justa i igualitària. Et deien *El Jesús de sa Vilanova*.

Però aquell somni es va trencar, igual que molts d'altres, varen voler matar-te físicament i esborrar-te de la memòria col·lectiva.

Més endavant vaig poder conèixer el teu fill Miquel, que tenia pocs mesos quan et varen matar.

Record les xerrades amb ell, els homenatges cada 14 d'abril al cementiri de Porreres i a la Casa del Poble a Esporles. L'any 2016 ens posàrem en contacte amb ell, havíem d'obrir la fossa de Porreres.

Va venir expressament de França, on residia, per fer-se les proves d'ADN.

Record les nostres llàgrimes i la nostra aferrada davant la fossa oberta i els cossos escampats que havien sortit a la llum. En Miquel em contà que a son pare l'havien tirat dins un pou i que no confiava gaire a trobar-lo, però dos mesos després ens

donaren la bona nova, havien trobat en Tomàs Seguí, *Ramelli*, i el meu padrí Joan Canyelles Manent.

Després de l'homenatge i l'entrega dels cossos al cementiri de Porreres, tornares a Esporles, vuitanta anys després. Havies hagut de sortir amagat, humiliat i amb la por al cos, ara tornaves amb la dignitat restablerta i amb la llum del dia.

El teu fill Miquel em va demanar si podia fer-me càrrec de la caixa amb les teves restes, abans de l'homenatge i la inhumació que s'havia de fer l'horabaixa al cementiri d'Esporles i així ho vaig fer, vaig pujar les escales amb la caixa i no vaig poder evitar que em caiguessin les llàgrimes, el batle Tomàs Seguí Seguí, *Ramelli*, havia tornat a Esporles.

Guillem Mir Canyelles

Esporles, 12 de febrer de 2023

Víctima: Joan Cañellas Capllonch
Autoria: Guillem Mir

Homenatge de Guillem Mir al seu padrí, Joan Cañellas Capllonch, *de Can Manent*

Una història amagada

El 15 de desembre de 1936, em varen treure de ca nostra a la força, simplement per pensar diferent, sense poder acomiadar-me de la meva dona. Em varen dur a la presó, allà em vaig retrobar amb els meus companys d'Esporles, el meu germà Tomeu i el meu nebot Jaume. Un mes després varen cridar el meu nom i amb 12 companys més ens varen dur engrillonats al cementiri de Porreres, on ens mataren.

Durant 80 anys m'han volgut tenir amagat, sé que em cercaren per tot arreu sense trobar-me. Em varen privar de veure créixer les meves filles Catalina i Magdalena, de gaudir dels meus nets i de poder envellir devora la meva esposa Francisca, omplint d'angoixa els meus éssers estimats. El novembre del 2016 em varen trobar a la fossa de Porreres. Si tot va bé, podré tornar aviat a Esporles, el poble que tant vaig estimar, i podré descansar al costat de la meva dona.

Vull donar les gràcies als que ho heu fet possible, entre ells, els meus nets, Memòria de Mallorca i persones anònimes; també agrair les mostres d'alegria dels veïnats d'Esporles, tot i que aquesta no serà completa mentre no trobem els cossos dels que encara estan desapareguts.

No vull oblidar-me del meu company i batle Tomeu Seguí, que també podrà retornar a la seva vila. Perquè això no es repeteixi és necessari saber què va passar.

Gràcies a totes i tots.

Joan Cañellas
Febrer 2023

Víctima: família Picornell i
Roges des Molinar
Autoria: Margalida Capellà

Aquest escrit va ser llegit per la seva autora, Margalida Capellà Fornés, en l'acte d'homenatge i de lliurament de les restes mortals de les víctimes del franquisme Aurora Picornell, Gabriel Picornell, Belarmina González, Catalina Flaquer i Antònia i Maria Pascual, a les seves famílies, dia 28 de gener de 2023, en nom de totes les entitats i particulars, representants de la societat civil de Mallorca que al llarg dels anys han participat i treballat per la recuperació de la memòria històrica i en especial per les cinc dones anomenades.

La seva autora l'ha cedit a l'Associació Memòria de Mallorca perquè sigui incorporat a l'apartat de la web de la Direcció General de Memòria Democràtica «Memorial de la Paraula», com a homenatge a les sis víctimes, així com una unitat didàctica com a eina per a treballar la recuperació de la memòria històrica als IES de la nostra comunitat:

Permeteu-me, en primera instància, agrair al Govern de les Illes Balears i molt especialment a la Direcció General de Memòria Democràtica, la voluntat d'obrir fosses, de recuperar memòria proscria. Agraïment que faig extensiu a tots els ajuntaments que hi han col·laborat, a Memòria de Mallorca, i a totes les entitat que porten dies, mesos i anys reclamant justícia per a tantes veus silenciades.

Senyora Presidenta, amigues i amics: quin mal record ens porta la nit del 5 de gener de 1937! A Can Sales, quan totes les preses ja eren a la sala dormitori... hi anaven prest, per això *Donya Assumpció*, una de les carcelleres, cridà cinc noms, els que corresponen al les cinc dones que, avui i aquí, esperen un enterrament digne. «Companyes —exclamà Aurora Picornell—, no ens donen la llibertat, ens porten a la tàpia». Per cert, *Donya Assumpció* quedà molt compungida, estava desfeta; sí, perquè la mare d'Aurora Picornell solia apropar-se a la presó amb la filla d'Aurora, Octubrina Roja. *Donya Assumpció* feia els ulls grossos i les deixava entrar. Justament, aquell horabaixa, la tarda del mateix 5 de gener, no els ho va permetre.

La nit del 5 de gener de 1937, Catalina Flaquer, les seves filles Maria i Antònia Pascual Flaquer, Belarmina González i Aurora Picornell, totes afiliades al PCE, moriren víctimes de la intolerància, de la dolenteria d'uns colpistes que ens taparen la boca durant més de quaranta anys, ens feren tornar molts d'anys enrere i desgraciaren generacions i generacions.

Al mes d'agost de 1978 vaig poder parlar amb Llibertat Picornell, la germana petita d'Aurora, que vivia a París però vengué de vacances. Em digué Llibertat: «n'Aurora ho donà tot pel partit, fins i tot la vida».

Aurora era filla d'un obrer metal·lúrgic, un dels fundadors del Partit Comunista d'Espanya a Mallorca. Gabriel Picornell Serra va ser el responsable de la formació política d'Aurora, i ca seva, a la barriada del Molinar, era punt de trobada dels comunistes de tot arreu que visitaven l'illa, entre ells Heribert Quiñones. Era una família nombrosa, la dels Picornell, amb molta gent jove que compaginava l'afició per la lectura (Llibertat em va dir que quan els registraren la casa se'n dugueren capsos plenes de llibres) i l'afició per la música. Aurora tocava la mandolina. Els vespres, després de sopar, es posaven a assajar: Aurora, amb la mandolina; son pare, amb la guitarra; Joan (un dels germans), també amb la guitarra, i Joaneta, una altra germana (eren set

germans), amb el llaüt. Molts de vespres interpretaven romances d'*El Anillo de Hierro*, la sarsuela més popular de Pere Miquel Marquès.

El 1930 Aurora va ser nomenada responsable del Secretariat de la Dona del Partit Comunista d'Espanya a les Illes Balears. També havia estat vocal de la Lliga Laica, presidida per Gabriel Alomar. En un article titulat «Tributo obligado a Aurora Picornell», publicat l'any 1931 en *El Obrero Balear*, va escriure el socialista Alexandre Jaume: «Días pasados, tuve el honor de sumarme a la visita efectuada por la Liga Laica al maestro de todos: Gabriel Alomar. Me sorprendió la presencia, entre los visitantes, de la gentil muchacha cuyo nombre figura en el título de estas cuartillas. Me sorprendió por la valentía que supone en estos tiempos de tanta cobardía y en una sociedad como la nuestra, de perfecto andamiaje medieval, herméticamente cerrada a todas las ideas liberadoras... Comentando con Alomar el caso de Aurora Picornell convinimos en la necesidad de estimular y propagar su ejemplo, y en la obligación de rendirle un modesto tributo de admiración. Podría consistir este tributo en una modesta fiesta en la Casa del Pueblo. Alomar haría ofrenda, en nombre de todos los concurrentes, a la festejada, de un ramo de flores y dedicaría a la misma unas cuartillas que firmaríamos los presentes al acto». Dies després s'hi afegiria el crític d'art Miquel Àngel Colomar, que enviaria una carta a Ciutadania: «Aurora Picornell, la muchacha de nombre simbólico, es una luz única en la atmósfera turbia de nuestra sociedad. Señala el ejemplo de una virtud: la libertad en la mujer. Esto, maestro Alomar, merece, efectivamente, nuestro homenaje».

Aurora era sastressa i l'any 1931 n'organitzà el sindicat. Mai pogué abandonar la feina de sastressa, perquè, segons la seva germana Llibertat, el Partit era pobre. «Del partit mai va rebre diners, més aviat en va haver d'aportar per a l'edició de *Nuestra Palabra*», concretà Llibertat. Aquest mateix any, el 31, arribà a Mallorca Heribert Quiñones, que sembla que era nascut a Moldàvia, encara que, segons Llibertat Picornell, la seva documentació posava que era d'Oviedo. Un home enigmàtic, Quiñones, agent de la Internacional Comunista. Alt, prim, una mica encorbat i d'ulls clars. Un políglota que dominava moltes llengües i que en un no-res va aprendre el català. El 1932, l'any que es casà amb Aurora, fou expulsat d'Espanya i residia clandestinament a València. Aurora es va reunir amb ell i, amb el nom d'Amparo Pinós, compartí mítings amb María Teresa León. Llibertat situa aquesta estada a València l'any 33.

A mi m'agraden les anècdotes, el dia a dia i la memòria oral. Llibertat no podia oblidar aquell acte a Campos, quan, en finalitzar un míting, Aurora li va fer recitar un poema d'Alberti, «Libertaria Lafuente», dedicat a Aida Lafuente. Va ser l'any 35. Dos o tres mesos abans d'esclatar la guerra. Aurora va anar a Madrid per internar Quiñones en el sanatori d'Húmera. Estava tuberculós. A Madrid, Aurora col·laborà amb Lina Òdena (un calc de la mateixa Aurora) i també amb *La Pasionaria*. Jo volia conèixer detalls de la detenció d'Aurora i li vaig demanar a Llibertat: Què va passar aquell estiu del 36? Llibertat em contà que el 18 de juliol ella embarcà cap a Barcelona amb la Coral del Socors Roig Internacional per actuar a les olimpíades. Esclatà la guerra i no pogué tornar a Mallorca. Va passar-la, la guerra, a Barcelona i gairebé no va tenir notícies de la família.

Les dones dels diputats socialistes Ruiz del Toro i Ruiz Lecina, que l'estiu del 36 es trobaven a Mallorca de vacances, coincidiren amb Aurora a la presó provincial de Palma. Més endavant varen ésser bescanviades per altres presos polítics de dretes, i a Barcelona conegueren Llibertat. Li digueren: «Aurora es el recuerdo más luminoso que guardamos de Mallorca y de nuestro encarcelamiento». Llibertat, durant la guerra, sols sabia que Aurora havia desaparegut. Heribert Quiñones, que també era a Barcelona, li explicà que hi havia hagut un intent de bescanviar-la per unes monges, però no es va dur a terme.

Acabada la guerra, l'any 1939, Llibertat es troba a França i escriu per primera vegada a sa mare, que com sempre vivia al Molinar. Sa mare li contesta: «tant de bo n'Aurora hagués partit amb tu a les Olimpíades». Però no li fa esment de la seva mort, ni de la dels seus dos fills, Ignasi i Gabriel, ni la del seu espòs.

De Gabriel Picornell Serra, ens contà la seva filla Llibertat que era «un idealista de finals del denou, un home que els inculcà la funesta mania de pensar, segons frase d'Unamuno, un

autodidacte que fins i tot arribà a escriure poesia, encara que, segons diuen els francesos, eren versos de mirlitó», que, entre nosaltres i sense que transcendeixi, podem traduir com a versos casolans. Ignasi Picornell Serra, igual que Aurora, a partir d'avui tindrà un repòs digne. Les seves despulles es trobaren en el cementeri de Porreres.

I tornant a Aurora, com una de les fundadores de la coral del Socors Roig, el 18 de juliol de 1936, s'havia d'embarcar cap a Barcelona, però s'assabentà per ràdio del pronunciament de les tropes del Marroc i li digué a Llibertat: «M'estim més venir d'aquí a un parell de dies». Assassinada el dissabte dels Reis del 37, l'ordre anava signada per Bartomeu Torres Bestard, aleshores governador civil. Cinc anys després, Heribert Quiñones també morí afusellat. Octubrina Roja Quiñones Picornell, batiada posteriorment amb el nom de Francisca, va ser una víctima més del feixisme.

I tornem enrere. El 9 de març de 1936, a la Casa del Poble de Palma, va celebrar-se un míting commemoratiu de la Diada de la Dona Antifeixista. Hi assistiren infinitat de persones, la majoria dones. Les pàgines d'*El Obrero Balear*, en la seva edició del 13 de març de 1936, no hi donaven crèdit: «Se trata de algo nuevo, que lleva en sí la destrucción de lo viejo, de lo arcaico, de las rancias concepciones del papel de la mujer en la vida pública». Aquesta vetllada, set dones ocuparen per primera vegada la tribuna de la Casa del Poble i, de les set, tres moriren assassinades per milicians de dretes. Presidí l'acte Antònia Pascual, i hi parlaren Rosa Ros (del Partit Republicà Democràtic Federal); Rosa Colom (de les Joventuts Republicanes); Rosa Hurtado (propera al PCE); Pilar Sánchez (del PSOE); Catalina Alós (de las Joventuts Socialistes), i Aurora Picornell. També Llibertat Picornell, la germana petita d'Aurora, aquest dia tornà a recitar el poema d'Alberti, «Libertaria Lafuente». I també va parlar la nina Catalina Mercant: «Camaradas, en nombre de los pioneros del Partido Comunista os saludo y pido a los padres que indiquen a sus hijos el camino para llegar al Partido». Aquesta nina, Catalina Mercant, molts anys després, ja velleja, em diria: «Els anys de la República varen ser preciosos, en Joan —en Joan era el seu germà, assassinat el gener del 37— cantava en el cor». El Partit Comunista tenia un cor. Cantaven: «Unidos vienen cantando los proletarios / avanza y avanza el proletariado...». I arribant a aquest punt, Gabriel Picornell, el pare d'Aurora, cridava: «visca!».

El mateix dia, el 8 de març, a Santa Catalina, hi va haver un altre acte. Hi intervingueren Antònia Rigo, per Unió Republicana; Pilar Sánchez, socialista, i les comunistes Antònia Pascual, Catalina Flaquer i Aurora Picornell.

Catalina Flaquer, àlies *na Torreta*, es casà amb Rafel Pascual i tingueren tres filles: Antònia, Maria i Magdalena. Eren de Capdepera, però quan Rafel Pascual emigrà a l'Argentina i no tornà, elles, per tal de guanyar-se la vida, vengueren a Palma i s'establiren al Molinar. Catalina Flaquer i Maria Pascual feien senalles d'espart i Antònia Pascual ensenyava a brodar a la casa Singer, a la plaça de Cort. Posteriorment, Maria va treballar de modista a la tenda de modes San Antonio, a la plaça d'en Coll.

Maria estava casada amb Josep Julià Jaume, un dels impulsors de les Joventuts Socialistes, i tenien una filla: Natàlia. Quan hi va haver el cop d'Estat, Maria va refugiar-se en una fàbrica d'adobs del mateix Molinar, La Indispensable. Segons les declaracions de Natàlia Julià Pascual, i que es publicaren al suplement *Memòria Civil*, del diari *Baleares* l'agost de 1986, Catalina Flaquer i la seva filla Antònia no volgueren amagar-se i quedaren a casa amb la petita Natàlia. Un vespre les detingueren i deixaren la nineta tota sola. Una veïna la sentí plorar i va avisar Magdalena. La tia Magdalena i Natàlia passejaven i passaven per davant la fàbrica on s'amagava la mare que, des d'un finestró, les mirava. Una tarda d'estiu la nineta jugava al carrer i se li acostà un home que, amb el temps Natàlia el veuria com un falangista o com un capellà, no ho tenia clar. Lamentablement es va guanyar la confiança de la petita i agafats de la maneta aconseguí que la nina el dugués a la fàbrica on s'ocultava sa mare. La detingueren el mateix dia. Natàlia, amb dos anys, quedà sense mare ni pare. A Josep Julià Jaume també l'assassinaren abans de la festa dels Reis del 37, probablement el mateix 5 de gener. A Natàlia la batiaren als set o vuit anys i li posaren Maria de Gràcia, nom que mai va usar.

Amb Aurora, Catalina Flaquer, Antònia i Maria Pascual, també morí Belarmina González. Tenia 22 o 23 anys i era de Palència. La història de la cinquena víctima de la Nit de Reis està per investigar. Sé que els pocs dies que va estar a Can Sales, hi va entrar el 31 de desembre del 36, sols es relacionà amb les germanes Pascual Flaquer. I li deien Maria, devia ser María Belarmina, pens jo.

Aurora, Antònia i Maria Pascual col·laboraven a *Nuestra Palabra* i a *Ciudadania*. Els seus escrits són reivindicatius i propagandistes. L'una, l'altra i l'altra eren fiblons; servien per captar militants, n'estic segura. L'any 35 es preguntava Antònia Pascual a *Nuestra Palabra*: «¿Cómo nace y se propaga la prostitución? La mayoría de estas mujeres llamadas prostitutas provienen del campo obrero o de la clase media, ambas víctimas de la clase aristocrática». El 26 de juliol de 1934, Maria Pascual publicava a *Nuestra Palabra*: «es necesario que comprendáis la necesidad de luchar activamente contra la guerra, que solo beneficia a los explotadores». Poc abans del 8 de març de 1934, escrivia Aurora a *Nuestra Palabra*: «Todas las radios del Partido y Juventudes deben cooperar en esa jornada de lucha y de protesta: ¡Contra el fascismo asesino! ¡Contra el régimen capitalista que lo engendra! ¡Contra la guerra que se prepara! ¡Por la baja inmediata de las subsistencias! ¡Por al trabajo igual, salario igual!». Completament d'acord.

Aurora Picornell, Catalina Flaquer, Antònia i Maria Pascual Flaquer, Belarmina González, Pilar Sánchez, Margalida Jaume, Maria Vaquer, Rosa Colom, Rosa Ros, Margalida Comas, Maria Jordà, Catalina Palmer, Maria Mayol, Catalina Mayol, Francisca Pizà, Catalina Vich, Francisca Llopis, Pura Manzanares, Catalina Massutí, Aina Llodrà, Jeanne Marquès, Catalina Marquès, Isabel Coll, Matilde Gomila, Magdalena Massanet, Maria Massot, Llibertat Mulet, Antònia Noguera, Reyes Díaz i tantes i tantes i tants i tants... lluitaren per la llibertat i per la justícia social i, per això, trobaren la mort, la presó o l'exili.

Els seus noms han de formar part per sempre de la nostra història.

Moltes gràcies

Margalida Capellà Fornés

Palma, 28 de gener de 2023